

Za konec tedna

Sobotna priloga Dela

Iz vsebine:

DRAGO KRALJ
KAKO DOHITETI
JUGOSLAVIJO?
Zapis s Kosova

IVAN VIDIC
MAJSKO SREČANJE
V VIŠEGRADU
Ob 50. obletnici KPJ-ZKJ

VIKTOR SIREC
VELIKO BABIC -
KILAV OTROK
Beogradska panorama

BOGDAN POGACNIK
ALAIN POHER
Portret tedna

BOZIDAR PAHOR
PUŠKE NA UNIVERZI
Upor ameriških študentov

ANDREJ NOVAK
V PALESTINSKIH GLAVNIH
STABIH
S potovanja

MARJAN TRŠAR
VLADIMIR LAKOVIC
Naši sodobni slikarji in kiparji

BREDA POGORELEC
O CASOPISNEM JEZIKU

FRANCE NOVŠAK
PISATELJEVA MLADOST
Ob avtobiografiji Franca Bevka
»Moja mladost«

MILAN MAVER
LEKCIJA KRVAVEC
Deset let izkušanj

MATEVZ HACE
MOCNA ZAVEDNOST
V Loski dolini so pred 50 leti
ustanovili sindikat lesnih delavcev

FRANCE JERAS
ELEKTRONSKI MOZGANI
TRGUJEJO
V »Metalke« so stroji prevzeli
veliko funkcij

ANTON RUPNIK
MODERNI GLAVOBOLI
STARE KONFEDERACIJE
Svica išče novo ustavo

ARTUR LONDON
PRIZNANJE
V kolešju praškega procesa

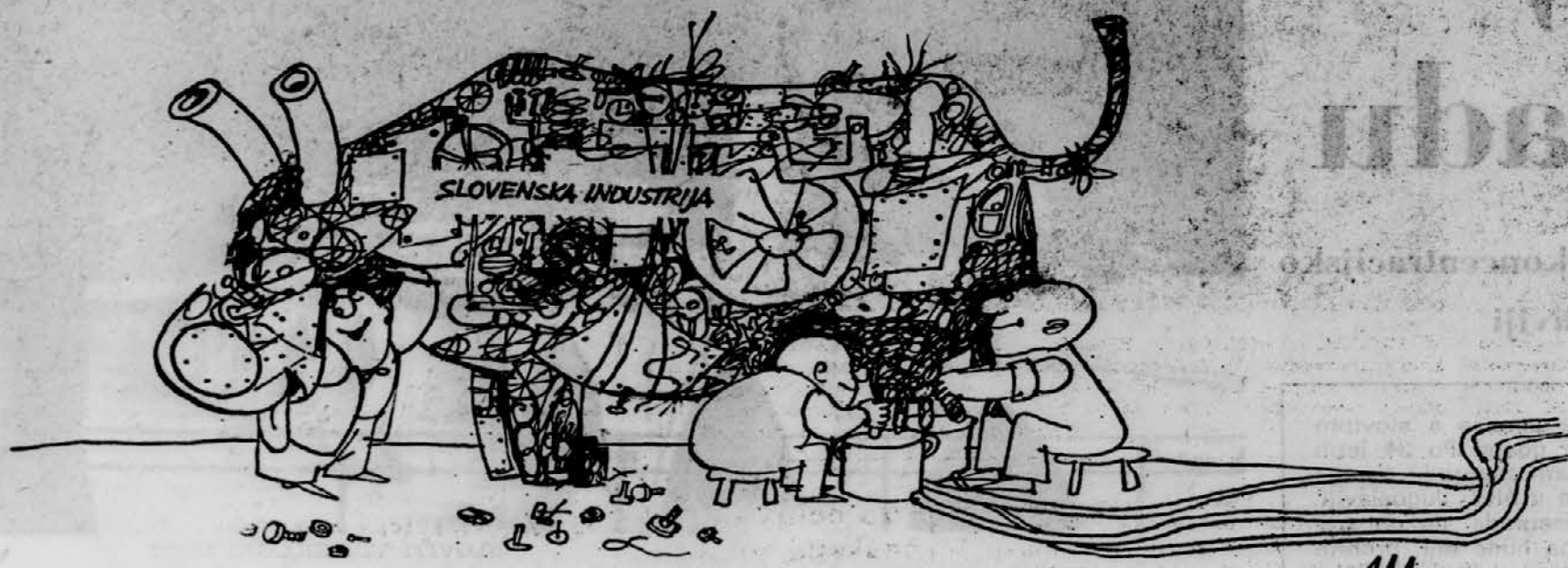
TIT VIDMAR
SMRT V VIAREGGIU
Tragična zgodba

SMILJAN PEČJAK
VIDETI POMENI VERJETI
Zapiski iz LR Kitajske

BOGDAN PINZGAR
MARAKES JE RDEČ IN ZELEN
Na zahodnem vogalu Afrike (konec)

Dr. NIKOLA NIKOLIĆ
LUBURIC IN NJEGOVE
»MEDNARODNE KOMISIJE«
Iz knjige
»Ustaško taborišče Jasenovac«

MILAN MAVER: POSTARANA MLEKARICA

— Nič ne tarnaj, Liska — ko boš zares toliko ostarela, da ne boš več za rabo, te bomo vsi pustili pri miru...

Iz razprave o dolgoročnem konceptu razvoja Slovenije

Šibak trg kapitala

Zaradi nerazvitega trga kapitala od bank znatno več pričakujemo, kot one kot poslovne organizacije predstavljajo — Koncept dolgoročnega razvoja bo nakazal mnogo bolj čvrsto usmeritev na tistih področjih, ki so posebnega družbenega pomena ali v javnem interesu

Nesporno je temeljna dominantna naše investicijske politike individualna podjetniška akumulacija, t.j. razpolaganje s sredstvi za razvoj samih gospodarskih organizacij. To je zunaj vsake diskusije, saj gre za eno izmed temeljnih načel našega samoupravnega sistema. V težnji, da bi razvili trg kapitala, iščemo seveda vse ustrežne oblike, ki naj bi razpolaganje s sredstvi po posameznih kolektivih vendarle usmerile tudi v vlaganja zunaj lastnega podjetja. V naši ekonomiki je žal še vedno zelo prevladujoča miselnost, da je pač najboljši denar, ki si ga prisloži gospodarstvo, naložiti v lastno podjetje. Ni pa še dovolj tistih ekonomskih spodbud, ki bi v resnici usmerjale potrošnje podjetij tudi zunaj lastnega okvira, z drugo besedo, da bi gospodarske organizacije iskale možnosti za čim rentabilnejše naložbe.

DUSAN VRTOVEC: JABOLONA VEJICA

Sistem skupnih vlaganj je prav gotovo eden izmed načinov vlaganja zunaj lastnega podjetja. Vendar se bodo ta skupna vlaganja verjetno v taki obliki, v kakršni so sedaj zamišljena, lahko uspešno razvijala samo v primerih, ko gre za sodelovanje ne prevelikega števila partnerjev. Vemo pa, da pravi trg kapitala deluje šele takrat, kadar je razpršenost sredstev na eni strani zelo velika, na drugi pa seveda tudi koncentracija prek finančnih naložb, kjer tisti, ki varčujejo in vlagajo v obveznice ali kar koli drugega ne ve, ali pa vsaj v pretežni meri ne ve, kam bi tako zbran kapital vložil.

Tu smo seveda še šibki. Ta trg nam še ne deluje. Verjetno tudi zaradi vrste subjektivnih ovir, ki zavirajo ta proces. Tudi razpis obveznic in tisto, kar si predstavljamo pod trgom kapitala, zakaj obveznice so še vedno nelikvidne za tistega, ki jih je kupil, ker jih ne more vsak trenutek po svoji želji spremeniti v likvidna sredstva. Skratka, gre za to, da se moramo spriznati z dejstvom, da je na tem področju razen nekaj prvih korakov narejenega še zelo malo. Hočem reči, da je torej za ta drugi del formiranja kapitala na jugoslovanskem trgu in s tem tiste maksimalne prožnosti in odprtosti, glede katere se vsi zavedamo, da je temeljni pogoj, ob katerem se slovensko gospodarstvo lahko razvija, zelo malo storjenega.

Potem gre za vprašanje bančništva kot oblike koncentracije sredstev. Menim, da je kritika bančnega sistema, češ, da gre tukaj za ustvarjanje monopolov, ki se v določenem smislu odražujejo vplivu neposrednih proizvajalcev, ena plat medalje. Druga plat medalje pa je ta, da prav zaradi nerazvitega trga kapitala in bistvu od bank znatno več pričakujemo, kot pa banke kot poslovne organizacije dejansko predstavljajo.

Mislim, da banke kot poslovne organizacije lahko odigrajo odločilno vlogo samo na kratkoročnem in kvečjemu na srednjeročnem področju. Samo taka vloga bank v bistvu ustreza tisti temeljni politiki in nalogi, ki jo banka prav tako kot vsaka druga gospodarska organizacija mora izpolnjevati. Da nameraj skrbijo za rentabilnost plansmana, njegovo največjo sigurnost in tako naprej. Potemtakem so pričakovanja, da lahko pri vseh investicijskih vlaganjih banke lahko odigrajo svojo blago, prezahtevno. Odtod tudi seveda mnogo kritik in nezadovoljstva, ki pa v bistvu ne odkrivajo vzrokov, temveč vidijo samo posledice nedodelanega sistema, namreč nedodelanega sistema stvarnega in čim bolj prostega trga kapitala. S tem hočem reči, da imamo pri nas pravzaprav tisti del financiranja razširjene reprodukcije ali pa investicijske politike, ki je in mora biti prvenstveno element podjetniških odločitev bolj ali manj tudi sistematsko rešen. Vprašanja dolgoročnega kapitala, ki ga lahko oblikuje kapitalni trg, pa nimamo rešene.

Ta stvar je še toliko bolj zapletena in tudi politično občutljiva, ker se problemi, katerih ureditev je odvisna od dolgoročnega kapitala, vežejo na obstoj državnega kapitala in na vse negativne posledice, ki jih ta državni kapital s seboj prinaša. Tudi odločitve, ki so bile na tem področju pred kratkim sprejete, so pravzaprav bolj paliativne kot pa vsebinske in še vedno problema formiranja dolgoročnega investicijskega kapitala v Jugoslaviji niso učinkovito rešili. V svesti s tem je moje mnenje, da na nekaterih področjih dolgoročnih gospodarskih in negospodarskih investicijskih vlaganj seveda ne moremo popolnoma opustiti državne intervencije. Mislim, predvsem na tisto pravo infrastrukturo, ki sploh ne ustvarja blagovne proizvodnje, ampak je vendarle kljub temu kot gospodarska infrastruktura

baza za razvoj vseh drugih podjetniških panog. V tem je seveda sedaj stičišče s tistim problemom, ki je bil tukaj omenjen, namreč razloček med podjetniškim in družbenim interesom.

Ne bi se mogel strinjati s tem, da je v tem poudarjanju družbenega interesa v primerjavi s podjetniškim kakšna tendenca ekpropriacije proizvajalcev oziroma samoupravljalcev, seveda če ob tem upoštevamo osnovno dejstvo, da nameraj ne moremo samoupravne sheme popolnoma avtomatično prenašati na vsa področja družbenega življenja.

Z drugo besedo, na vseh tistih področjih družbenega življenja, kjer kakorkoli deluje prirodni monopol, se pravi pri tako imenovanih dejavnostih posebnega družbenega pomena ali pa kjer je javni interes mnogo večji, pomeni iverjaviti družbeni interes v bistvu to, da se preseže samoupravljalški interes posameznega kolektiva in da se zagotovi samoupravljalški interes v mnogo širšem pomenu. Če tega institucionalno ne moremo doseči, potem se po mojem ne moremo zaradi tega odreči koncep tu tudi državni intervenciji oziroma takim institucionalnim rešitvam, ki naj zagotovijo ta širši vpliv.

S tega vidika trdim na primer, da je nevarnosti takšne ekpropriacije v nekaterih proizvodnih dejavnostih, ki so čisto monopolnega značaja, celo mnogo večja, kot pa na primer v trgovini ali pa v bankah in tako dalje. V takih dejavnostih se ta samoupravljalška logika kolektivov, ki pa s stvarnim samoupravljanjem v bistvu nima nič skupnega, dejansko uresničuje v postopkih in interesih, ki so nasproti samoupravljalški logiki socialistične družbe.

Zaradi tega se mi zdi, da bi moralo biti prirodno, da bo koncept dolgoročnega razvoja nakazal mnogo bolj čvrsto usmeritev na tistih področjih, ki so posebnega družbenega pomena ali v javnem interesu, kot na tistih področjih, kjer sfera čiste ekonomike in tržnega mehanizma absolutno prevladuje. Zato se po moje seveda tudi ne gre apriori odrekati kakršnimkoli intervencijskim sredstvom, glede katerih seveda ni nujno, da do njih pridemo po čisti davčni logiki, temveč najverjetneje in najuspešneje po poti obveznih posojil, to je v obliki sistema, ki je svetu znan in ki je pravzaprav v različnih deželah bolj ali manj obvezen.

V tem smislu sem razumel tezo o večji finančni razvojni samostojnosti republike, ki najbrž mora, če hočemo kakršen koli koncept razvoja uveljavljati, biti normativno določena. Republika naj bi kot nosilka določene razvoja vplivala predvsem na razvoj tistih dejavnosti, ki imajo izrazite multiplikatorske vplive, to pa je predvsem področje infrastrukture. O socialnem razvoju seveda ni treba posebej govoriti, ker mislim, da je tudi to nesporo. Gre za multiplikatorske vplive, ki pač potem ustvarjajo pogoje za vsa tista široka paleto popolnoma sproščenih podjetniških interesov in investicijskih podvigov posameznih gospodarskih subjektov.

Zato tudi ustanovitve določene finančne institucije republiškega značaja, ki je bila nosilec vseh finančnih operacij republike, ne izključujem kot možnost, čeprav je seveda v sedanjih fazi vsebinsko gledano popolnoma vseeno, ali so taka sredstva pri banki ali pa v posebni instituciji. Bistvo je pravzaprav pri vsem tem, da se ta sredstva vendarle drugače ponajajo kot pa čista bančna sredstva, vsaj glede možnosti, toda tudi manj velja, da se ne morejo ponajati po kakšnih drugih suvajekonomskih kriterijih, ki bi lahko vodila do odstopanj od splošno veljavni načel našega sistema.

MIRAN GOBLAR

Levica in naprednost

Pred manj kot 12 leti smo tuji dopisniki v Franciji pogosto omahovali in se neodločno spraševali, ali naj bo padeč vlade novica dneva v naših poročilih. Tedaj si v drugih državah niso belile glavo s vprašanjem, kakšne bodo posledice odhoda ene in prihoda druge francoske vlade na Evropo. Še tolikanj manj pa so te močne posledice povzročile glavobol na širšem svetovnem področju.

Novica o de Gaullovem neuspehu in logičnem odstopu je tudi dva tedna pozneje še vedno povod za razmišljanje, analize, predvidevanja. Dne 28. aprila smo slišali mnoge različne olajšanja. Še številnejši pa so bili izrazi zaskrbljenosti. Majhno število neprizadetih ali nezainteresiranih držav najbrž kaže, kako dolg je bil korak, ki ga je storila peta republika kako bistveno drugačni so vloga, pomen in vpliv današnje Francije. Takšen odziv države tudi izpričuje, da so številne neznanke de Gaullove politike v svojem končnem seštevku le dale nekoliko okviro enano politično kategorijo, prav zaradi stalnosti in doslednosti nekaterih njenih komponent. Danes pa se je svet znašel znovič pred zaprtimi vrati, ne da bi poznal politiko, ki se skriva za njimi, hkrati pa se mora zavedati, da so minuli časi, ko je lahko zanemarljivo francosko neznanke, zakaj — kot rečeno — ob koncu pete republike se Francija močno razločuje od Francije ob koncu četrte. Pri tem pa seveda le upoštevam, da v primerjavi z velikomoma, kakršna sta Sovjetska zveza in ZDA, ter razvijajočimi se velikimi, kakršna sta Kitajska, Francija, gledana samo skozi prizmo njenih fizičnih možnosti, ni vzemirljiva. Le velika politika je bila tista, ki ji je zagotavljala dosedanje pomembnost in vpliv. Prav zaradi tega sodim, da bi bilo kaj neumestno govoriti o depolitizmu brez de Gaulle, prav tako kot je bil iz trte izvit pojem hruščovizem brez Hruščova, je pa popolnoma upravičeno govoriti o stalinizmu brez Stalina. Stalin je bil vrh, konica trdnega, jasno oblikovanega totalitarnega sistema, zato se sistem z njegovo smrtjo ni zrušil. Hruščov in de Gaulle pa sta kvečjemu puščici, ki sta se ločili od toka, vetelet visoko, a vendarle nista ušli sili težnosti. V tem smislu kritiki vsekakor upravičeno označujejo de Gaullovo oblast kot osebno, avtoritarno.

Francoske politične sile, ki jih skoraj po inerciji označujemo kot leve, si zdaj lastijo zaslugo za visoki odstotek negativnih odgovorov. Precej samovoljno utvajajo tem neke želene politično vsebino. Prizadevajo si zamolčati nesporo dejstvo, da de Gaulle ni strmoglavila levica, marveč politično skrajno raznorodna koalicija. Rekla bi, da teža, ki je prevesila tehtnico na tehnični, niso bile francoske napredne sile — pri čemer mislim kajpak na bazo, ne pa na vodstva političnih strank — marveč degolistični negativi in tisto, kar je v francoski družbi najbolj konservativno, tradiconalistično. Saj za Francijo ne velja brez razloga kaj čimna označba, da od časa do časa izpelje kako revolucijo, ni pa se sposobna reformirati. Ni torej neumestno trditi, da je de Gaulle moral oditi, ker je prekoračil črto, do katere so ga bili voljni spremiti tisti krogi, ki so se samo navidez deklarirali kot de Gaulle do kraja zvesti. Če se to ne bi bilo zgodilo, se kaj verjetno razmerje med vlad in vnek ne bi tolikanj spremenilo.

V bistvu so se torej vodstva strank, grupacij in frakcij, ki z večjo ali manjšo pravico nosijo naziv socialistične, demokratske, komunistične, spustila v itregano igro, v kateri so svoje karte metala tako nespretno, da je bilo to, po vsem sodeč, predvsem v prid njihovim nasprotnikom. Hazarderstvo takšnega ravnanja je namreč v tem, da ta tako imenovana levica ni emotna, ni sposobna združiti svojih sil okoli skupnega programa, pa nam je zato zdaj postregla s podobno neodgovornega škarnelava ambicije — kot so na skupščini konvencije republikanskih institucij označili sedanjega poudenji vpliva predsedniških kandidatov. Ali si ni bila v svesti, da je napočil trenutek, ko ostaja de Gaulle zaradi svojega programa reform vse bolj osamljen? Ali jo je tak izid referendum presenetil, pa si zavoljo tega ni dala vneprej prizadevala zgraditi temeljev vsaj najbolj minimalnega soglasja o najmanjšem imenovanju skupnih težanj in ciljev?

Zadnje vprašanje je morda sploh utopistično. Od 1958. leta je ta levica zavračala de Gaulle načelno in vedno glasovala proti, ne glede na konkretno politiko. De Gaullova zamisel uparticipacije je bila res nejasna in neizdelana. Vendar je regionalna reforma nakazovala korak naprej od napoleonske, skrajno centralizirane in sklerotično birokratske notranje uprave, katere se niso dotaknili postnapoleonski upravljalci, pa niti socialistične vlade tretje in četrte republike. Deset milijonov stavkajočih in razvnetih študentov so lani seveda zahtevali več kot to. De Gaulle jim je objubil vsaj participacijo. Vodstvo levih strank je zahtev niso osrečile. Kolikor so se z njimi solidarisirala, so storila sivočaj proti svoji volji. In — kar je najbolj tragično za resnične francoske napredne sile — niti lanski notranji potres vodstev ni zdramil. Niti to jim ni pokazalo, kaj morajo negibno storiti, če hočejo biti avangarda, ne pa capljati za silami, ki bi Franciji zagotovile napredek. Okotje, hrbitvenost in družbenega napredka se zdaj v svetu očitno premika, pa tudi v Franciji, in našto bo nove predstavnike, če bo idejna okostenelost, ki jo je moč smatriti za okostenelostjo birokratske in centralistične francoske uprave, preprečevala levim politikantom, da postanejo levi politiki. Sedeti v parlamentu levo od centra, še ne pomeni biti tudi idejno levo od desnice.

VIDA HREŠČAK

Ob 50-letnici KPJ-ZKJ

Majsko srečanje v Višegradu

Spomin na prvo 'eksperimentalno' koncentracijsko taborišče v stari Jugoslaviji

Višegrad, vzhodnobošensko mesto, ki se ponaša s slavnim mostom čez Drino, bo ta mesec sprejel drage goste. Po 34 letih se bodo v Višegradu spet zbrali preživeli nekdanji zaporniki prvega 'eksperimentalnega' koncentracijskega taborišča v bivši Jugoslaviji. Ko proučevajo 50-letnico KPJ, želijo občani Višegrada, da ob srečanju z nekdanjimi zaporniki obudijo spomine na hude dni, prebite v višegradske koncentracijske taborišče. Srečanje se bodo udeležili znani revolucionarji, med njimi Cvjetin Mijatović, Svetozar Vukmanović, Uglješa Danilović, Veljko Vlahović, Dragosav Mutapović in drugi, ki so dva meseca in pol prebili v taborišču.

Poslednja leta 1935 je prišlo do močnega vrenja med študenti na beograjski univerzi. Po velikih demonstracijah svobodomiselnih študentov pravne fakultete in po hudih spopadih s policijo so oblasti 17. januarja 1935. leta zaprle skupino študentskih voditeljev in jih dva dni pozneje skrivaj odpeljali v novo ustanovljeno koncentracijsko taborišče v Višegradu. Najprej skupino 31 študentov. Nikakršen teror žandarmerije ni mogel zlomiti študentskega odpora proti nezaželenemu režimu. Odpor v taborišču, razmere v katerih so tam živeli, gladovna stavka — vse to je bilo povod za nove, krvave demonstracije 1. februarja, v katerih je padel Mirko Sreznitkić. Kmalu po tem je v višegradske taborišče prispela nova skupina študentov.

KPJ je šla v akcijo. Po univerzah v drugih krajih Jugoslavije so pripravili solidarne akcije. Partija je skupaj s študentskimi in mladinskimi organizacijami organizirala protestne akcije. Posebno močne so bile v Crni gori. Osemnajstega februarja je prišlo do protestnih zborovanj in akcij najprej v Podgorici, potem na Cetinju in v Ucinju.

Študentje, zaprti v višegradske koncentracijske taborišče, so morali prestati hude muke. Slabo obelodeni, so morali po ostrem mrazu koptati pesek iz ledene Drine. Hrana je bila več kot obupna.

Zaporniki so začeli gladovno stavko. Vsi poskusi policije, da bi jih zlomila, so bili zaman. Pomagal niso niti udarci s puskinih kopit, ne zapestovanje. Študentje so ostali trdni v odločitvi, da ne bodo sprejeli hrane, dokler uprava taborišča ne bo sprejela njihovih zahtev. Nekateri so bili tako izčrpani, da so morali v bolnišnico. Toda — se spominjajo nekateri starejši občani — tudi v bolnišnici niso hoteli jesti. Poskušali so obvestiti javnost, kaj se dogaja v Višegradu. Zaradi nebudnosti bolničarjev se jim je posrečilo poslati pismo v Beograd. To je bilo prvo pričevanje o obstoju višegradskega koncentracijskega taborišča in o nemogočih razmerah, v katerih trpili prvi zaporniki.

Tovariši na univerzi v Beogradu niso oklevali. Začeli so nove akcije za osvoboditev taborišč. Novica o taborišču pa ni vzbudila le študentov, skočevcev in komuni-

stov, ampak tudi širšo jugoslovansko javnost. Natisnjeni so letaki s pismom zapornikov. Informacije o prvem, sramotnem koncentracijskem taborišču so prišle tudi v tuje časepise. Akcije in demonstracije na univerzah so se nadaljevale, vedno več jih je bilo.

Ko so spoznali, da drugega ne kaže, so ustanovitelji in uprava koncentracijskega taborišča popustili. Prav zaradi tega so bili prvi in zadnji višegradskega taborišča v taborišču do konca marca 1935 leta. Obliki niso imele hrabrosti, da bi spet obnovile 'eksperimentalno' koncentracijsko taborišče, ki so ga uredili po zgledu fašističnih taborišč, ki so v tem času nastajala v Nemčiji.

Tako je to taborišče obstajalo le dva meseca in pol. Velika žandarmerijska postaja je ostala prazna. Odstranitev taborišča je bila velika zmaga mladinskega gibanja med dvema vojnama. Višegradske koncentracijske taborišče pa je postalo nasprotno željam njegovih ustanoviteljev, močan argument zoper osvoboditev režim.

Čeprav je minilo že 34 let, spomini na ta dogodek niso šli v pozabo. Starejši občani Višegrada ne morejo pozabiti na taborišče, na zaprte študente, na dni trpljenja in pregona. V spominu sta jim hrabrost in heroizem mladih komunistov.

Pozabiti ne morejo na postarja, ki je poslal pismo v Beograd in pomagal, da je v javnost prišla resnica. Spominjajo se, kako so bolničarji z veliko človeško toplino in pozornostjo zdravili izmučene študente, kako so jim občani na skrivaj nosili hrano, cigarete, časnike. Bili so in ostali so jim zvesti. Zato zdaj želijo, da se ob 50-letnici KPJ spel srečajo z nekdanjimi taboriščniki, da bodo njihovi gosti.

Mesto na Drini in Rzavu čaka svoje goste. Pripravili so razstavno fotografijo: drugih dokumentov o taborišču in taboriščnikih.

Mladi iz Višegrada pa se bodo v spet naučili nekaj poglavitih iz zgodovine. To bodo poglavja, ki se jih ni moči naučiti v šolskih klopih, saj zadevajo hrabrost, odločnost in solidarnost.

Nekateri taboriščniki seveda ne bodo prišli na slavnje. Svoja življenja so vzdali v temelje revolucije.

IVAN VIDIC

Panorama

Veliko babic — kilav otrok

Z beograjskimi mestnimi avtobusi se je nevarno voziti

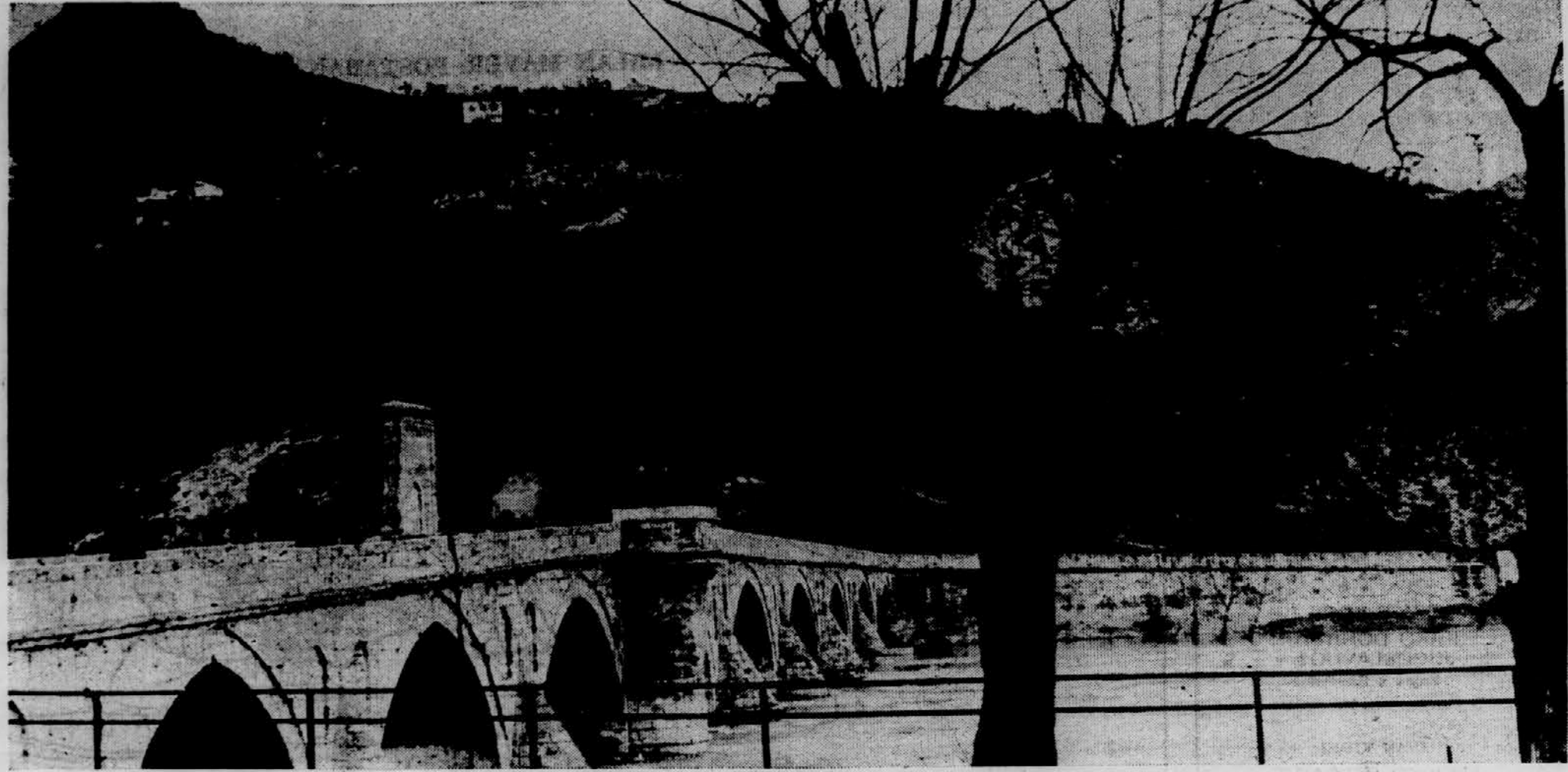
Beograjski časniki sicer že dolgo pišejo o nesrečnih beograjskem mestnem prevoznikom podjetju, toda zaman. Sprva se je zdelo, da je to pisanje praznopolno razpohavanje, nekakšno senzacionalistično vpisje o majhnih stvarih — zlasti za človeka, ki ne pozna dovolj Beograda. Zadnje dni se nesreče in prekrški mestnih avtobusov kar vrstijo. V aprilu je npr. avtobus, ki prvi po se vedno improvizirani cesti iz središča Novega Beograda proti novemu naselju ob drugem bulvarju, nemara s stokilometersko hitrostjo poskušal prehiteti vlak, ki je peljal po nekakšnem industrijskem tiru, pa ga je lokomotiva zadel od zadaj in razcefrala. K sreči ni bilo mrtvih in ne ranjenih, ker ni bil spolna zadevek.

Fotovanje z mestnimi prevoznimi sredstvi, razen s takšnim je sila nevarno in vsa sreča je, da je vsaj za Novi Beograd ostala še možnost prevoza s Putnikovimi ekspresnimi avtobusi. Naj spomnim, da sem že večkrat pisal, sprevidniki s predčasnim zapiranjem vrat ogrožajo potnike, ki so napol vstopili, kako se je že večkrat zgodilo, da so kakoga potnika prepeljali potem v bolnišnico, pa o tem, kako se soferji v avtobusih radi šalijo in z naglim zaviranjem poganjajo množico potnikov naprej. Sploh je mestni promet na dnevnem red vseh forumov v Beogradu, od zborov volivcev do mestne skupščine, pa zaman. Nekako se vedno zgodi, da mestna skupščina verjame mestnemu prevoznemu podjetju, da se bodo razmere zboljšale, in mu za to obljubo dovolji zvišanje cen voznicam. In tako to podjetje postaja vse bolj predržno, ker je praktično res nadmočno in dela kar hoče ne samo s potniki, temveč tudi po cestah, kjer pomet, kot da za ta vozila ne velja predpis.

povzročitelji nesreč. Rezultat vsega tega pa je bilo 15 mrtvih in 436 hudo ali laže poškodovanih. Letos kaže, da se bodo te številke podvojile.

Ko so o tem malo razmislili, so posumili, da s soferji nekaj ni v redu. In potem so odkrili, da je med njimi 26 takšnih, ki so ponaredili podatke oziroma na podlagi lažnih podatkov prišli do dovoljenja D kategorije za vožnjo avtobusov. Se tuje pa je, da prihajajo taki soferji s podeželja in da se torej niti kot peši doobra se znajdejo v velemestnem labirintu, katerega značilnost je, da ima vse bolj zapleten ulični promet, saj se po Beogradu giblje že več kot 150.000 vozil na dan.

Dva prometna strokovnjaka trditva, da bi lahko bilo več reda v mestnem prometu (nasploh ne samo v tem podjetju), če se z njim ne bi ukvarjali kakih petnajst ustanov, ki vsaka misli, da lahko vse stori na podlagi svojega lastnega prepričanja. Sinhronizirano delovanje je bi omogočilo varnejši in hitrejši promet še kakih 100.000 več vozil v mestu, kolikor jih bo verjetno čez kako leto, dve ali pa tri leta, sta rekla. Toda to je nekaj, kar bi pomenilo ne samo skladno, temveč tudi ažurno in odgovorno delovanje vseh členov. To pa gotovo marsikomu ni všeč, saj se zdaj lahko vsi izgovarjajo drug na drugega, hkrati pa ohranjajo zastarelo organizacijo dela, ki se očitno kaže tudi v načinu delovanja mestnega prevoznega podjetja. To podjetje namreč ustvarja nered na postajah; ker vztraja pri kupovanju voznic pri sprevidnikih, ki s predržno polpimenstvom in primitivnostjo čisto uživajo v arbitrski vlogi. Mestno prevozniki podjetje je npr. sveznilo prodajo voznic v trafikah, kioskih in na drugih pristopnih mestih, da bi olajšalo svoje delo in zagotovilo prevoz po svojem sicer idealnem voznem redu, kakršni pa je samo na papirju. Mestna skupščina pa ne privoli v konkurenco, ki bi odpravila monopol enega samega podjetja, ker ima, tako

SLOVITI VIŠEGRADSKI MOST

Foto: Joze Jerman

Kosovo

Kako dohiteti Jugoslavijo?

V letih po vojni se je razloček v razvitosti med Jugoslavijo in Kosovom povečeval

Samodreža je neznatna vasica ob glavni železniški progi, ki preko Kosova povezuje Beograd s Skopjem. Znamenita je menda zato, ker so pred dvajsetimi leti v cerkvi pri Samodreži srbsko vojsko obhajali, preden se je zadrževal v boj s Turki. Nedaleč od cerkvice nekateri poskušajo še dandanes izkopati stare zaklade, dragocene, zakopane menda takoj po poslednji kosovski večerji; prav tako nedaleč od Samodreže pa v rudnikih ljudje in stroji kopljejo nove zaklade — premog.

Ko sem se peljal z vlakom iz Kosove Mitrovice proti Pristini, sem že od daleč opazil močnejše oblake velikanske termoelektrarne, ki se dviga iz ravnine in razpošilja mnogo električne energije, če ne po vsej Jugoslaviji pa vsaj po večjem delu Srbije in Makedonije. Ker pa imam rad naša sprota; sem po naključju opazil, da na majhni železniški postaji pri Samodreži, kjer se je vlak ustavil le za nekaj minut, na drugo pred poslopjem, skrbno spravljeno v stariški stekleni sifirnici, čaka noči in službenih ur navadna, kislinna in že precej botežna — petrolejka.

Po vsem tem ni čudno, če je bilo vprašanje o elektrifikaciji eno izmed prvih, ko sem imel kasneje priložnost pogovarjati se z kosovskimi gospodarstveniki. Dobil sem odgovor, ki ni bil dvopenen; zaradi lepšega je v rabi podatek, koliko kosovskih vasi je že elektrificiranih. Dandanes je na Kosovem napeljana elektrika v polovico vseh vasi, pa seveda to ne pomeni — še zdaleč ne — da ima tudi polovica domačij na Kosovem električno. Kar se domačiji tiče, je odstotek še znatno, znatno nižji.

V Pristini sem opazil, da na bencinski črpalki prodajajo razen navadnega in super

becina ter poleg gorilnega olja tudi — a petrolej za razsvetljavo. Prav gotovo je potrošnikov precej! Menda več kakor četrtina pristinskih stanovanj nima elektrike.

Kmetje pa tudi prebivalci mest kratkoročno nimajo denarja, da bi si napeljali električno v hišo, pa čeprav so pogosto žice napete prav mimo njihove hiše... Pravijo, da bodo sedaj posebej kreditirali tiste, ki bi se nasposledje le opogumili.

Ce sem ta članek začel, po naključju seveda, s petrolejko in z električno, pa mi je nasprotje vendarle dobrodošlo, ker najbolje razkriva veliko nasprotje, ki ga na Kosovem srečujem na vsakem koraku. Sredi preproste in nerazvitega področja stojijo podjetja, ki jih lahko imenujemo velikane.

Eno takih velikih podjetij je nedvomno elektroenergetski kombinat »Kosovo«, nedaleč od Pristine pri vasi, danes že skoraj mesto — Obličje. Ob največjem ležišču nizko kalorične lignite v Jugoslaviji, katerega so odkrili že leta 1920 in ki se razprostira, kolikor sedaj verjamejo, na površini okrog 170 kvadratnih kilometrov, raste danes največja termo elektrarna v Jugoslaviji.

Lignit ne leži tu pregloboko pod zemljo, sloji pa so ponekod debeli celo do 70 metrov. Zaloga ocnijo na kakih deset milijard ton, vendar pa menijo, da bodo lahko z dnevnim kopom spravili ven kar poltretjo milijardo ton.

Sedaj stojita na tako bogatem viru že dve elektrarni (Kosovo I in II) s skupno močjo 190 megavatov in dajeta na leto milijardo in dvesto milijonov kilovatnih ur energije. Letos bodo menda končali tretjo elektrarno, ki bo močna 200 megavatov, začeli pa so že z gradnjo četrte, ki bo prav tolikšna kakor tretja.

V načrtu je še pet kosovska elektrarna, ki naj bi stekla leta 1972 in bi bila prav tako močna (200 megavatov).

Po vsem tem bi ta kosovski velikan s petimi »glavam«, ki bi imel združeno moč približno 800 megavatov in bi dajal okrog pet milijard kilovatnih ur na leto, bil tolikšen proizvajalec električne energije kakor naša polovica jedrapske elektrarne.

Pravijo pa, da to še ne bo konec razvoja. Vseh pet elektrarn naj bi bilo tako imenovano »Malo Kosovo«, drugo — »Veliko« — pa bi zgradili do leta 1985. V tej drugi etapi naj bi zgradili še pet elektrarn s skupno močjo 1500 megavatov, na leto bi dobili še 9 milijard kilovatnih ur električne energije!

Ob rudniku in elektrarnah pa raste tudi mnogo drugih industrijskih podjetij, ki sodi dajo zraven. Gradijo na primer tovarno dušičnih gnojil, ki bo pričela z delom prihodnje leto, na veliko se ukvarjajo tudi s pripravami za uplinjanje premoga; plin bo po evovodu, ki je skoraj že dograjen, sotekal v skopsko železnico.

Napredku in razraščanju tega velikana se na Kosovem vsi veselijo predvsem, ker upravičeno upajo, da bo lahko vedno bolj pomagal nerazviti pokrajini. Menijo, da bo verjetno prav kmalu tako velikemu kombinatu, kakor je »Kosovo«, tista petrolejka in sploh vse petrolejke na Kosovem postale na leto in posredno celo sramoto zanj. Tako močno podjetje bi se razmeroma zlahka lotilo dokončne elektrifikacije Kosova. Te misli, ki je bila povedana na mnogih predvodenih zborovanjih, niso v kombinatu ne preslišali in ne ovrgli.

Delež Kosova v jugoslovanskem gospodarstvu postaja vedno pomembnejši, čeprav je daleč beseđa predvsem o treh proizvodnih: po podatkih iz leta 1967 je električna energija, ki je stekla iz kosovske veelektrarne, znašala skoraj 7 odstotkov vse proizvodnje električne energije v Jugoslaviji v tem letu; izkopani kosovski lignit je bil skoraj petina vsega premoga, nakopane ga to leto v državi, svinice (rafinirani!) pa je to isto leto predstavljali kar dobrih 70 odstotkov vsega svinca pridobljenega pri nas.

Trepča; rudnik, talilnica in vse, kar sodi zraven, je po vrednosti proizvodnje najmočnejše podjetje na Kosovem, posebno še, če upoštevamo, da sta prav svinec in cink v

celotnem izvozu s Kosovega udeležena s 65 odstotki in da gre večji del tega izvoza (nad polovico) na konvertibilno področje, od tega domala tretjina v ZDA.

Kombinat v Trepči, ki ima pod svojo »oblastjo« precej manjših rudnikov na Kosovem in v ožji Srbiji, je nedvomno poleg Bora najpomembnejše podjetje barvaste industrije v Jugoslaviji. Pravijo, da znašajo zaloge svinčene cinkove rude na Kosovem kar sedem desetih vseh ugotovljenih jugoslovanskih zalog.

Trepča je pred kratkim odprla rudnik svinčene cinkove rude v Novem brdu, v kraju, kjer so bili v srednjem veku znameniti rudniki srebra in zlata. Tudi na pobočju Kopaonika pri Koprivici so začeli kopati svince; pri Leposavičih, severno od Trepče, gradijo novo flotacijo, v Kosovski Mitrovici pa tovarno žveplene kisline.

Razen tega pa zadnji čas precej govori o novih raziskavih najzanimivejših rud. Tako naj bi zaloge magnezita in kaolina bile četrtina vseh jugoslovanskih zalog teh rudnin. Pa še o nemem se je začelo prav letos veliko govoriti na Kosovem — o nafti. Tudi uradni zastopniki so potrdili, da Kosovo v resnici »vohaa« nafto in da so z raziskovalnimi deli začeli v Dukadinski ravnini pod Prokletijami.

Kolikor se je dalo izvedeti, so na nafto že naleteji, ne vedo pa seveda, če jo je veliko ali malo in če se bo pridobivanje izplačalo. Menijo, da je vsak optimizem še odveč razen tega pa menda nimajo dovolj sredstev za hitrejši raziskovalni del.

In kljub vsem tem bogastvom, katere že črpajo ali pa jih še bodo, je Kosovo vendarle najrevnejši del Jugoslavije. Narodni dohodek, na prebivalca ali kakorkoli vzeto je tu najnižji, kar je seveda tudi posledica goste naselitve, a predvsem vsesplošne nerazvitosti tako industrije kakor poljedelstva.

Leta 1967 je narodni dohodek na Kosovu predstavljala nepolna dva odstotka od celotnega jugoslovanskega. Medtem, ko poprečni jugoslovanski narodni dohodek znaša okrog 5800 Ndin na prebivalca, pa znaša ta na Kosovem le 2250 Ndin; pa je tudi to poprečje, saj ima na primer občina Srbica le 742 Ndin dohodka na prebivalca.

V republikih Srbiji je 15 občin, ki imajo tako nizek narodni dohodek, da ta znaša le boro četrtino republiškega poprečja; od teh občin jih je 12 na Kosovem, tri pa v ožji Srbiji!

Narodni dohodek na prebivalca je na Kosovem še vedno globoko pod jugoslovanskim povprečjem in seveda tudi nižji od narodnih dohodkov vseh republik.

	1947	1957	1967
Jugoslavija	190	236	266
Kosovo	100	100	100
Srbija (cela)	179	217	245
Makedonija	118	143	171
Slovenija	333	428	501

Iz razpredelnice je tudi razvidno, da se razlika med Kosovom in posameznimi republikami z leti še veča. Med letoma 1947 in 1967 je narodni dohodek na prebivalca na Kosovem narasčal približno za 6 odstotkov na leto, kar je najmanjša rast v vsaj državi. V Sloveniji je v istem obdobju narodni dohodek narasčal za okoli 7 odstotkov na leto, medtem ko je bila ta rast v Makedoniji največja (za 7,7 odstotka na leto).

Prav podatke za Makedonijo pa sili k razmišljanju. Makedonija je bila po osvoboditvi, ob startu, približno na enaki stopnji razvoja kakor Kosovo. Tudi prirastek prebivalstva v Makedoniji je malo zaostaja za prirastkom na Kosovem, tako da to ne more biti razlog za tolikšno razliko.

Razlika pa je nedvomno nastala zato, ker smo v Makedoniji v letih po vojni investirali veliko več kakor pa na Kosovem. Dejstvo, da smo na Kosovem tako malo investirali, se je dolgo, najmanj do brionskega plenuma, skrivalo pod plaščem pogosto hudo načelkanih in skrbno stiliziranih poročil s Kosovega.

Na letošnjem devetem partijskem kongresu v Beogradu je o tem med drugim govoril tudi Dušan Mušaga, ki je dolgo služboval na Kosovem in razmere vsekar odlično poznal.

»Naša skupnost naj stori vse kar more, da reši to pokrajino iz zaostalosti. Teško je premagati stoletno zaostalost in dvajset zamujenih let brez investicij med letom 1945 in 1957.«

Politika neinvestiranja na Kosovem je bila, kakorkoli vedno velika, politična napaka, ki jo je na primer za obdobje od 1948 do 1953 moč opravičiti z stalinističnim pritiskom na Jugoslavijo, toda dejstvo, da smo tudi kasneje, vse do šestdesetih let zelo malo investirali na Kosovem, je težko opravi-

čiti; tako početje so povzročila stališča in razmere, ki so bile obsojene tako na brionskem plenumu, predvsem pa po njem.

V celoti smo na Kosovem po vojni investirali okrog 650 milijard starih dinarjev, vendar je bil večji del teh investicij dodeljen Sele v zadnjih letih in predvsem za gradnjo kombinata »Kosovo« ter za prenovitev rudnika in naprav v Trepči.

V pogovoru mi je Riza Sapunxhiu, član pokrajinskega izvršnega sveta, precej pripovedoval o tem. Poudaril je, da je Kosovo začelo prejemati izdatnejšo in zaznavno pomoč od federacije šele po reformi, ko je ta pomoč prihajala pod znatno težjimi, čeprav za novo obdobje normalnimi pogoji. Tisti, ki so dobili pomoč prej, so dobili predvsem sredstva (za investicijo), ki se ne vračajo.

Razen tega, je denar, ki je »dotekal« v zadnjem času, lahko postal predvsem pogoj za kredite, ki jih je najemala kosovska industrija, predvsem še omenjeni dva podjetja. »Seveda smo na ta način dobili več,« je poudaril Riza Sapunxhiu, »kakor pa, če bi prejeti denar porabili za krite drugih nujnih potreb.«

V zadnjem letu je nastopila velika sprememba pri dodeljevanju pomoči iz sklada federacije. Prej so denar za pomoč nerazviti delili po republikah in Kosovo je dobilo delež pomoči, katerega je prejela SR Srbija. Sedaj pa se je Kosovo samostojno vključilo v sklad federacije! Pravijo, da vsota, ki jo dobe, seveda ne zadostuje, a tudi majhna rati, v srednjeročnem planu je pomoč iz tega sklada udeležena z 47 odstotki po celotnih investicijah.

Posebej sem se s tovarišem Rizom Sapunxhiu pogovarjal o drugi pomoči, pa naj pride od federacije ali republik, predvsem pa od posameznih velikih podjetij.

»Menim, da je najbolj realna pomoč, katero lahko pričakujemo, prihod velike jugoslovanske industrije na Kosovo. Najti moramo kooperante, če hočemo kaj graditi. Denar, ki ga bomo vlagali za posamezna podjetja, je boljše, da ga nalozimo skupaj z nekim trdnim podjetjem, ki je močno in afirmirano, ki lahko s pomočjo kaj prispeva, predvsem pa ne bomo imeli sami, potem prevelike skrbi za organizacijo delovnega procesa in s kadri. Mi bomo vlagali, pa naj bo potem tovarna formalno last kogarkoli; poglavito je, da se bo industrija krepla, da bo čim več ljudi zaposlenih in da bo akumulacija kolikor toliko večja. Za začetek naj bo tako!«

Velika jugoslovanska industrija še ni začela »splošnega napada« na Kosovo, čeprav so tam že njeni ogledniki: »Crvena zastava« iz Kragujevca, »Energoinvest« iz Sarajeva in »Elektronska industrija« iz Niša.

Na Kosovem si razbijajo glavbo, kako privabiti jugoslovansko industrijo, ki pa seveda zdaj ne more biti pretirano zainteresirana, da bi investirala ali se udeleževala investiranja v tej nerazviti pokrajini. Največja ovira je seveda določni vjsek, ki podjetjem, ki investirajo pod takimi pogoji in v takih okoliščinah, prav nič ne popušča in zato investiranje v nerazvitih področjih še ni kaj prida stimulativno.

Na devetem partijskem kongresu v Beogradu je med drugim govoril tudi delegat Halli Halilaj iz kosovske občine Glogovac: »Pri nas je osemdeset odstotkov zemlje v zasebni lasti. Občina ima malo zemlje, polja pa so majhna. V občini je osemindvajset tisoč prebivalcev, od tega je zaposlenih v uradih, solah in v zdravstvu le tisoč ljudi. Narodni dohodek je 63.000 starih din (letno) na prebivalca. Tako stanje je vsaj še v petnajstih drugih občinah na Kosovem in ga zato lahko imamo za značilno... Sedemdeset odstotkov družin nima večjih katastrskih dohodkov kakor 200.000 starih dinarjev na leto, sedem odstotkov družin ne večjeje od 400.000 din in nihače nad 800.000 starih din... Večina družin ima po dvestaj članov. Kmetije so preveč obremenjene; dajanje (davek, socialno zavarovanje in stroški za nakupne) znašajo zelo pogosto kar tri četrtine katastrskega dohodka, včasih pa so celo večje od te vsote!«

»Fustimo preteklosti! Kar je bilo, je pač bilo. Mi nismo krivi in prav nič nam ne pomaga, če sploh iščemo nekakšne krivice za vse, česar nismo dobili, kar bi nam pripadalo. Glejmo naprej, skušajmo čim sprotneje zrnati naše ladje z vetrov, da bo boljše šlo...« tako menijo domala vsi, katerim je danes zaupana naloga organizirati kosovsko gospodarstvo in počasi, a vztrajno zmanjševati razliko v rasvojni stopnji med vsjo Jugoslavijo in Kosovom.

DRAGO KRALJ

VIKTOR SIREC

Upor ameriških študentov

Puške na univerzi

Na ameriških univerzah je spet zavrelo in vsi so postali zaskrbljeni: od predsednika Nixona do profesorjev

CORNELL Črnski študentje na univerzi Columbia

COLUMBIA Profesorja lezeta skozi okno, ker so ju študenti zaklenili v predavalnico

Nekoga nedeljskega popoldneva letos aprila so se glavna vrata enega izmed poslopij univerze Cornell v mestu Ithaca v zvezni državi New York odprla in ven je prikorakalo kakih sto črnih študentov in študentk. To ni bilo nič nenavadnega. Nenavadno je bilo, da so nekateri študentje nosili pasove z naboji in puške. Ta prizor so fotografirali in slika je obšla ZDA in ves svet. »Sezona nemirov na ameriških univerzah se je začela, velika debata o reformah se je spet razpipla in javnost je osupnila, zakaj orožje na kampusu oziroma na univerzi je vendar nekaj novega. Zakaj so se črnski študenti obožili? Kaj sploh hočejo študenti? Ali doslej tudi liberalne, elitne univerze ne bodo več varne pred kaosom? Vsa ta vprašanja so odmevala in se odmevala po ZDA. Pred petimi leti so študentje na univerzi Berkeley v Kaliforniji začeli stavko s sedenjem, da bi si priborili od univerzitetne uprave pravico govoriti po mikrofoni. Pred letom dni so študentski aktivisti na univerzi Columbia naredili pomemben korak naprej in nasilno zasedli in osvojobodili fakultete. Poglavitni namen te bojovnosti je reforma univerze, reforma učnega programa, več soodločnosti študentov. Ker pa univerze ne visijo v zraku in niso izolirane od družbe, ta nemir čedalje bolj prerasta okvire univerz in terja tudi reformo države. Bije se boj za študentske študentov, zakaj kakor pri vsakem takem gibanju so najstarejši oddelki prihodnjega dne sestavljeni iz razmeroma omejenega števila študentov, medtem ko jim velika množica mladine v določenih trenutkih sledi ali ne sledi. Pri tem imajo črnski študenti še posebne razloge za upor. In prav njihov upor je letos zelo vznemirljivo »družbo« in njegove vodilne predstavnike.

Profesorji „brez hrbtenice“

Letošnja uvodna serija nemirov na univerzi Cornell, ki sodi v tako imenovano »Briljanovo zvezdo« — elitnih univerz v vzhodnem delu ZDA, je močno vznemirila tudi predsednika Nixona. Študenti imajo pravico zahtevati glas pri upravljanju univerz in izražati nesoglasje, je izjavil Nixon. Nimajo pa pravice »skontrolirati« collegeov in univerz in kršiti zakona, da bi dosegli svoje cilje. »Kadar pa študentje z izgovorom, da se z nečim ne strinjajo ali da hočejo spremembe, terorizirajo druge študente in člane fakultet, kadar nasilno hrskajo po aktivnostih, uporabljajo nasilje, nosijo strelno orožje in noče v predavalnico, trdim, da je čas, da vodstva fakultet, upravni odbor in voditelji univerz vztrajajo hrbtenico in se posta-

vijo po robu takim rečem,« je dejal predsednik. Se ostrejši je bil vrhovni državni tožilec Mitchell, ki sicer razume delno upravičenost študentskih zahtev, a pričakuje od študentov, da se bodo vedli »kot odrasli v svetu odraslih«. V kongresu so poslanci in senatorji kar tekmovali za obsodbami nemirov in posameznih skupin študentov. Presenetljivo, najboljši in najprepričljivejši zagovornik študentov je prišel od profesorjev, ki sicer obojajo nasilje in želijo, da bi univerze čimprej v miru in redu nadaljevale delo, ki jim je zaupano, a vendar opozarjajo predsednika in vse zagovornike reda in miru, da slika le ni tako enostranska in preprosta. »Čitno je, da nas čaka še dosti dela, če bomo hoteli narediti red v lastni hiši,« je zapisal predsednik collegea Amherst Calvin H. Plimpton v odprtem pismu predsedniku Nixonu. »Prepričani smo in v zadnjih dneh smo tudi dokazali, da so spremembe, celo bistvene spremembe mogoče brez fizičnega nasilja.« Toda velik nemir med mladimi ljudmi se bo nadaljeval, je opozoril Plimpton predsednika Nixona, »dokler se ne boste vi in drugi politični voditelji te dežele uspešneje, obsežneje in vztrajneje lotili reševanja poglavitnih socialnih in zunanje-političnih problemov naše družbe.« Nemiri ne izvirajo »iz zarok majhnega števila, ampak iz splošnega občutka, da država nima primernih načrtov« za družbeni napredek.

Družba je zaskrbljena

Ameriška javnost je zaskrbljena. Se pred kratkim je vlado prepričanje, da je »scampus violence« — nasilje na univerzah — prehodno pojav, izraz prekipeljavice mladostne sile in nezadovoljstva. Razumljivo je bilo, da je do neredov prišlo na nekaterih univerzah, ki niso bile na najboljšem glasu, toda letos so se nemiri razširili kakor prebrski ogenj po častitljivih, dokaj »liberalnih« univerzah. Predsednik Cornella je bil globoko presunjen in razočaran, ko je doživel sobožen upor »črnih študentov na svoji univerzi (njihovim zahtevam po večjem odločanju in programu afriško-ameriških študij so ugodili). Predsednik Perkins si je zelo prizadeval, da bi univerza sprejela čim več črncev iz getov, ki so v prejšnjih letih le izjemoma prihajali na »elitne« univerze. S tem se je odprlo široko vprašanje črnih študentov, ki so še posebno bojovna skupina v ZDA. Število črnih študentov na univerzah je samo 4 odstotke od celotnega števila študentov. Razmerje je 300.000 proti

6.700.000. Dolga leta so istrane, elitne univerze, predvsem osem univerz »Briljanove zvezde« — Brown, Columbia, Cornell, Dartmouth, Harvard, Pennsylvania, Princeton in Yale, sprejemale le simbolično število črncev »odprte glave«, in še to iz razmeroma premožnih družin. Dosedle so zavračale mladino iz vlemestnih črnih getov, češ da je njihva izobrazba preveč pomanjkljiva. Pogostokrat je bil ta izgovor utemeljen, saj je dobro znano, kakšne so gimnazije na primer v newyorškem Harlemu.

Nenadoma je prišlo do preloma. Ze lani, a posebno letos so univerze začele sprejemati dosti več mladine iz črnih getov. Iz takoj so se začele težave. Ugledni ameriški psiholog dr. Bruno Bettelheim, ki se še dolgo ukvarja s tem vprašanjem, pravi takole:

„Če bi hodili okoli nagi...“

»Prepričan sem, da odgovora na to vprašanje ne bomo našli na collegih in na univerzah: Če hočemo dobiti več črnih študentov na naše univerze, in to bi se moralo zgoditi, bi morali po mojem prepričanju začeti dosti prej. Po mojem bi morali še v gimnaziji vzgajati veliko takih dijakov skupaj z belimi fanti in dekletki iz kulturno zasostlega okolja v resnično dobrih gimnazijah, da bi prišli na univerzo prav tako akademsko in socialno pripravljeno kakor drugi študentje. Družba je na splošno obsedena od spolnosti in nasilja, od mamil in ponorelosti, in vse to vpliva na bojevitost študente in jim daje publiciteto, ki jo do skrajnosti izkoriščajo. Če študentje protestirajo zaradi kakšne ideje ali položaja, in storijo to v primerih in razumni obliki, se javnost ne bo dosti znebila sanje. Če se pa sčlejo in hodijo okoli nagi, bodo o tem poročali po vsaj dritavi in posredovati, molelovati, namesto da vodijo in se pripravljajo, namesto da bi zmagovali z razumom in argumentom?«

Hkrati pa dr. Bettelheim oboja nasilje in očita univerzitetnim voditeljem, da preveč popuščajo tam, kjer ne bi smeli. Tako žoga nenehno skace iz enega konca igrišča na drugi, če naj uporabimo ameriško prispodobo. Najprej jo zalučajo vsi trdni zagovorniki srede in miru. Trdijo, da so resnične reforme možne in izvedljive samo v mirnih razmerah, po »zakonitih« poti, razumno in dokumentirano. Kako naj univerza izvaja reforme, če se na njej po gverileško pretepejo? Kako naj profesorji v miru predavajo in se posvečajo svojemu akademskemu poklicu, če morajo z razcefranimi šivci in v strahu, da jih celo ne pretepejo, miriti in posredovati, molelovati, namesto da vodijo, in se pripravljajo, namesto da bi zmagovali z razumom in argumentom?

Polemika ne pojenja

Ljudem v ZDA — in verjetno tudi drugod po svetu — se čedalje bolj svita, da to, kar se dogaja med mladimi na univerzah in drugod, ni samo navaden upor mlade generacije, ampak nekaj več. Vse kaže, da sta dve stični točki za vse upornike študentske generacije od skrajne leve do skrajne desnice.

Prva stična točka je jeza zaradi domnevne »shinavščine« staršev, profesorjev in politikov. Najsi je ta jeza upravičena ali ne, je dejstvo, da obstaja, značilno.

Druga stična točka med študenti je zahteva, da morajo študentje soodločiti v življenju univerze in se hkrati ukvarjati tudi s problemi družbe zunaj univerzitetnih »zidov«. Prav ob teh dveh točkah pa se vedno znova razvema burna razprava med zagovorniki takega »programa« in duhovi, ki v manjši ali večji meri sodijo, da bi morala biti univerza kraj učenja, mirne sbranosti, razmišljanja in subjektivnega presojanja preteklosti, kraj, kjer kraljuje »spokojna znanost, ki ne ve, da čas sunaj mineva,« kjer ni srazburjenj...

Te misli predsednika Wilsona je v sedanjih zolčni razpravi o univerzah in uporu mladih pred kratkim citiral bivši diplomat, profesor in sedaj član ugodnega Inštituta za vrhunsko študije George Kennan, ki zastopa podobno mnenje. Kennan ne odreja študentom pravice, da razmišljajo, izražajo mnenja, spodbijajo veljavne teze, toda po njegovem povzročajo na tem svetu neprimerne več škode ljudje, ki se v imenu utopičnih nazorov zaletavajo v mlino na veter družbe, kakor ljudje, ki si ponižno prizadevajo ustvariti nekaj reda in človeških odnosov in ljubezni v svojem ozkem okolju, četudi prenašajo precejšnjo mero zla in javnem življenju.

Mladi odgovarjajo

Na to Kennanovo razmišljanje se je vsilil plaz odgovorov iz študentskih vrst. Četudi so vsi odgovori odlični in srbriti, niso ne nevljudni ne neutemeljeni.

Za študenta Davida C. Kinga je »upor na kampusu« logična posledica »stanja«, v katerem je naš narod, kakor je upor v getih posledica tega, da je država zanemarila blaginjo svojih državljanov. »Utesnil nas je sistem,« piše študent King, »ki ga nismo soustvarjali, in, kar je še huje, ki ga ne bomo mogli niti simbolično spreminjati, preden nam bo vsilil svojo voljo...«

Pisec odgovora omenja vojno v Vietnamu, sanje Kennedyjeve »generacije«, razočaranje, ki je nato prišlo, in krivice, ki jih ni nihče odpravil. Odgovarja tudi na očitek, da je protest »nove levice« prazen in da ne ponuja nobenih rešitev in izbir. Pisec odgovora to obžaluje (opri sebi skušam to popraviti), toda — nadaljuje — mladi niso nikoli dajali odgovorov. Predvsem so zavržali ali zagovarjali odgovore, ki so jih dajali drugi...

V časopisju, po revijah, na televiziji, po radiu in v zasebnih in javnih polemikah roljajo štiti, ko se dvigajo v obrambo te ali one teze, se dvigajo glasovi in napenajo možgani — od najboljših do najslabših. Dilema je stara, kakor je star človek: urejena življenja ni brez tradicij in ustaljenih norm, med katerimi so nujno take, ki so krivične in so se prežvele. Napredka ni brez upora in upornikov, ki hočejo te krivice odpraviti z reformami, med katerimi so nesezonske tudi take, ki so utopične. Kje je za družbo najugodnejše ravnotežje med obema silnicama?

Ne ena ne druga stran ne ve na to odgovora — ne tista stran, ki vedno in vselej govori o »redu in miru« tudi za ceno največjih družbenih krivic, ne druga stran, ki trdi, da sta red in mir zgolj »artrosklerozna« družbe — staršev, profesorjev in politikov, ki bi hoteli čimbolj nemoteno vladati in čimbolj nemoteno iti v pokoj, kjer bi nemoteno uživali sadove »srede in miru«.

Toda mladi generaciji ne gre odrekati idealizma, je zapisal neki komentator, ki se je tudi spomnil starega rekca: »Kdor ni radikalen pri dvajsetih letih, je brez srca. Kdor je radikalen še pri štiridesetih letih, je brez glava.«

Glava in srce. Srce in glava. Drug drugemu sta potrebna in vsak izmed njiju ima svoje razloge. Kadar je med njima sorodstvo, človeštvo napreduje. Toda to ni tako pogosto.

BOZIDAR FAHOR

»Gospod, tale ne potrebuje nobene bojne priprave. Prišel je naravnost z univerze.« International Herald Tribune, Paris

Portret tedna

Alain Poher

Kot vsako leto so tudi tokrat v spomin na zavezniki zmagali nad Nemci 8. maja 1945 zaropotali vojaški bobni in zadonele fanfare v Parizu. Toda namesto visokega de Gaulleja je tokrat vedni ogenj na grobu neznanega junaka znova zanesli preveč manjši, čokati značajni predsednik francoske republike Alain Poher, ki sam o sebi pravi, da nima nobenih zaslug v medvojni rezistenci. Vsa parada je bila pomenljiva po de Gaullovi meri, zdaj pa se je v častni vlogi nujno pojavil drug, na videz sila skromen možak, ki je vnesel v protokol vojaške slovesnosti samo eno malo spremembo; namesto po osrednji avenjii Elizejskih poljan se je pripeljal na Etoile raje po stranski upadni avenjii Friedland.

In vendar je ta doslej neznan predsednik umirajočega senata Alain Poher v največji meri prispeval k temu, da je pri minulem referendumu o pokrajinski in senatorski reformi v Franciji de Gaulle svojo bitko izgubil. Ceravno se ni sprejel kandidature v novem boju za dejanskega predsednika francoske republike, je očitno, da bi vsaj v sedanjem položaju in z utrjenim ugledom imel poleg Georgesa Pompidouja največ stvarnih izgledov za uspeh. Sicer pa: »Nikakor nisem kandidat in ne želim biti. Toda moram bom v to skoraj prisiljen,« je izjavil v svojem prvem razgovoru s kreditiranimi novinari v Elizejski palači. Ali Poherja res sliho, da postane predsedniški kandidat njegovi prijatelji iz političnega centra, iz bolj konservativne in krščansko-demokratske sredine, iz katere je izšel? Ali gre nasprotno pri tem za širši val ljudskega političnega okusa, ki si želi po dolgem obdobju vlade močnega generala zdaj nasprotno za svojega predsednika povprečnega državljanja iz svoje srede? In predvsem kdo je Alain Poher, o katerem se nedavno nihče ni vedel ničesar.

Alain Emile Louis Marie Poher — kot dober katoliški in meščanski Francoz ima name več krstnih imen — se je rodil 17. aprila 1909 v mestecu Ablonau ob Seini in tu pozneje vse do časa ostal tudi kot vsebolj priljubljen mestni župan. Se celo, ko je postal začasní predsednik republike in se je v nedolgi pripeljal domov, je odklonil uniformirane policiste pred svojo hišo, češ da zasli te ne potrebuje. Če ima sicer je enega sina, se pa hvati tudi že s tremi vnuki, ki jim pregleduje šolske zvezke. Tu je precej strog, kajti tudi sam je bil marljiv v učenju.

Po prvostopenjski diplomni na pravni fakulteti in diplomni na visoki šoli za politične vede je l. 1932 opravil tudi izpite za rudarskega inženirja. Toda najbrž bi ostal neznan finančni upravnik, če ga leta 1946 ne bi srečal minister Robert Schuman in ga vzel za šefa kabineta v ministrstvo za finance. S svojo počteno marljivostjo, pa tudi s Schumanovo podporo je začel zatem rasti v svoji karieri. Med drugim je bil državni sekretar za finance v Schumanovi vladi leta 1948, nato državni sekretar za prečiščanje leta v Quelluovi vladi, zatem se prehodno državni sekretar v ministrstvu za mornarico, pa francoski delegat v mednarodni oblasti za Porurje 1950 do 1952, predsednik senatne skupine MRP (1954), predsednik komisije za skupno tržišče 1955—1957, predsednik francosko-nemške mešane komisije za kanalizacijo Moselle 1955—1956, pomočnik generalnega sekretarja združenja francoskih županov in podpredsednik francoske sekcije v svetu evropskih občin. Marca 1968 je bil izvoljen za dve leti kot predsednik evropskega parlamenta v Strasbourgu, leta 1968 pa je bil v tej funkciji kot prvi politik, ponovno izvoljen še za eno leto. Oktobra lani so ga v nemirnem Parizu potem ko so se odrekli nekoliko tebnega starega Monerville, izvolili za predsednika senata v njegovem najbolj kritičnem obdobju.

»Sem človek vzeve in sprave,« je zamoljal Poher ob koncu svojega nastopnega govora. V razliko od svojega predhodnika, ki je robel soper de Gaulle, češ da ima snamen umoriti senat v temni noči, je Poher najprej skušal umiriti in uglediti odnose. Toda de Gaullova tolmachenja, češ da gre za »skrajno« in »svojega predhodnika, je de Gaulle trdi, da bo dosedaj »ekonomski« in »socialni svet« s svojimi obsevanjem in razširjenjem senatom, toda v bistvu skuša ukiniti senat... Toda tak sistem vodi v totalitarniško nevarnost. Treba je ohraniti dvodomni sistem kot jamstvo narodne de-

mokracije... Razumem sicer de Gaullovo težnjo, da si skuša zagotoviti nasledstvo po treh letih, toda ljudstvo ima svojo suverenost... De Gaulle je naredil napako, ker je razdelil Francoze. Osebnost sem tudi regionalist, zlasti ker sem po rodu Bretonec... Toda po podrgnem stoletju centralizacije v Franciji ni mogoče takoj nastopiti z brutalno spremembo... In če se gibljemo v smeri kontinentalnih združevanj, ne moremo dopustiti, da bodo šle pokrajine ločene in osamljene v Evropi... »Ne poznam sicer sovraštva, jeze in ambicije. Moje življenje je dokazuje,« je govoril Poher. »Toda, ko sem gotov, da je nekaj prav in pravično, se zato bijem, pa naj stane karkoli. Naj zmagam ali ne, svojo nalogo bom nadaljeval tudi poslej. Demokracija, republika in pravica zame niso prazne besede...«

In čeprav je v kampanji pred referendumom govoril bolj umirjeno in tiše kot drugi in ni imel za seboj toliko poslušalcev kot množična opozicija, je vendar prav Poher s svojo pravniško mirnostjo odbil osti glavni de Gaullovi grožnji: »Jaz ali kaos. Poher je kazal samo na ustavnost. «Sem v senatu, gledam televizijo in mirno čakam,« to je bilo vse kar je rekel, ko so ga v nemirni noči od 27. na 28. april reporterji z vseh strani spraševali, kaj bo zdaj. Ko je postal po ustavnih predpisih začasní predsednik republike, se je obnašal skrajno obzirno. V Elizejski palači se je izognil de Gaullovim salonom in se naselil v manjšem stanovanju, ki je bilo doslej nezasedeno, hkrati pa je takoj opustil tako imenovano sivo de Gaullovo eminenco, državnega podsekretarja Focardu. V svojem nagovoru je pozval Francoze k miru in slogi in hkrati uporabil isti vzlik kot de Gaulle: »Zivela Francija, zivela republika,« samo brez slehernega naglasa. Anekdote še nastajajo v vatiranih hodnikih v odnosih med Poherjem in člani golistične vlade, ki so vzajemno obojseni na 30 dni prisilnega sožitja. In medtem ko se je pohljal z de Murvilovo vladnostjo, je nasprotno na Debrejev poskus samolastne informacije v radiu in televiziji nemudoma reagiral s svojim demantijem.

Po dveh stopnicah je Poher že uspešno stopil. A tretja: predsedniška kandidatura? Zanimivo, da nekateri, ki so bili med referendumom v celoti zanj, ker je bil tudi on v celoti zanje, zdaj gledajo nanj precej bolj kritično oziroma bolj strankarsko, pa čeprav je jasno, da bi mnogi volivci radi našli med dosedanjim golizmom in razbitno levico nekaj »domačnega« tretjega. Ko so ga izvolili za predsednika senata, so se zanj — v nasprotju z golisti in komunisti — spoprtale v široki pahljaci mnoge skupine od socialistov do sredincev. Zdjaj se ta kombinacija prenika formalno bolj v desno. Levi golist René Capitant je ironično označil Poherja za »Mitterrand francoske desnice«. Predvsem pa se odpira vprašanje, ali ima Poher dovolj lastnih moči, konkretnih idej in novih programov za vodstvo celotne države? Ne dvomimo ima smisel za demokratične metode in stil. Toda, ali je to dovolj, zlasti, ker v politiki nikoli en sam ni vse.

»Ker sem v onih dveh letih, ko sem bil proračunski poročevalec, uspel, da so v tem času vlade povedale parlamentu to, kar mi sicer ne bi hoteli povedati, so me naredili za ministra. Zlobni jeziki pravijo celo, da zato, ker so mi hoteli zavezati jezik...« je nedavno sam obudil spomine na začetek svoje politične kariere.

V številki časopisa »Nouvelle de France« od 29. XI. 1948 sem pa v zvezi z njegovim imenovanjem za generalnega komisarja francoske okupacijske cone v Nemčiji in Avstriji prebral sicer nekoliko staromodno a polnozvenno pohvalo: »Alain Poher, ki je soglasno cenjen zaradi svojih lepših moralnih čednosti, kot zaradi poznavanja nemških in avstrijskih vprašanj ter resnosti svojega značaja, je človek, ki je ob tej uri potreben...«

»Po šestdesetih letih, ko bi bil raje začel praviti vnuikom pravilice, sem se nenadoma jel trgati od doma... Bog mi je priča, da nisem hotel biti niti predsednik senata, še manj predsednik republike v vmesnem obdobju ali sicer...« je poskušal začeti Alain Poher neko priznanje.

BOGDAN FOGACNIK

S potovanja

V palestinskih glavnih štabih

Na obisku pri al Fatahu, PLO, Ljudski fronti in Demokratski fronti za osvoboditev Palestine

AMAN, aprila - Aman stoji na devetih gričih, a Jordanci radi trdijo, da jih je sedem - tako kot v starem Rimu. Na enem od teh gričev je kraljev dvor; na drugem, nasproti njega, so si uredile svoje štabe organizacije palestinskih komandosov. To so navadne stanovanjske hiše iz rezanega kamna, iz katerih so znosili pohištvo in v sobe postavili pisalne mize, telefone, pisarniške omare pa nekaj stolov za obiskovalce. Pred vsako hišo je stražarska lopa, ob njej pa stražar v padalski uniformi in z brzostrelko na rami.

Nekje na sredi griča je štab Palestinske osvobodilne organizacije. Pokazal vam ga bo vsak voznik takšna - sicer pa je na hiši velik napis v arabski in angleščini, na strehi pa vitra palestinska zastava. V sosednji hiši je štab Ljudske fronte za osvoboditev Palestine, malo dlje na ono stran se je utaboril al Fatah, onstran griča pa Demokratska fronta za osvoboditev Palestine. Te tri nimajo ne napisov ne zastave, a pred hišami vedno stoji nekaj avtomobilov, skozi vrata pa prihajajo in odhajajo vojaki in civilisti.

Vse organizacije, ki sem jih obiskal, imajo svoje bolj ali manj urejene informacijske urade. V al Fatahu, na primer, imajo tiskane formulacije, ki jih izpolni vsak novinar, prav tako kot na ministrstvu za informacije na nasprotnem griču: tri fotografije, nato v treh kopijah, ime, priimek, list, poštni list in tako dalje. Vsaka organizacija ima skoraj vedno na voljo nekaj ljudi, ki so se pripravili pogovarjati z novinarji. Med njimi je mnogo mladih ljudi, zvečinoma študentov, ki bodisi govorijo sami ali prevajajo odgovore drugih, ki ne govorijo tujih jezikov.

Ne glede na to, ali se človek strinja s političnimi programi, o katerih govorijo ti Palestinci, je treba priznati, da večina teh ljudi govori sicer z velikim prepričanjem, včasih tudi z izrazitim mladostnim žarom, a vedno mirno in razumno, brez čustvenih izbruhov in brez nasekane ponujanja dejstev in idej. Nikdar se ne izmikajo vprašanjem in zelo redko posegajo po demagoških frazah - teza je še največ pri starejših profesionalcih, ki so oditno že pred junjsko vojno delali v vodstvih teh organizacij, ko je v njih še prevladoval šukeriti in šukeritjevo.

Politični okvir za večino palestinskih organizacij je PLO - Palestinska osvobodilna organizacija. V okviru te organizacije poteka prizadevanje za zблиžanje in vojaško politično sodelovanje palestinskih organizacij. Zdalj združuje PLO al Fatah - ta je daleč najmočnejša in najvljudnejša - haasistično organizacijo Al Saska, ki jo vodi iz Damaska, in vojaško krilo PLO palestinske osvobodilne armade. Ljudska fronta za osvoboditev Palestine pa še vedno hokotira PLO, medtem ko Demokratska fronta za osvoboditev Palestine - organizacija, ki se je pred kratkim odedala od Ljudske fronte - sodeluje le v skupnem vojaškem poveljstvu. To skupno vojaško poveljstvo ima zdaj edino pravico izdati sporodila o akcijah posameznih organizacij. Upamo pa, da bo čez čas to poveljstvo vodilo in usklajevalo vse palestinske vojaške akcije, mi je rekel predstavnik PLO. »To velja tudi za politično plat našega boja. Palestinski nacionalni svet, ki je v začetku februarja zasedal v Kairu, združuje večino organizacij, ne pa še vseh. Prizadevamo si, da bi se v to skupno telo vključile tudi druge organizacije, in upamo, da se nam bo to posrečilo do avgusta, ko se bo nacionalni svet verjetno zopet sestel.«

Dosti več v štabu PLO ne boste zvedeli. Čutili je, da je ta organizacija za zdaj še zelo ohlapen skupni okvir, v katerem imajo posamezne organizacije in politični in vojaški zadevam še dokaj različno politiko, ki so jo šele začeli usklajevati. O posameznih organizacijah zato dajejo odgovore predstavniki in voditelji teh organizacij sami.

»Petek je,« je rekel visoki, širokopleči predstavnik al Fataha, ki je z rahlo zamudno stopil v svoj urad. »Pa še vso noč smo zasedali, tako da nimel dosti spala.« Je dodal. Navadno je bil na sebi padalski vetrni jopič in pištolo za pasom, danes pa je

bil oblečen v civilno obleko - lahke sive hlače, oranžno poletno srajco in lahko sivo jopico. Njegov dobrodušni široki obraz z gostimi lasmi in s kosatimi brki me je nezvedno spominjal na francoskega popevkarja Georgesa Brassensa. Za njim je vstopil v sobo mlad človek, ki je v kot za njegovo mizo postavil brzostrelko, na mizo pa torbico s strelivom.

Al Fatah: Težav je dovolj že brez ideologije

»Naši tovariši so pregledali vaša vprašanja,« je rekel Mahmud (v resnici mu je drugo ime) sin so jih sprejeli. Pooblastili so me, naj vam odgovorim nanje.«

»Naši tovariši...« to pomeni vodstvo al Fataha. Ta organizacija ima namreč že od vsega začetka kolektivno vodstvo, ki šteje menda sedem članov, Jaser Arafat, sloviti Abu Amar, ki je zdaj predsednik izvršnega odbora palestinske osvobodilne organizacije, je bil samo eden od članov tega vodstva. Bil je le »minister za informacije« ali predstavnik za tisk, nikakor pa ne vrhovni voditelj organizacije.

»Palestinski problem se ne more primerjati z nobenim drugim narodnoosvobodilnim gibanjem,« je rekel Mahmud in odgovor na moje prvo vprašanje: zakaj al Fatah nima določene ideološkega programa, ampak sprejema vse Palestince, ne glede na njihovo politično prepričanje. »V vseh drugih narodnoosvobodilnih vojnah so se ljudje borili proti tuji okupaciji na svoji zemlji in v svoji družbi.« Zdalj je Mahmud navedel kot primer jugoslovanski narodnoosvobodilni boj in pri tem pokazal, da dobro pozna dogodke in imena iz novejšje jugoslovanske zgodovine. To je nasploh značilno za ljudi iz vseh palestinskih organizacij. Iz pogovorov se vidi, da so brali vse, kar jim je prišlo pod roko, ne le zgodovino alžirske revolucije, ampak tudi sodobno zgodovino Kitajske, Vietnama, Koreje, Sovjetske zveze, Jugoslavije in Kube.

»Palestinska družba pa praktično ne obstaja več,« je povzel Mahmud. Zato menimo, da bi bilo narobe, če bi obravnavali naš boj z razrednega stališča, iz preprostega razloga, ker med Palestinci ni nobenih razredov več. Morali smo biti praktični - zbrati smo morali Palestince od Perzijskega zaliva do Atlantskega oceana ob najbolj preprostem smotru, to je, osvoboditev Palestine. Če bi že zdaj začrtali naš program do konca, bi se ljudje takoj začeli opredeljevati in nakopali bi si veliko težav, ne le zaradi Palestincev samih, ampak tudi zaradi arabskih režimov. Brl ko bi se odločili za takšno ali drugačno politično usmeritev, bi nas nekateri arabski režimi začeli napadati. Težav pa imamo dovolj že brez tega.«

Ravno te dni je v Bagdadu iraška vlada ustanovila lastno organizacijo komandosov in oblasti skušajo dobiti trdnjso kontrolo nad palestinskimi organizacijami. Kot trdijo predstavniki al Fataha v Amanu in Bagdadu, iraški vladi ni najbolj pogodu, ker so palestinske organizacije dobile tudi v Iraku tako široko podporo.

»Recimo, da bodo arabske države, ali vsaj nekatere izmed njih, sprejele politično rešitev krize na Srednjem vzhodu in bodo poskušale zatrete palestinske organizacije. Kako boste na to odgovorili?« sem vprašal Mahmuda.

»Vsak arabski režim, ki bi poskušal zatrete palestinsko gibanje, bo imel opraviti

tudi z lastnimi množicami. Prepričani smo, da se bodo ljudje v vseh arabskih državah postavili na stran Palestincev.

Ko smo 1. januarja 1966 začeli našo revolucijo, nas arabske države niso podpirale in tudi priznavale nas niso. Nasprotno, preganjali so nas, a kljub temu smo preživeli. Zdalj, več kot štiri leta pozneje, smo v vsakem pogledu večji in močnejši, zato nas ne bodo mogli tako lahko spraviti s poti.«

»Od junija 1967 sta minili že skoraj dve leti. Kateri so bili največji uspehi al Fataha v tem obdobju?«

»V vojaškem pogledu je bila prelomnica bitka pri Karameju. Takrat smo prvkrat izkusili omejeni spopad s sovražnikom. To taktiko smo pozneje velikokrat s pridom uporabili. S tem mislim to, da zvažimo sovražnika na kraj, ki ga sami izberemo in ki je za nas geografsko prikladen, tako da sovražnik ne more uporabiti vsega svojega orožja. To taktiko smo uporabili v bitkah pri al Augi, Tobazu, Krumtahu, Kitu in drugod. Nekateri bitke so trajale tudi po dvanajst ur.«

»Ali se palestinske organizacije politično in vojaško zблиžujejo?«

»Da. Prizadevamo si, da bi dosegli nacionalno enotnost. Zato smo šli v Kairo na zasedanje palestinskega nacionalnega sveta. Zato smo se vključili v PLO. Mislimo, da ta organizacija lahko združuje vse Palestince. Med posameznimi skupinami so velika nesprijetja. Toda izkušnje nam kažejo, da lahko ljudska volja vse take različne premaga. Razen tega nam pri zблиževanju pomaga tudi sovražnik, ki obravnava enako vse organizacije. Vemo, da združenje vseh organizacij ne bo lahka, prepričani pa smo, da to ni nemogoče.«

»Kakšen je vaš odgovor na izraelsko politiko aktivne obrambe?«

»Naš odgovor je vse širša revolucionarna akcija po vsej Palestini.«

»Kako ocenjujete odnose med al Fatahom in jordanskimi režimi?« In kakšni so vaši odnosi z jordansko vojsko?«

»Za nas je zdaj najpomembnejši boj z Izraelom, zato se izogibamo vsem drugim konfliktom. V naši organizaciji vlada najstrožja disciplina. Nihče ne sme iz baze brez dovoljenja, nihče ne sme v mesto v uniformi ali oborožen. Nihče ne sme nositi orožja zunaj baze, razen če to ni potrebno. Po napadu naših enot na Ellat je jordanska policija aretirala dva naša borca. Vsi so pričevali, da se bo nekaj zgodilo. Pa se ni nič. Mi namerno nečemo izvajati nepotrebnih spopadov z jordanskimi oblastmi.«

V jordanskih političnih krogih pa se zdaj bijeta dva tokova. Proameriški vlađni uradniki, ki so neposredno povezani z ameriški krogi in organizacijami, hočejo izvesti spopad in prelivanje krvi med nami in režimom. ZDA namreč hočejo izvesti spopad med nami in jordanskimi režimi, preden bi se izraelske čete umaknile z zasedenih ozemelj - češ po umiku bo palestinske organizacije se teže uničiti.

Druga struja, lahko bi ji rekli, domača, jordanska, pa pravi: komandose je nemogoče uničiti zdaj, ker jih ljudje podpirajo. Najprej moramo nekaj doseči, bodisi na vojaškem bodisi na diplomatskem področju, tako da bomo spodbili njihovo popularnost, potem pa lahko udarimo po njih.

Rešim sara se uradno zgodilo. Pa se ni nič. Mi namerno nečemo izvajati nepotrebnih spopadov z jordanskimi oblastmi.«

»Kaj mislite o odnosu Sovjetske zveze do palestinskih organizacij?«

»Sovjetska zveza nas ne priznava in nas ne podpira. Toda za nas Sovjetska zveza kljub temu ni sovražnik. Upamo namreč, da bodo nekot naši tovariši v Sovjetski zvezi razumeli naš boj in bodo spremenili svoj odnos do nas.«

»Ali se strinjate s takimi metodami boja, kot so napadi na letala El Al?«

»Na to vprašanje ne bi odgovorili.«

»Neuradno pa so mi v al Fatahu odgovorili takole: Cesar ne delamo, s tistimi se tudi ne strinjamo.«

FEDAJIN

Ljudska fronta: Udariti, kjerkoli je mogoče

Ljudska fronta za osvoboditev Palestine je druga večja palestinska organizacija, ki deluje v Amanu. Fronta se je pred kratkim razcepila v dve ločeni organizaciji. Eno krilo, ki ga vodi Georges Habaš, deluje še vedno pod imenom Ljudska fronta za osvoboditev Palestine, drugo krilo, ki ga vodi Naef Hauatni, pa nosi ime Demokratska fronta za osvoboditev Palestine.

Ljudska fronta Georgesa Habaša je ista organizacija, ki je organizirala ugrabitev izraelskega letala julija lani med Rimom in Tel Avivom; ta organizacija je organizirala tudi napada na letala El Al v Atenah in Zürichu.

»Če hočemo uspeti v osvoboditvi Palestine, moramo udariti sovražnika kjerkoli je mogoče.« mi je pojasnil eden izmed voditeljev fronte, s katerim sem se sestel v glavnem štabu organizacije v Amanu. »Letala El Al služijo v vojaške namene, zato jih je treba po našem mnenju napadati, kjerkoli je to mogoče.«

Politična hrbenca fronte je arabsko nacionalistično gibanje - Haraka. Ljudska fronta se glede politične usmeritve razločuje od al Fataha predvsem po tem, da meni, da palestinsko gibanje ne more uspeti brez jasne ideološke usmeritve. To pa so mi v štabu PFLP takole pojasnili:

»Ljudska fronta je leta 1967 napravila politično analizo arabskih režimov in ugotovila varok, ki so pripeljali do junjskega poraza. Prvi vzrok je v tem, da se arabski režimi, ki jih vodi - tudi napredne - ideologija drobne buržoazije, niso mogli uspešno spopasti s tehnično razvitim Izraelom. V arabskih državah množice do 5. junija niso imele nobene vloge. Po našem mnenju pa je mogoče Israel poraziti edino v ljudski vojni, v kateri bodo imele ljudske množice odločilno vlogo. Mislimo pa, da ta revolucija ne more uspeti, če palestinsko gibanje ne bo imelo jasne ideološkega programa in ljudskega, a revolucionarno izobraženega vodstva, ki bo ta program urednileval.«

»Kaj je bil vzrok za racep v Fronti?«

»Mi smo marksisti-leninisti; menimo pa, da marksizma ne kaže jemati togo. Za nas je to vodilo, ki nam onemogoča jasno presojo političnega položaja. Naef Hauatni in njegovi ljudje pa so v glavnem politiki, ki so navirni levicariji. Njihova temeljna napa je v tem, da niso realisti. Za Hauatnija je marksizem-leninizem toga politična usmeritev. On misli, da mora najprej ustanoviti partijo - mi pa mislimo, da se lahko naši borci politično izgrajujejo v bitki.«

»Zakaj nečete sodelovati z drugimi palestinskimi organizacijami?«

»Mi smo zahtevali, naj sodelovanje temelji na jasno opredeljenem političnem in vojaškem programu - to bi bila garancija proti diverzijam notraj skupne organizacije. Toda tega našega predloga niso sprejeli. Mi vsakomur pri tem - če so ostale organizacije pripravljene sodelovati s sodelovanjem podlagi nacionalne fronte, smo za to, sicer pa ne vidimo nobene možnosti za sodelovanje. Razen tega nečemo biti pod kontrolo nobenega arabskega režima. Arabski režimi so se vedno igrali z našo stvarjo.«

»Mar hočete s tem reči, da so druge organizacije pod kontrolo arabskih režimov?«

»Kot veste, je bila palestinska osvobodilna organizacija ustanovljena po arabskem vrhu leta 1964 in so jo vedno podpirali arabski režimi. Zdalj vlada v PLO al Fatah -

se pravi, da deluje al Fatah na enaki podlagi kot PLO. Mi pa sodimo, da naša stvar ni stvar arabskih režimov ampak arabskih množic.«

»Po našem mnenju si arabski režimi prizadevajo, da bi dosegli politično rešitev, zato pričakujemo, da nam bodo delali težave, posebno fronti. Zato imamo svojo milico, ki varuje naše vojaške enote. Novembra lani se je že pokazalo, kako je ta zaščita uspešna. Mi zdaj vse manjše konflikte podprejamo velikemu konfliktu z Izraelom, zato se nečemo mešati v zadeve arabskih režimov. Toda če nam bo jordanski režim poskušal delati težave, bomo udarili nazaj, in to silovito - za nas je to vprašanje življenja ali smrti.«

»V čem je bistvo vaše vojaške taktike?«

»Po našem mnenju revolucije ni mogoče izvesti. Upreti se morajo množice na zasedenih ozemljih in, kot pravi Mao Če Tung, med množicami se morajo počutiti kot ribe v vodi. Zato je glavna naših sil na zasedenih ozemljih. Toda veliko pozornost posvečamo tudi beguncem v taboriščih v Jordaniji. Za nas je to dragoceno revolucionarno gradivo. Begunce politično in vojaško izobražujemo in jih nato pošiljamo na zasedena ozemlja.«

Demokratska fronta: Pričakujemo spopad z arabskimi režimi

»Razloček med nami in desnim krilom Ljudske fronte za osvoboditev Palestine je bil razloček med marksistično-leninistično in drobnoburžoazno ideologijo.« mi je rekel Naef Hauatni, voditelj Demokratske fronte za osvoboditev Palestine. »To je bil temeljni razlog za racep. Oni seveda trdijo, da so marksistično-leninistično gibanje, vendar se ne držijo marksizma in leninizma. Takih pojavov, da se drobnoburžoazno gibanje razkasa za marksistično in leninistično, poznamo v zgodovini veliko, zlasti iz obdobja oktobrske revolucije.«

Z Naefom Hauatnijem sva se pogovarjala v njegovem stanovanju na enem izmed amanskih gričev, potem ko smo se v spremstvu dveh oboroženih komandosov pripeljali iz glavnega štaba organizacije. Vojaška obleka in orožje Naefa Hauatnija in njegovega spremljevalca, mladega študenta, ki je prevajal pogovor, sta bila v kričnem neskladju z mirnim ozračjem udobnega mestnega stanovanja.

Za skupino, ki jo vodi Naef Hauatni, je značilna dvojje: da jo vodi partija in da deluje v dveh smereh, v palestinski in jordanski.

»Kot marksistično-leninistična skupina se borimo za enotnost vseh marksističnih skupin v Jordaniji,« pravi Hauatni. »Teh organizacij je precej. Trenutno se pogovarjamo o tesnejšem sodelovanju s Ljudsko organizacijo za osvoboditev Palestine in mislimo, da bo ta organizacija kmalu javno razglasila, da se je pridružila naši fronti. Jordanska komunistična partija ima isto ideološko podlago kot mi, vendar za zdaj ne vidimo večjih možnosti za tesnejše sodelovanje z njo. Razločki med našimi stališči in stališči KP Jordanije zadevajo predvsem palestinsko vprašanje. Medtem ko mi sodimo, da je treba uničiti otonistično izraelsko državo, je KP proti temu in bi privoila kvečjemu v rešitev na podlagi načrta o razdelitvi iz leta 1947. Vendar kljub temu pričakujemo, da bomo dosegli vsaj minimalno sodelovanje v nekaterih vprašanjih.«

Demokratska fronta se sicer zavzema tudi za sodelovanje z drugimi naprednimi in

protiimperialističnimi silami v Jordaniji. Po mnenju fronte bi vse te skupine lahko sodelovale na podlagi minimalnega skupnega programa. To velja tudi za njihovo ocenno o sodelovanju med palestinskimi organizacijami. »Mi smo za sodelovanje z drugimi palestinskimi organizacijami v okviru PLO. Toda odnosi v tej organizaciji so zdaj v neskladju z našim programom. Zato zahtevamo reformo v tej organizaciji. Po našem mnenju je sodelovanje mogoče le, če bodo imele vse organizacije, članice PLO, enake pravice pri odločanju o skupnih zadevah in če bodo hkrati lahko ohranile popolno politično neodvisnost. Druge organizacije to zavracajo. Vendar kljub temu nismo pesimisti. Na vojaški ravni že sodelujemo z drugimi organizacijami - zato, ker imamo v tem pogledu enake pravice kot vse druge organizacije. Po našem mnenju je to vojaško sodelovanje lahko prvi korak na poti k političnemu sodelovanju.«

Po mnenju Naefa Hauatnija je veliko razlogov za sodelovanje med palestinskimi organizacijami in naprednimi silami v Jordaniji in arabskem svetu nasploh. »Palestinski boj je nelodljiv sestavi del obtega boja proti imperializmu v tem delu sveta.« pravi Hauatni. »Če bi ga ločili od arabskega protimperialističnega gibanja, bi propadel. Razen tega je boj za osvoboditev Palestine tesno zgodovinsko povezan s družbenim razvojem in arabskem svetu: po prvi izraelsko-arabski vojni so v arabskih državah propadli stari, polfevdalni režimi. Vojna leta 1967 je odprla krizo, v kateri propadajo drobnoburžoazni režimi.«

Se razlog je za sodelovanje med palestinskimi organizacijami in naprednimi gibanjem v Jordaniji? Jordanija je temeljna baza za naše osvobodilno gibanje. Zato moramo poskrbeti, da si bomo tukaj zavarovali hrbet.«

»Ali bi lahko to nekoliko natančneje pojasnili?«

»Prva nevarnost za naše odporiško gibanje je politična rešitev na temelju resolucije varnostnega sveta z dne 23. novembra 1967. Po našem mnenju bi arabski režimi, če bi sprejeli sporazum na podlagi te resolucije, priznali izraelsko državo in s tem obdoliili na smrt vse oblike osvobodilnega boja. Zdalj sicer ločijo arabske države za seboj v revolucionarni boju, ki pa po našem mnenju ne bodo dolgo trajala. Mislimo, da si hoče Israel ob podpori ZDA samo zagotoviti boljše pozicije. Po naših ocenah bo Tel Aviv po jesenskih volitvah privoili v rešitev v skladu z resolucijo OZN in tako rešitev bodo sprejeli tudi arabski režimi.«

To pomeni, da bo takrat osvobodilnemu gibanju pretila likvidacija. Palestinske organizacije se bodo morale braniti in v tem boju se bo verjetno marksistarska skupina zlomila. Naloga marksistično-leninistične organizacije v tem kritičnem obdobju bo, da bo poskušala čimširše množice potegniti za seboj v revolucionarni boju proti arabskim režimom.«

»Na čem temelji vojaški program vaše organizacije?«

»Na vzgoji gibljivih gverilskih skupin, ki se gibljejo na zasedenem ozemlju in politično in vojaško organizirajo odporiško gibanje med prebivalstvom. Naš vojaški boj seveda ne more biti ločen od političnega. To ni le boj proti okupaciji, ampak hkrati tudi boj proti razrednemu sovražniku. Za nas je to množični boj, zato zavracamo individualne teroristične akcije, karšne uporablja Ljudska fronta. Te akcije so v nasprotju s temeljnimi konceptom našega boja in lahko prizadejajo ljudi, ki nimajo ničesar skupnega s palestinskim vprašanjem.«

PREHOD CEZ JORDAN

Zapiski iz pariških gledališč

Trije poldrugi in četrti (kljub dvojnosti) polovičen

Barraultov sodobni Rabelais, novo Sartrove dramsko politično delo, Millerjeva „Cena“ in cenenost dveh Arrabalovih šokov

OD NASEGA PARISKEGA DOPISNIKA

PARIZ, maja — Če sem lahko prebral, da so tudi v Mestnem gledališču ljubljanskem že uprizorili novo Millerjevo dramo »Cena«, katere premiero sem skoraj v istem času gledal v gledališču Montparnasse, mi je to še enkrat prikrnilo občutek o izjemnosti pariškega gledališkega repertoarja. Vendar pa pomenu prav uprizoritve te nove Millerjeve drame, Barraultove dramatične Rabelaisa in, kljub nekaterim negativnim ocenam, tudi nove Sartrove drame »V kolesju«, verjetno vrh letošnjih pariških gledaliških sezona. Obratno v to kvaliteto ne bi mogel vključiti uprizoritve dveh novih Arrabalovih enodejank »Zeila« po imenu Dostojevskije in »Erotične bestialnosti«, čeprav je ljubljanski »TTV«, ne vem sicer

na klize obupane žene, medtem ko paznika veliko bolj skrbi želvino poduje kot reševanje žrtve, vse dokler se še žena po tuledih premetavanjih in seksualnih lakotah v družbi s drugimi čunjavimi prikaznimi ne poda v želvino notranjost. In kot vse nabrekli besedilo, tako tudi vsi živalsko divji gib, vsa svojevrstna gimnastika s tekstom, ki ga govorijsko tudi z glavo navzdol, simbolično predstavlja protest zoper naš nesmiseln današnji svet. Toda ta protest sam izraža popolno nemoč, je nesmiseln in igralci sami se svoji igrski smejejo.

V drugi enodejanki, razen nakazane spolnega občevanja v krsti, vsa dramskost sestoji v ljubezenskem dialogu dveh zaljubljenecov, ki se ljubkujeja z najhujšimi žaljivkami, v slogu: vsak dan si grsi... iz ust ti zaudarja... ko sanjam o tebi mi gre na bruhanje... možgane imam kot komar... Pri vsem hotenem poudarjanju erotičnosti se tudi tu v nenaravno igro nisem mogel vključiti. In če so na fantastične kostume vidno našli binglajoče moško spolovilo iz polivinila, v tem nisem gledal samo nekoncevencionalnega izzivanja konvencionalne publike, ampak tudi priznanje, da za tem svanjarim-probelem ničesar ni.

Arrabal je poskušal biti ne samo baročno moderen in ekstravagančno nov, ampak tudi protestno alarmanten. Toda kljub kriku na odru je potrdil samo ničnost: svojega časa, družbe, sveta in samega sebe. Torej tudi svojega dela.

Jean-Paul Sartre je nesprotno od abstraktnega Arrabala zavestno načel podobnih izrečitih problem sodobne družbe v njeni morda zdaj najbolj aktualni in konkretni fazi: v revoluciji. Ker je hotel izreči svoje spoznanje o socializmu, diktaturi in demokraciji, je to pošteno javno in razumljivo povedal. Res je, kot so mi tudi nekateri gledališki recenzenti v svojih kritikah očitali, umetniška plat njegove najnovejša dramske kronike »V kolesju«, šibkejša kot v njegovih prejšnjih dramah. A zato to delo ni nič manjšega spoštovanja vredna človeška drama velikega umetnika, ki se je odločil, da poveže s svojim imenom ugotovitve nekaterih političnih resnic, ki jih drugi bodisi na račun svoje umetniške čistosti, bodisi na račun ideološke previdnosti raje ne izpoveda.

Tudi Sartre formalno ni opredelil, v kateri deželi se njegova drama dogaja, čeprav bi po imenih oseb in glode na to, da je besedilo o petroleju, lahko sklepali, da gre za neko deželo v Južni Ameriki, recimo Venezueli. Toda po drugi strani je avtor sam v uvodu gledališkega lista zapisal, da gre za problem socialistične revolucije v mali deželi, ki se kljub vsemu ne more prebiti do neodvisnosti iz enostavnega razloga, ker je — majhna. Pri tem je konkretno omenil primer Češkoslovaške in grenko pristavil: Slaj kot prej je (temu pritisku od zunaj) treba popustiti ali pa začeti nenehno gveriljo, kot Kuba... Monstruozno dokumentaren je v svojem prizoru z ambasadorjem (ki bi bil enako lahko ameriški kot sovjetski). »Vaša vlada se nima vmesariti v naše notranje zadeve,« se je upiral revolucionarni poglavar Jean Agueria, a ambasador mu je odvrnil: »Kot želite, ekselencija. Opozoril bi vas samo na to, da je vaša dežela majhna in da je naša zelo velika.« Z očitkom, da ni izvedel obljubljenega nacionalizacije petroleja, nova revolucija strogolavi dosega njegova šefa države; toda novi revoluciji voditelj se mora sočeliti s točno ponovljenim obiskom tujega ambasadorja, pred katerim mora z enako stisnjenimi zobmi popustiti. In kot da je iztrgal banalno tragičen list iz marsikatero današnje politične beleženice, Jean opravičuje svoje taktiko: »Trebalo je vzdržati tako nekaj let. Morda bo nekoga dne izbruhnila mednarodna kriza. Takrat bodo čete, ki zdaj ogrožajo naše meje, umaknili in imeli bomo proste roke...«

A se bolj kot to vprašanje od zunaj vezanih rok je Sature v dramni razgrebeli boleče drobovje notranje moralne odgovornosti revolucije. In skoraj da je bil v tej preiskavi bolj neumljen do množične demagogije, kot do zagnane revolucionarnega voditelja, ki pri uresničevanju oblasti po tepta demokracijo in konca kot nasilen diktator, ki pravi: »Vem, da bodo nekoga dne napadli moje palače in me obsodili na smrt. Skoraj si tega želim...« Dejanjsko se drama, ki jo je kot novost v na novo povsem prezidenčno gledališču Théâtre de la ville (nekdanje gledališče Sarah Bernhardt) nekam filmsko pripravil režiser Jean Mer-

cure, začne z zvono in množično prasketa-jočim napadom novih revolucionarjev zoper znanjo postojanko dosezanega šefa revolucije. Vsa drama je zatem v bistvu insceniran politični proces, med katerim doživimo stvarno in psihološko retrospektivo njegovega dosezanega početja.

Jean je jasno, zaradi svoje krivde v pogojih okoliščin in zaradi vsaj deličnega izkriverjanja dejstev, celo najbolj intimnih odnosov, obsodjen na smrt. In vendar ostaja v tem brezupno trdem umazanem kolektivu dve svetli točki: končno odkritje ljubezni pri ženi, ki jo je ljubil, in sprava s svojim prijateljem, njenim možem, človekom, ki je hotel biti vest revolucionar in proti nasilju, njegovim poznejšim političnim nesprotnikom, čigar smrt je tudi zakrivil. »Ali je bilo slabo to, da sem hotel ostati čist?« je umirajoč vprašal nasaslni Lacion. »Ne, ne, ne mislim. Mislim celo, da so potrebnije ljube, kot si ti, in ljube, kot sem jaz. Naredila sva, kar sva mogla; oba sva šla do kraja,« je odvrnil Jean.

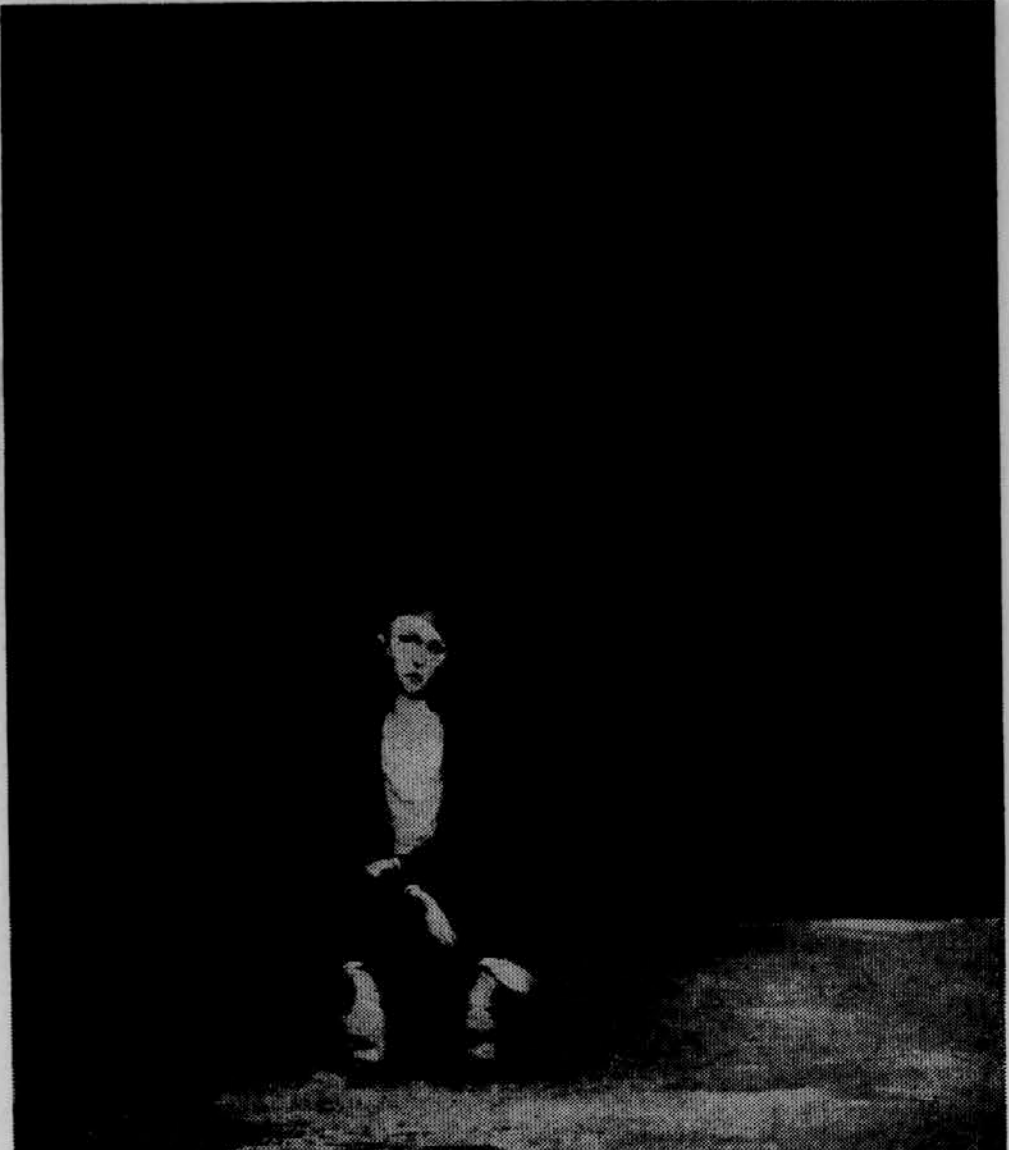
Polna gledališka dvorana, zlasti mladina, je kljub politični treznosti ne brez razloga spontano pliskala.

»Za vsako stvar je treba plačati ceno,« je Arthur Miller v svoji najnovejši drami »Cena« povedal resnico v zvezi s prodajo starega družinskega posestva, ampak tudi v zvezi s samim seboj; z vsakim izmed nas.

Zrelejši je postal Miller, kot je bil, čeprav je manj presenetljiv, manj magičen kot v svojem Trgovskem potniku, manj prostek kot v svojih Salemskih čarovnicah. Strogo skromen, nenovatorski, strašno klasičen je v dramaturgiji »Cene« z dosledno enotnostjo časa, kraja in dogajanja. A težko resničen in človeško tragičen je! Dialog med štirimi osebami je tako vsakdanje enostaven in brezopremljen, da smo v začetku skoraj razočarani; a v svoji nepotrjenosti nas mojestroko prepriča o resnici odrske iluzije. In če sta se Arrabal in Sartre vsak po svoje spopadla z zagosto družbe, je Miller na videz veliko manj pretenciozno odprl pred nami samo zagato človeka v njegovi najohji okolici, v družini in sebi. Gotovo, da se v življenjski usodi Victorja, Esther, Walterja in Salomona odseva tudi huda zagata ameriške družbe in človeštva sploh. Toda pred nami razkrije polom svojega življenja en sam resničen človek;

preslija, kontestiranje, preganjanje, revolucija, iztrebljanje, deviacija, normalizacija... In kot je Rabelais, ta svobodnjak in razmišljujoči veseljak šinil skozi zgodovino francoskega časa, tako ga je današnji, kljub vsemu neugnanj Barrault prestrgel in mu dal sodobno podobo. In ko so nas zaslone biljeterke nekam neravno razmeščale v skupni rokoborski in gledališki areni, so se po stenah kljub različni v stoletjih dopolnjevale podobe Kopernika in kozmonavtov, Erazma in Kafke. Ko je Barrault vrnil v staro besedilo svoj prolog z mikrofonskim napovedovalcem; ko so se na odru mesali zgodovinski in bošeoski fantastični kostumi s sodobnimi oblačili; ko nam je skoraj petsto let staro Rabelaisovo besedilo govorilo o povsem naših problemih, me je hkrati z vsemi ostalimi prevzela sres osveščujoča ekstaza. Se pravi: je nekaj, kar kljub vsemu razvednotenju in razpadanju ostaja. Če je Rabelais, smo tudi mi. Čeprav so nekateri pikolovski dramski kritiki hoteli najti v besedilu ved oratorsko filozofskih kot dramskih kvalitet, čeravno so drugi potložili, češ škoda, da se Barrault raje ni lotil kakega sodobnega teksta, je bil Barraultov Rabelais življenjsko prekipevajoč gledališki uspeh. Barrault je ustvaril kolektivno rabelaisovsko bivanje s tem, da je izbrano besedilo njegovih tekstov poradel med tri slovitve osebe njegovih knjig, ki šele vsi trije predstavljajo celovitega Rabelaisa: Gargantua, Pantagruela in Panurra. Podaljšani, a sicer v izkorenjen spremeni-rokokoborski oder, je aktiviral brez slehernih kulis, zgolj z vrviščem ter uporabo luči in glasbe, zlasti pa s silno vitano vlogo kostumov, plesa, koreografije gibanja in igre. Samo na ta način, z magijo gledališkega praznika, je Barrault lahko popeljal publiko skozi življenje rojstev in smrti, verskih pregonov in jadrnanja na začarani otoke ptic vse do zadnjega, naravnost dionizičnega divjega plesa rock'and rolla, ki je dobil ob bliskanju žarometov svojo še strahotno pospešeno optično brzino, do trenutka, ko se človeček Panurg utrujen sesele in z globom z onega sveta na roki preneme, kajti mrsca je odigrana.

Kristalno čisto vlogo Panurga je odigral Henri Virlojeux; dolgokraki Pierre Bertin je bil protodusno vibravi samostanski brat Jean; z dobro igro in dobrim telesom je odpravila tri vloge Dora Doll; velškanski debelko z rožnato kožico Gerard Boucaron

VLADIMIR LAKOVIČ: SAM (olje, 1967)

Nasi sodobni slikarji in kiparji

Vladimir Laković

Ime slikarja Vladimira Lakoviča, rojenega 1. 1921 v Dobreobu, se je pojavilo v slovenskih kulturnih arenah že pred vojno, ko je kot najmlajši član »Grude« razstavjal v tedanji Obersnelovi galeriji. Po ilegalnem delu v okupirani Ljubljani in partizanstvu je bil ujet in je prerotal krvavo pot nemških zaporov vse do taborišča smrti v Dachau in Flossenbürgu. Po osvoboditvi se je vpisal na ljubljansko Akademijo za likovno umetnost in dokončal se specialno za slikarstvo pri prof. G. Stupici. S svojimi risbami in slikami je sodeloval na mnogih razstavah Društva slovenskih likovnih umetnikov, na reprezentativnih razstavah doma in na tujem, kot so bile Slovenska umetnost po osvoboditvi (Ljubljana 1955), Sodobno slikarstvo Jugoslavije (Dubrovnik), Jubilejna razstava ob 10-letnici ALU (Ljubljana), Intergrafik (Berlin), Slovenska sodobna umetnost v Pistoi in Ljubljani, Autoportret na Slovenskem (Ljubljana 1958), Umetnost v revoluciji (Zagreb 1959), v Livornu itd. Samostojno je razstavjal v ljubljanski Mali galeriji l. 1962 in 1968 ter v Kranjskem Gorenskem muzeju. Skupinsko je razstavjal v Jakopičevem paviljonu (Laković-Möller-Zelenko) l. 1956 in l. 1960 prav tam (Laković Pirnat-Zelenko). Lakovičeva ilustratorska dejavnost je široka in kvalitetna. Sodeloval je pri malone vseh pomembnejših revijah in časopisih, ilustriral veliko knjižnih besedil. Med posebno uspešni bibliofilske izdaje imenoma Hoffmannove pripovedke, Decamerona in Utenespisnje. Tudi kot opremljenavec knjižnih izdaj se je Laković izkazal tako pri likovnem urejanju revij in knjig ter pri novinarski založbi Forum. Za svoje delo je prejel več nagrad, tako Kajuhovo in nagrado vstaje (1968), potem pa vrsto nagrad in pohval z Mednarodnega knjižnega sejma v Beogradu itd.

Kot že omenjeno, moremo Lakovičevim ustvarjalnim začetkom slediti že iz časov pred vojno, ko je kot član »Grude«, zagrebški »Zemlja« podobne združbe mladih likovnih ustvarjalcev s socialno kritičnimi tendencami, pod mentorstvom svojega skupinskega tovariša akad. slikarja Staneta Kumarja in prof. Franca Kralja usmerjal prve korake k samostojnemu likovnemu izražanju. Ze v teh začetkih ugotavljamo dve značilni prvini Lakovičeve ustvarjalne podstati, ki sta, kar se počaka kasneje, konstantni vsem njegovem delu. To je predvsem njegova trdna, precizna risarska zagnanost, ki skuša iz gledane svetla izluščiti karakterne vrednote, prežete s čustvenim doživetjem vsebinske pomenski motiva; in potem izrazit dolžinski proporci, ki mu služi za ekspresivno poudarjanje nekakšne samosvojesti likovnih kreacij od izbranih predlog. Te ekspresivno spotegnjene postavbe spremljajo Lakovičeva vseskozi. Ze od njegovih pobirak krompirja, plevic in oračev — resda še dokaj »baročno« zvrtinasti — pa preko trpih, suboparno dokumentarnih, človeško bedo oznanjajočih figur iz uničevalnih taborišč med vojno.

Tudi študij na akademiji ni spremenil teh osnovnih slikarjevih potez. Njegove risbe, ilustracije in skice s mladinskih delovnih akcij so pri vsej trdnosti kompozicije bodisi v pokrajini bodisi v množičnih prizorih vsebovale omejeno ekspresivno »zadržano« proporcionalnost. Lakovičovo začetno slikarsko delo je bilo tonitskim in kromatičnim odnosom, čeravno že kmalu opazimo, da začnejanje v njegovi paleti prevladovati mrzlejši modrikasti odtenki, ki mehčajo notranji spopad med kontrastnimi barvnimi vrednostmi. Slikarjev pristop k platu je bil vselej študijско skrben, delo dolgostrajno, zdaj dodajajoča zdaj odvrtnačajoča posameznosti preštetih kompozicij in vsebinski enovitosti predstavljenega izraza sveta v tihosti ali v figuri. Tudi potem, ko je Laković prešel trdo študijско dobo in začel samostojneje izbirati ter predstavljati lastni pogled na svet, se ni bistveno spremenil njegov odgovorni, delovni način realiziranja likovnih zamisli. Vsebinsko je zapri svoj tematski reper-

MARIJAN TRŠAR

ARRABALOVE »EROTIČNE BESTIALNOSTI« Iz gledališkega lista

po kakem tujem viru, temu posvetiti skoraj celo stran, govoreč, o razgaljenih prsih na odru in ekstazi publike, pred navalom katere mora policija skoraj varovati vrata. Ne enega ne drugega pri tej izvedbi Arrabala nisem našel in zaradi premaljnega zanimanja med občinstvom so dela v gledališču Alpha že dali s sporeda.

To ne pomeni, da mladega španskega avantgardista Arrabala ne cenim. Priznam celo, da me vsakokrat zamika in da me v vsakem njegovem delu vsaj nekaj zamika. Toda ima boljša in slabša dela. »Zeila« po imenu Dostojevskije ter »Erotične bestialnosti« sta slabši kljub nenavadno zanimivemu s skoraj neoparivčenemu imenu. Zdi se mi, da Arrabal kljub svoji revolucionarni uporabi zoper sedanjo konvencionalno konzumacijsko družbo sploh vseh le prevede gradi na volem baroku besed. »Danes gledališče odkriva svojo neskončnost... spreminja v mil bližnost, slavi praznik, izdeluje obredje... se vzpenja z ranjenimi valovi brezkončnega oceana. Gledališče strasti in katastrofe, precizne zmešnjave... Tu se srečujejo vsi, ki ljubijo gledališče v njegovih zaprašenosti, nasilje v njegovem luksuzu, vsi, ki ga povzdigujejo v njegovih novostih in ki ga razbijajo v njegovih tradicijah.« Je zapisal Arrabal o renesansi gledališča v uvodu četrtega zvezka svojih zbranih dram pri francoskem založniku Christianu Bourgoisu. Provokativno estatsko grafično opremo gledališkega lista in se bolj likovno provokativno uspeš lepak je zasnoval Roman Cieslewicz. Oni uvod in ta lepak sta se mi tudi zdeli najboljši del predstave. Toda za predstavo, ki jo je zrealiziral mladi Venezuelec Ramon Lameda, to še ni dovolj.

V prvi enodejanki s polivinilno izvedbo velikanske, abstraktno zasnovane želve (po nese po moderni plastiki kiparja Césara v pariškem muzeju moderne umetnosti) se zgodi, da ta velikanska želva ob obisku dveh zakoncev pogoltno moža; žena se poslejo pogovarja z možem, ki se v želvinem trebuhu grzračoče hran. z želvinim blatom in hkrati razmeženo odkriva čudovite poetične razgleda. »Živetj v želvi je idealno,« izjavlja mož

ARTHUR MILLER: »CENA« Claude Dauphine kot Salomon

JEAN PAUL SARTRE: »V KOLESJU« Skica prizora pred sodiščem

hkrati s tem pa tudi absurd svoje žrtve in svojo nesposobnost, da bi našel za svoje življenje drugačen razlog kot svoj polom. Iti moramo do dna laži, da bi šli do dna življenja.

Redkokdaj sem videl tako neveljivo zrežirano predstavo, kot je bila »Cena« v režiji Thierryja Mualniera v znamenitem gledališču Gastona Batyja v ulici Gaité. Med vsemi štirimi podrobno psihološko izdelanimi liki je zlasti življenja polna vloga starega židovskega prekupčevalca Salomona našla v Claudu Dauphinu svojega velikega interpreta. Še več: ta starčevski oseba je razodela pravo radost igranja.

Mračno, skoraj ibsenovsko zadušeno je izzvenela Millerjeva drama. Z besedami svojih junakov kot »Saj si svoboden, a kaj lahko narediš,« ali »Nemogoče je vedeti, kaj je pomembno,« se je Miller sam skoraj vdal obupni življenjski oštevilčnosti svoje policista. A hkrati je v vitalnosti starega žida kapitulacijo zanikal: »Ničesar več verjeti — to ni težko. Trdo pa je: še verjeti v nekaj!«

V tišino je zahrščala igla po zdrsnih gramofonski plošči za smejanje.

Francoski pantomimik, igralec, režiser in dosedanja ravnatelj gledališča Odéon-Théâtre de France, Jean Louis Barrault je, po tem ko ga je minister za kulturo zaradi lanskih majskih debat v Odéonu odpustil, znova, kot pomlajen, začel z gledališčen: zbral je svojo igralško skupino in v rokoborski areni Elysée — Montmartre na Pigalu upeljal blestečo sezono svojega Rabelaisa. Iz petih knjig tega velikega, a čisto neznanega humanista in iskaleca francoskega duha v srednjem veku je oblikoval sijajno sdramatično igro, ki jo je v 115 ponovitvah v vselej nabito polni dvorani gledalo okrog 120.000 ljudi, zlasti mladina, ki je kar v kačah čakala na vstopnice.

Barrault, ki se je odločil za oživitev Rabelaisa zaradi občutka posebne notranje povezave, mi je sicer zatrdil, da je imel namen postaviti Rabelaisa že na deskah Odéona v tekoči sezoni, torej še pred majskimi dogodki, da pa ga je prisilna izselitev iz njegove dosežane udčne gledališke hiše v odločitvi samo še bolj spodbudila. Kajti preko upornega Rabelaisa je spregovoril uporni Barrault sam. »Rabelais, ki vam ga predstavljamo, je pravzaprav dejanje vere: v vse, kar živi, in v vse, kar je svobodno... Rabelais je en sam krik radosti na vulkanu. A vulkan njegove dobe je tudi vulkan naše... Rabelais, ki se je rodil 70 let pred Shakespeareom, je stopil v svet, ki se je rušil, in svet, ki se je začeljanj... In besede njegovega časa so tudi besede našega današnjega: alienacija, emancipacija, re-

RABELAIS: PRIZOR IZ »GARGANTUE«

Pogovori o vsakdanjem slovenskem knjižnem jeziku (9)

O časopisnem jeziku (VII)

Gradivo iz sindikalnih organizacij — predvsem iz poročil o delovanju različnih predsedstev in drugih vodilnih odborov zlasti v Ljubljani in Beogradu se zmeraj priteguje našo pozornost. Če primerjamo ta besedila s političnim jezikom, zajetim v razgovore novinarjev z nekaterimi našimi političnimi delavci — ti sestavki so bili objavljani v zadnjem času, ugotovljamo velik razloček. Ceravno je mogoče, da so novinarji napisali svoje intervjuje skrbno, se vendarle zdi, da je čutili v odgovorih prisostnost in neposrednost vprašanih politikov. Zato lahko sklenemo, da politična beseda, kakršno uporabljajo se zmeraj v nekaterih organizacijah, ni edina politična beseda, ki smo jo oblikovali v našem povojnem življenju, ob tem pa se, da dobra politična beseda nikakor ne povzroča nezanimanja pri bralcih, marveč prav nasprotno. To pa kaže, da gre tu za vrsto vprašanih, od katerih seveda vsa niso zgolj jezikovna, da gre za odnos govornca do snovi, o kateri govori (posredno je tudi to seveda jezikovno vprašanje), za odnos do vseh tistih, ki jim govori — in ne v majhni meri — za njegovo kulturo, ki se kaže pač predvsem v izrazni natančnosti. V pogostih sporskih izjavah in izvirih besedila in načinu njegove uporabe, v oblikovanju stavkov in celih besedil te vrste vsakdanjega jezika gre torej za znatno globlje zadeve, kot je samo malomarnost v odnosu do podobne sporočila, za zanemarjanje jezika v snaglicah, ki spremlja vsako dejavnost današnjega dne. — Pisala sem že, kako je prav v teh sporočilih mogoče opaziti, na kakšen način se govorniki odpravljajo tudi takšnih tujk, ki je njih pomen mogoče veliko bolj jasno povedati z domačo besedo, da se odpravljajo teh tujk prepričani, da ima takšna tuška čisto drugo, kakšno moč kot domača beseda, da je bolj strokovna, resna — skratka, na tej stopnji je po tej poti, torej s pripisovanjem posebne sporočilne moči nekaterim besedam ali zvezzam, nastal žargon organizacij, ki bi moral uporabljal kolikor mogoče vsem razumljiv jezik. Če, da se temu ne morejo dovolj uspešno upirati niti strokovnjaki, če dlje časa delajo v takšnem okolju in se mu prilagajajo!

Seveda ne gre samo za tuje. Vse to velja tudi za domače besede, bodi po izvornosti ali po podobi (tudi za skovance). Pri domačih besedah ne preprečuje ogražnja njihov zvočni pomenskih asociacij, pomeni so določeni in praznina je veliko bolj otipljiva kot pri tujkah. Tudi tem domačim besedam s posebno rabo zlasti v strokovnih jezikih pogosto razširjamo pomenske okvire. Toda če to ni splošno znano ali če v besedilu tak pomen ni takoj pojasnjen, nastane praznina, ki ima kot jezikovna možnost posledice, ki se jih navadno ne zavemo: s praznino v izrazu je namreč ustvarjena izrazna oblika za praznino misli. Sem povedala pretežno? Mogoče bodo primeri bolj prepričevalni od tega opisa.

Najprej primer, o katerem bi se bilo mogoče pogovarjati, ker je vsaj v zunanji podobnosti primeren, in torej v njem ni kakšne oblikovne pomanjkljivosti glede na zakonitosti našega kulturnega jezika. Primer je iz strokovnega jezika, iz prava. Zdi se sicer, da bi moral biti naš zakon in statuti napisani v takem jeziku, da bi bil vsaj v osnovnih črtah vsem razumljiv in da bi bila pravnikova razlaga potrebna šele v posebnih okoliščinah. Pa zmeraj ni tako in nepoučeni čuti razlago že prej. V osnutku nekoga statuta je na primer zapisano: *Ustanova je posebnega družbenega pomena.* (Stavek je vzeti iz zakona.) Domače besede. Zdi se celo, da stavek poudarja vlogo ustanove, poveljno poudarja. Tak pomen ima pač v slovensčini zveza *posebnega družbenega pomena*. A ker na tem mestu ni drugega pojasnila, se človek vendarle vpraša, čemu naj bi se v statutu (ali v zakonu) s takim nepojasnjenim stavkom kar tako hvalil. Vprašaj pravnika — in pojasnil bo, da pomeni ta zveza nekaj čisto določena: če je namreč neka ustanova posebnega družbenega pomena, to pomeni, da družbi ni vseeno, kaj ta ustanova počene, kaj dela, in da zato pošlje v samoupravne organe ustanove svoje zastopnike, ki zastopajo njene interese. Pravnik še pove, da je razlaga oziroma določitev pomena te zveze v zakonu o zavodnih in da je ta razlaga že splošno znana. Najbrž bo res. Toda jezikoslovci se vendarle zdi, da bi moralo biti pojasnilo tudi v vsakem stavku (morda ta ne da bi hotela vplivati: Ker je ustanova posebnega družbenega pomena, mora imeti tako in tako sestavo samoupravnih organov ali kaj podobnega), kajti v tem primeru ne bi bilo treba spraševati že po tako osnovni stvari. Nisem čisto prepričana o tem, da bi sleherni tako dobro poznal zakon o zavodih, da bi to zvezo razumel na prvi pogled tako, kot jo je treba razumeti. Če pa je ne bo razumel, tudi ne bo vedel, s kakšnim namenom je bila napisana — in že mu bo zadušilo po praznem, nepotrebnem. — A ta primer je zvočnega življenja v strokovnih jezikih, ki pa seveda močno vplivajo na vsakdanji jezik, je, kot rečeš, še take narave, da je mogoče o njem razpravljati. Kaže le, kako se zajeda v jezik praznina, če zveze niso dovolj pojasnjene.

Primeri pa, ki so na voljo iz našega gradiva, ne prenesajo razpravljanja. Kaj naj na primer rečem o tehle primerkih: To priliko je treba izkoristiti za primerneje uveljavljanje samoupravnega dogovarjanja sploh, je ob tem omenil Dušan Petric-Sane, ki je opozoril na prakso, v kateri pod samodogovarjanjem izražajo drugačne namene, kot pa za zares samoupravni. Ali v sestavku z naslovom *Samodogovori in sindikati*, kjer sta besedi *samodogovori* oziroma *samodogovarjanje* v podnaslovu sicer pojasnjeni na prav salivni način: — so razpravljalci o vlogi in nalogah sindikatov v samoupravnem urejanju družbenoprodvornih odnosov, krajše *samodogovarjanje* in sindikati je tema, ki — Se bolj vpijete je seveda naslednji primer: *Konferenca ZSJS bi torej morala obravnavati ta vprašanja s stališča socialne varnosti delavcev, ker so sigurnost na delovnem mestu, stanovanje, otroško varstvo, izobraževanje in podobno, kar zagotavlja razvoj delavca, pomembni dejavniki njegove udeleženosti in samodogovarjanja nasplo.* Besedna zveza je poimevanje za posebno obliko dejavnosti sa-

moupravnih organizacij. Sama ob sebi seveda ni pomensko toliko jasna, da bi ne potrebovala pojasnjevanja, in je z njo nekaj podobnega kot s prej omenjenim primerom iz jezika zakonodaje. Le da je zveza za vsaj zadnje čase v javnem življenju pogosteje rabljena in da ima v vsakdanjem jeziku torej večjo vlogo. A zgodilo se je še več: v jeziku sindikalnih posvetovanj so začutili besedno zvezo kot predlogo, pa so jo skrajšali: iz *samoupravno in dogovarjanje* so skovali *samodogovarjanje*. Za na prvi pogled je videti, da je redkokatera beseda tako neprimera kakor tale. Najprej: prvi člen zloženec (?) *samo* vsaj za zdaj še ne more pomeniti samoupravno, ker je pridevnik oziroma zametek *sam* v jeziku še živ in tvoren v svojem lastnem pomenu (pomenih) in ker bi bila le prevelika samovolja dodajati nov, čisto določen pomen. Nemogoče si je namreč predstavljati, da bi v zloženki *samogovor* (*monolog*) imeli v prvem delu *samo* v običajnem pomenu, v *samodogovoru* pa naj bi *samo* pomenilo samoupravno. (Če se malo pošalim: prav tako bi lahko pomenilo namreč tudi *samosvoji*, ker je pač tudi tak pridevnik, ali *samonikel* in podobno!) Drugi del: spomin na najmanj dva udeležena pogovora in tako je beseda, dokler se zavedamo njenih sestavnih delov (in teh se je treba, ker sta oba dela v jeziku tvorna, kot pravimo), v drugem delu zanikanje prvega s tem pa seveda nesmisel.

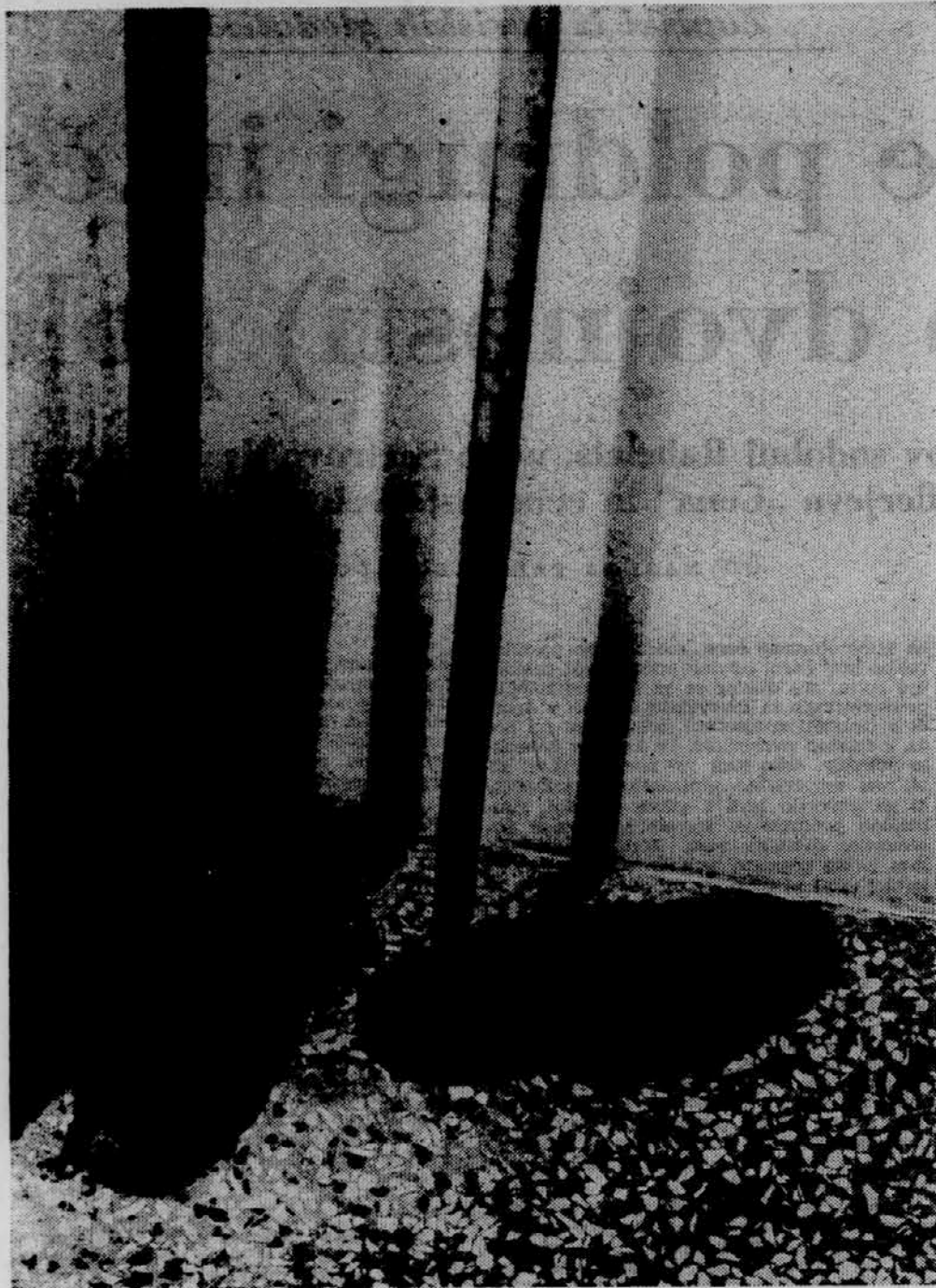
Ce kaka beseda ni razumljiva iz sestavnih delov ali če teh ne moremo več določiti itd., ji je treba pomen določiti in si ga zapomniti ali pa besedo zamenjati za ustreznjšo, za takšno, ki bi bila razumljiva vsem. Iz poročil je čutili, da je bilo tokrat poimenovanje teh postopkov prvo in da je to poimenovanje šele kasneje dobilo tudi svojo vsebino: *Udeleženci razprave so razmišljali vrsto dilem, med katerimi je tudi naslednja: ali naj bi bil samoupravni dogovor neka nova institucija, s katero naj bi s demokratičnimi ukrepi samoupravnega dogovarjanja želeli doseči ali rešiti nekatere probleme, ki so v sedanjem reformnem položaju posem sistemskega značaja, ali ne?* itd. V tem sestavku je pojem še povečan z besedno zvezo, prej, v poslednjem od vrste primerov pa s skrajšano skovanco, ki pa seveda v tistem besedilu: — *dejavniki njegove (delavčeve) udeleženosti in samodogovarjanja* — po tej ali oni krivdi ni razumljivo uporabljena. Takšna raba vzbuja misel, da je *samodogovarjanje* le nekakšna nova beseda za (morda?) novo obliko ali stopnjo *samoupravljanja*. A ker vemo, da je pri *samoupravnem dogovoru* delavec udeležen le posredno, torej po izvoljenih predstavnikih, ki se pojavljajo v njegovem imenu (ali ne kaže, da so se z besedo *dogovarjati* se hoteli znebiti besede *pojaviti*, ki so svoji vsebini močnejše zavezuje?), se zdi, da je težko govoriti o neposredni delavčevi udeleženosti in samodogovarjanju. Tudi iz sestavka, ki ga navajam, je videti, da gre predvsem za upoštevanje delavčevih pravic, koristi in življenjske ravni. Takšna raba pa kaže, kako beseda, katere pomen pokriva vsebino, ki ni čisto jasna, se izgublja tla pod nogami in se izgublja v prazno.

Zame je to še bolj brezupen pojav od podobnega kovanja novih besed v Orvelovem 1984. Tam so namreč delali po določenem ceravno poštenemu načelu, ki pa je bilo dosledno speljano. Temu se je mogoče upreti. Tule pa prihaja do anonimni samo ob sebi in ne da bi ideologija pomagala občutek za jezikove zakonitosti ali celo jezikoslovec. In prav tu se moram čuditi ne odgovornosti kar vseh po vrsti: najprej tistemu, ki mu pri kovanju nove besede in še razumljive besedne zveze ni niti na misel prišlo, da obstaja tudi pri tem neke vrste reakcij na dogajanja v sebi in zunaj sebe. Ta način reakcij se kaže najprej samo v nekaterih nagnjenjih, morda najbolj pogosto v zanimanju za tiskano besedo. Zgodnje zanimanje za tiskano besedo in občutek za njeno magično moč sicer še ne odkriva nujno bodočega pisatelja, pač pa nakazuje navzočnost fantazije, brez katere si pisatelj ne lahko zamislilo, saj sta beseda in fantazija, združeni s posebnim življenjskim izkustvom, najtrdnjša stebra pisateljske veščine.

Večkrat sem se spraševal, kako to, da je nekdaj postal ravno pisatelj in ne morda kaj drugega, za kar bi prav tako imel sposobnosti. Zaka? Je npr. Cervantes moral napisati Don Kihota, in ga, čeprav je bolj kot katerikoli španec poznal tedanja duhovno klimo španskega slatnega veeka, posvetil neki sedaj popolnoma neznaní vojvodski visokosti? Zaka? Je Jean Jacques Rousseau, iz katerega se je suhi racionalist Voltaire tako nercoval, vseeno napisal svoje *Iskovedi*? In zakaj naš Cankar čudovito knjigo *Moje življenje*? In zakaj so isto delali številni drugi avtorji?

Vsa ta preprosta vprašanja imajo v sebi dolet neznanek. Približamo se jim lahko le, če pozostavljamo rečemo, da je skrivnost vsakega pisateljskega poklica v njegovem umetništvu, to je v tisti sili, ki je značilna za vsakega stvariteljskega duha in ki kot gonilna moč dominira v vsakem umetniku, čeprav le-ta dobro ve, da opravlja Sistižkov posel.

Odkod umetništvo? Ali velja še vedno, da *apocata nascitur*, da se pesnik rodi?

IVAN DVORSAK: DON KIHOT

Publicistični paberki Prvi srbski revolucionarni časnik „Pančevac“ je pred sto leti ustanovil Jovan Popović

Lj. Nenadovičeva »Sumadinka« (1850-7) označuje kljub ostrini Miloševskega samovladca republikanski ter revolucionarno-anarhistični publicistični program. V krogu Lj. Kaljevičeve ideološko načelne in napredne »Srbije« brusijo svoja časnikarska peresa prvi znanilci socialistične misli na srbskih tleh: Svetozar Marković, oče srbskega socialističnega periodičnega tiska, ob njem še Živojin Žujović in Djura Jakšić ter plejada srbskih naprednih intelektualcev.

Pred 100 leti pa je srbsko časnikarstvo stopilo krepak programski korak dalje. Časnikar Jovan Popović je l. 1869 ustanovil časnik »Pančevac«. Glede na svoj republikanski, liberalno napredni in neizprosní protirežimski program je bil tudi v Beogradu zelo priljubljen in razširjen, stalno izpostavljen muham in preganjanju po režimskih cenzorskih valpih, dokler ni zaradi prepovedi izhajanja umolknil. »Pančevac« je za prvem predvsem zaradi tega, ker gre v tem primeru za prvi časnik, ki je bil v njegovih stolpcih v celoti objavljen Komunistični manifest v srbsčini. Verjetno je sodeloval pri prevodu Svetozar Marković, ki je s svojo publicistično dinamiko zelo vplival že na porajanje socialistično obravnanega periodičnega tiska med srbskim ljudstvom. Prav glede na to bi lahko označili list »Pančevac« kot prvi srbski revolucionarni časnik.

Srbska javnost se je ob tej 100-letnici oddolžila publicistični pomembnosti časnika »Pančevac« z dostojno spominsko počastitvijo. V pančevskem Narodnem muzeju so v soboto 26. aprila odprli razstavo srbskega periodičnega tiska z geslom od Orfelina do Pančevca, od prvega srbskega časopisa t.j. Orfelinovega »Slaveno srbskega magazina« pa do prvega srbskega revolucionarnega časnika. Tudi so v okviru proslavnega programa odkrili spominsko ploščo ustanovitelju in pogumnemu uredniku »Pančevca« Jovanu Popoviću.

Dr. FRAN VATOVEC

Med knjigami

Pisateljeva mladost

Ob avtobiografiji Franceta Bevka „Moja mladost“

Franc Bevk, eden naših najbolj plodovitih pa tudi najbolj branih pisateljev, je pri mladinski knjigi v Ljubljani izdal svojo spominke z naslovom »Moja mladost. Knjiga je izšla v zbirki Levstikovih hrani, ki jo ureja Ivan Potrč. Ob tej knjigi sem začel premišljevali o pisateljevi mladosti, kakršna se nam kaže skozi tri poglavja Bevkove pripovedi.

Ce napiše pisatelj svoj lasten življenjepis, se zlasti, če ta zajame zgolj mlada leta, upravičeno pričakujemo, da bomo odkrili v takem življenjepisju tisto, kar nam je dolej zamegljivalo njegov podoba. »Moja mladost Franceta Bevka nas v tem pogledu ne razočara, čeprav za dobre poznavalci delo ne prinaša kakih bistvenih odkritij, po svoje nam pa vendarle odkriva mogoče znanega Bevka. Knjiga zategadelj za služi nekaj obrobnih misli.

Pričevanje pisatelja o mladosti, ki jo je doživel, nam je, ne glede na možne pomanjkljivosti, lahko dragocen napotek in izhodišče za preučevanje njegovega življenja. Takšno preučevanje se izkaže koristno še zlasti za kompleksnejše razumevanje pisateljevega dela, ki zanj vemo, da je nedeljivo povezano s pisateljevimi doživljenji ter z njegovim življenjskim in še posebej umetniškim nazorom.

V sklopu vsakega življenja je ravno doba mladosti tista, ki najbolj oblikuje človekovo naravo in ji določi pot za naprej. Prirojena, sprva še skrita nagnjenja in darovi si utirajo pot iz lupine porajajoče se zavesti na dan. Nastanek pisateljske osebnosti pogosto poseben način čustvenih in razumskih

poved o začetku življenja, ki so ga spremljale stremce oči mladega Bevka. Poglavje o materini smrti je kratko: Kako se izpravi svet, kadar umrje mati, kakor da bi ne umrl en sam človek in manjka milijon ljudi, pravi pisatelj. Takrat je bil v petnajstem letu in to je bil konec njegovega otroštva. V poglavju Nemirna leta vidimo Bevka kot dijaka učiteljskega, njegova prva zanimanja za literaturo in prva ljubezenska spoznanja. Bevk pripoveduje o svoji mladosti z resnico ljubeznostjo in iskrenostjo, ki sta poleg legega jezika osnovni kvalitete te knjige. Sin čevljarja iz številne družine je v poznejših letih postal borec za pravice primorskih Slovencev, Takšna je zakonitost rodu Cedermačev.

Brez pretiravanja smemo reči, da je Bevkova povest »Moja mladost« marsikomu bolj razjasnila pisateljevo podoba in pokazala tistega najmanj znanega Franceta Bevka iz otroških in mladinskih let. Pisatelj je tudi v tem delu preprost, neizumetničen in stvaren. Poseben čar dajejo knjigi ostavki, ki brez odvečevanja izpovedujejo vlogo prva življenjska doživljanja. Med te vsekakor sodi Tonkina zgodba, pa še zgodba gospodinje Fani. Tudi pokrajina pri Bevku ni samo v okras, ampak je sestavni del njegove slovenske zemlji, njenim ljudem in njeni lepoti. Pokrajina je v knjigi vključena tudi s fotomotivi Bevkovih domačih krajev, ki jih je posnel Leon Jere. Priznati je treba, da so ti posnetki obogatili knjigo, saj dopolnjujejo (žal v črno beli tehniki) nase predstave o mladostnem svetu Franceta Bevka.

FRANCE NOVŠAK

V notranjski Loški dolini pred 50 leti

Močna zavednost

Ustanovili so sindikat lesnih delavcev

Konec aprila je minilo 50 let, odkar so v Loški dolini ustanovili sindikalno podružnico lesnih delavcev. To je bila takrat edina sindikalna podružnica na Notranjskem.

V začetku tega stoletja so začele rasti cene tramov in žaganega lesa. Zategadelj so razen vodnih žag nastajale tudi parne žage, ki so delale v dveh ali pa tudi treh izmenah. V letih 1890-1914 se je iz Notranjske močno izseljevala mlada delovna moč.

Leta 1907 je prišel iz Kočevja za strojnika na parno žago Marof Jernej Dimic, ki je bil za tiste čase najbolj izobražen socialist na Notranjskem. Tako je iskal delavce, ki so brali delavske časopise in brošure. Že leta 1910 je poskušal ustanoviti sindikalno podružnico, vendar so mu to preprečili takratni klerikalni in liberalni krajevni voditelji.

Narodni svet iz Zagreba je na nujno prošnjo notranjskih motogocev poslal iz Karovca bataljon vojaštva, da so zatrli rdečo revolucijo v tem delu Notranjske.

Kljub temu, da so ustanovitev sindikata poskušali preprečiti klerikalni in liberalni, so se zbrali delavci v treh parnih žagah in tu so delavci z vodnih žag ter konec aprila 1919 ustanovili sindikalno podružnico, imenovano »vežva lesnih delavcev in sorodnih strok za Slovenijo z sedežem v Starem trgu pri Loduži.

Ko je Jernej Dimic leta 1918 napisal pravila o upravljanju parnih žag po žagarskih odborih, so bile poglavne naslednje točke: 30 odstotkov naj bi daljali od prodanih žagunec za delavsko nameštensko plačo.

Spriču močne sindikalne organizacije in kulturnega društva Svoboda je zelo zrasla delavska zavest. Po letu 1919 je prihajalo precej delavskih časopisov v ta del Notranjske. Pri dramskih in drugih prireditvah so delovali tekmovani s klerikalno in z liberalno prosveto.

Od leta 1929, leta dalje je pri vsakem sindikalnem sestanku ali delavski prireditvi bil prisoten orodnik iz Loda. Leta 1933 so oblastniki vzeli delavcem delavsko kulturni dom in ga spremenili deloma v skladišče za koruzo deloma pa za občinsko hišalnico.

Pred volitvami je tudi uspela stavka na Kovačevi žagi; v znak solidarnosti so stavkali tudi delavci na drugih treh parnih žagah. V občinskem odboru so dobili 16 odbojnikov, poraženi klerikalci 8, zloglasna JNS pa si sploh ni upala sestaviti svoje liste.

Vzgoja žagarskih pa tudi gozdnih delavcev, ki so se izobraževali v okviru sindikata in kulturnega društva Svobode in ka svoje Vzajemnosti, se je bogato obrestovala v letih revolucije 1941-1945, saj je ta del Notranjske dal v revoluciji dosti partizanov, aktivistov in funkcionarjev. Vse to je bila zasluga organiziranega dela predvojnih notranjskih marksistov - socialistov.

MATEVZ HACE

KRVAVSKA SMUČISČA

Turističnim delavcem se je naposled „odprlo“

Lekcija Krvavec

Deset let nabiranja izkušenj v ponavljalnem razredu

Lep, sončen dan. Navaden delavnik, menda sredi ali četrtak. Ob pol tretji uri popoldne sem našel na parkirnem prostoru ob vzhodni postaji sedežnico na Krvavec natančno 148 osebnih avtomobilov, čuvaj pa je še kar usmerjal nova vozila, da mu niso zasedla prostora za štiri avtomobile, ki bi morali vsak hip priti po skupino soljarjev.

Tako rekoč pred nosom Ljubljane nam leže lepa smučišča s snegom tja v pozno pomlad. 45 minut mine od trenutka, ko izletnik v Ljubljani sede v avto, pa do prihoda na Gospišec, kjer si pripne na noge smuči. Bolj idealnih možnosti si ne bi mogli želeli. Pa vendar je Krvavec dolga leta životalni vse od časov, ko so se v stari planinski postojanki prenehali zbirati pri Vincu, Jančku, Micki in Pavli s konzervami in polento otročerjen tečajniki. Poseg mehanizacije ni uresničil velikih obetov. Prinesel je obilno pomislekov in še več slabše volje zaradi nenehnih primanjkljajev... Tako je bilo do nedavnega.

Na pol poli

Januarja letos so samo na zgornji sedežnici zabeležili 49.440 prevozov, v februarju 41.442, v marcu 52.167, podatki o prvi polovici aprila pa kažejo, da bo tudi to število preseženo. Podobno na vlečnici: 66.274 prevozov v januarju, 12.838 v februarju, 65.353 v marcu in obeti za rekord v aprilu...

Izgube ni več. Kljub razmeroma nizkim cenam in obremenitvam novih investicij se je obrnilo na bolje. Dolgo premešana stotvorja, da se Krvavec sne izplača, je očitno doživela polom. Odkod nenadoma tolikšen preokret? Od leta 1958, ko so izročili prometno pristopno sedežnico (s premahno zmogljivostjo), pa vse do leta 1966 se ni pravzaprav nič zgodilo. Skoraj nič. Omenimo morda le ponesrečeno obnovo starega planinskega doma, pa lahko tudi tisti »skorajje izpuštom. Izletnikom je bila sicer odprta pot na neurejena smučišča, tam pa so morali hoditi pes kot poprej. Turistični investitorji so z velikim zanosom rekli »as, pri »be pa se jim je že zataknilo; pričeli so šteti dinarce in računati, če se niso nemara zainvestirali in ali ne bi kazalo vsega odrinti komu druge-

mu v breme, pa naj se potem on ubada z izgubo. Obdobje 1958-1966 bi se najverjetneje označili s prispodobor: tako si mali Janeček predstavlja zimski turizem, Seveda je bilo slehernemu, ki se spozna na sodoben zimski turizem, že tedaj jasno, da takšno polovično investiranje ne more biti rentabilno. Ostaja na pol poti je slabše, kot sploh ne začeti. Človek se enkrat, dvakrat zapelje iz radovednosti, potem pa mu je golega prepeljavanja dovolj. In tako so se smučarji odpravljali drugam, pa čeprav dlje in na slabša smučišča, toda k žičnicam, ob katerih so lahko smučali. Minevala so leta in k starim izgubam so pridivali nove, včasih večje, včasih manjše, kakor je naneslo.

Lani oktobra je krvavške žičnice prevzelo v upravljanje kranjsko podjetje Creina. Vendar ne bi bilo prav, če ne bi v zvezi z ureditvijo Krvavca omenili tudi Jurija Stirna, bivšega direktorja letališča Brniki. Naposled gre prav njemu največ zaslug, da po osmih letih letalstva napravili korak naprej. Junija 1966 je letališče kot investitor pričelo graditi novo brunarico in smučarsko vlečnico, 25. decembra so oba objekta že izročili prometu. Stirn si je obetal, da bo letališče s temi naložbami deloma rešilo problem zaposlovanje letališkega osebja v zimskih mesecih, po drugi strani pa je bil kot smučar in poznavalec Krvavca trdno prepričan, da s pomočjo med Zvohom in Tibo dolino neizkoriščena zlata jama. Spominjam se, kako mi je nekoli poln načrtov pripovedoval, kaj vse bo še treba storiti... No, reelekcija je opravila svoje. Na srečo je Creina začelo pobudo nadaljevala. Letos januarja je podjetje kupilo še Ratrac za teptanje prog, in s tem je bil krog najpotrebnejših pogojev za uspešno poslovanje sklenjen. Obisk v letošnjih prvih treh mesecih to najbolj zgovorno potrjuje.

Trenutno najlepše urejena smučišča

Osnovnosolskih priročnikov za zimski turizem pri nas še ne tiskamo. Če bi jih, bi bilo na prvi strani v prvem odstavku prvega poglavja napisano, da uspešna turistična industrija niso samo žičnice ali Ratrac ali hoteli ali cesta ali urejene proge, ampak da so to samo nepogrešljivi zobeniki, ki poganjajo drug drugega, in da je šele njihova uskladenost celovitost tisto, kar privablja ljudi in prinaša denar. Vse to je že tako znano in preprosto, da je človeku resnično nepri-

jetno vnovič pogrevati že stokrat izrečene ugotovitve.

Kar zadeva žičnice, le teh imamo dandanes v Sloveniji že kar precej in se ne bi mogli pritoževati. Lepo urejenih prog pa je malo, pa čeprav tudi stroji za teptanje snega niso več redkost pri nas. Največkrat jih vidimo, kako se lepo rdeči samovsečno sončijo pred upravnim poslopjem, smučarji pa telovadijo po kotanjah in grbinah in si lomijo ude in smuči. Za Krvavec tega ne moremo reči; v treh mesecih so opravili z Ratracom 380 delovnih ur! Rekord so dosegli tiste dni, ko je bil stroj 20 ur nenehno v pogonu, vso noč in ves naslednji dan. Toda ko se je zvedrilo in so prišli smučarji, jih je čakala z vrha Njivice do Tibe doline ena sama gladka miza. Brez hvalisanja lahko zapisemo, da tako lepo urejenih prog, kot so letos na Krvavcu, nimamo pri nas nikjer drugod. Jože in Franjo sta z rdečo goslenico smučarjem neprestano za petami, poznajo ju že in radi jima pomahajo v pozdrav. Ko pozno popoldne odhajajo v dolino, ostaja za njimi brnenje stroja, ki ravna in gladi, kar so že dan razrili.

Obeta se nam prva faza celovitejša izgradnje

Krvavec seveda ni zimsko-sportno središče velikega formata, je pa nekakšna njegova miniatura žepna izdaja, toda z vsem najpotrebnejšim kar sodi vanj. Do vzhodja vodi asfaltirana cesta, dostop na smučišča za silo omogoča stara sedežnica, na vrhu obratujejo smučarske žičnice (da se le zberejo štiri smučarji), proge niso vzdrževane nič slabše kot na znanih smučiščih v tujini, brunarica pa je domačen gostinski obrat, ne prevelik ne premajhen in se ga izplača imeti in odprtega tudi takrat, kadar je na planini le nekaj gostov. Skratka, takšen, kot je, lahko živi, ne da bi povzročal upravljalovcem glavobol, je privlačen za turista in lahko se vzdržuje brez izgub. Upravno sodi v enoto avtomobilni promet kranjske Creine, da bi bili tako tudi prevozniki zainteresirani, pripeljati k žičnicam čim več ljudi. Posebnega sistema notranje stimulacije nimajo (razen nadur), so pa disciplinirani in vesten kolektiv, ki se žene, da bi svoje delo kar najbolje opravil.

Letos bodo na Krvavcu postavili novi vlečnici, eno manjšo za slabše smučarje in daljšo vlečnico na vrh Krvavca. Pripravljeni pa so že načrti za širši zamah: v petih letih naj bi uresničili prvo fazo izgradnje pravega zimskega središča na Krvavcu. Predvideni stroški se sučejo okrog 50 milijonov Ndin. Po tem načrtu bi najprej uredili dostop, kajti dosedanja sedežnica je ob tako imenovanih konicah ozko grlo: ljudi je preveč, da bi se lahko zvrstili brez čakanja v vrsti, in bilo bi jih še precej več, če čakanja sploh ne bi bilo. Predvidena je izgradnja ceste do vrhne postaje sedežnice. Nadalje vsaj še ena brivnica. Sedežnica na Zvoh naj bi odprla najlepša smučišča in podaljšala sezono še z vlečnico na Zvohu, iz Križiš je predvidena dvojna vlečnica na vrh Krvavca, kompleks sedežnic pa naj bi povezoval planjave med Košutno in Dolgo njivo.

Kot rečeno, se nam torej obeta po desetletnem nabiranju izkušenj v ponavljalnem razredu vendarle pomemben korak naprej. Dosedanji kreditni pogoji so bili trdi - 10-letna odplačilna doba z 8-odstotnimi obrestmi. Z letošnjimi uspehi so sicer dokazali, da se da tudi ob takšnih neugodnih pogojih rentabilno poslovati, seveda tako, da prevreš večje breme na potrošnikova ramena, kot bi bilo pametno, in da ostaja manj sredstev za organsko obnavljanje in širjenje. Toda na takšnih temeljih stoji bolj ali manj vsa naša turistična ekspanzija. Človeku pa se vendarle sdi čudno, da bodo na primer gradili športni park na Pliatku s šest-odstotnimi obrestmi in s osemnajstletnim odplačilnim rokom, ker ob drugačnih pogojih bojša ne bi mogli rentabilno posloviti...

MILAN MAVER

Advertisement for 'REVUJA, KI JE NE BEREJO SAMO MOŽJE' (A magazine that only men read). It features a cartoon character with glasses and a sign that says 'AVTO'. The text is in a stylized, bold font.

Advertisement for 'CANKARJEVA ZALOŽBA ZA VAS' (Cankarjeva založba za vas). It promotes a book collection 'KNJIŽNE ZBIRKE ZA LETO 1969' (Book collections for the year 1969). The ad lists various authors and titles, including 'Hans Hellmut Kirst: VOLKVI', 'Giuseppe Berto: OBLAKI SO RDECI', 'Irving Stone: TISTI, KI LJUBIJO', 'Katherine Anne Porter: LADJA BREZUMNIH', 'Gina Kaus: KATARINA VELIKA', 'Hugh Thomas: SPANIJA PROTI SPANJI', 'Page - Leitch - Knightley: DVOJNI AGENT PHILEY', 'George R. Scott: NAJSTAREJSA OBRT', and 'Naročnina za vse štiri v platno vezane knjige zbirke MOZAIK znaša 180 Ndin'. It also includes a subscription form with fields for name, address, and payment details.

Stroj „misti“ namesto človeka

Elektronski možgani trgujejo

V Metalki so stroji prevzeli funkcije nabavljajcev, prodajalcev, statistikov in administratorjev

V ljubljanskem podjetju Metalka so v začetku tega leta pognali v obratovanje moderen elektronski center. V marsičem je zdaj ta prevzel funkcije nabavljajcev in prodajalcev, pa še funkcije številnih administratorjev in statistikov v podjetju, ki je imelo v minulem poslovnem letu kar 1.8 milijarde novih dinarjev skupnega prometa. Res je elektronski center stal 8 milijonov novih dinarjev, računajo pa, da se jim bo z delom izplačal že v štirih letih. Povsem natanko pa bi bilo zdaj že težavno napovedati vse koristi in prednosti, ki jih bodo v Metalki imeli od elektronske obravnave podatkov, ki so jim potrebni pri trgovanju z blizu 50.000 različnimi artikli. Vsekakor pa bodo lahko dosegli, da jim bodo zaloge blaga vezale kar najmanj finančnih sredstev; po zaslugi elektronskih možganov pa so vsekakor skrajšali tudi prodajni cikel, mehanizirali pisarniško delo in dobili jasnejše predstave o tem, kaj se dogaja na tržišču oziroma kaj je treba in kaj se najbolj splača prodajati.

V Metalki se lahko pohvalijo, da so vse priprave, da so lahko začeli nabavljati, prodajati in fakturirati s pomočjo elektronskega računskega centra, opravili v dobrih osmih mesecih. S tem so pravzaprav preselili tudi dobavitelja opreme za elektronski center in tako jih je ameriška trdnica IBM prosila, naj napišejo posebno poročilo, kako so vse opravili v tako kratkem času, ker so običajni čas za pripravo vendar na splošno krajši od 18 do 24 mesecev. Treba je omeniti, da so zahtevala dela opravili v Metalki tako hitro zaradi tega, ker so z osebjem elektronskega računskega centra prizadevali sodelovati vsi oddelki v podjetju. Skrbno so pripravili tudi časovni načrt vseh pripravljanih delovnih operacij in ga tudi upoštevali. Po oddelkih pa so imeli več kot 200 ur predavnanj o pripravah in kako bo potekalo poslovanje potem, ko bodo številne operacije opravljali elektronski možgani.

Sicer pa naj povemo, da je med štirinajsetimi ljudmi, kolikor jih zaposluje elektronski računski center, kar devet diplomiranih inženirjev, ekonomistov ali fizikov. Ko so iskali strokovne sodelavce z visoko izobrazbo, je bil seveda sprejemni pogoj tudi, da so obvladali vsaj enega izmed tujih jezikov in da so pri testiranju pokazali posebne sposobnosti. Na voljo pa so jih imeli kar 54, da so izbrali štiri ljudi!

Jezik luknjanih kartic

Preden so v Metalki lahko zahtevali, da jim bodo elektronski možgani vestno opravljali delo, so morali v pripravljanih postopkih tekstualno opisati in potem še oštevilčiti kar 48.000 artiklov. S primernim oštevilčenjem so morali evidentirati okoli 8.000 kupcev in še okoli 1000 dobaviteljev, so morali šifrirati prav na tak način. Ko je bilo vse to zapisano na pripravljena orodja, so lahko vse podatke prevredili na jezik luknjanih kartic; bralce luknjanih kartic pa je potem vse te najosnovnejše podatke vnesel v elektronski spominski sistem.

Da bi razumeli, kako si pri nakupu ali prodaji pomagajo z elektronskim računskim centrom, si oglejmo, kaj se dogaja potem, ko kupec v Metalki naroči blago. V tistem oddelku podjetja, ki trguje z naročeno vrsto blaga, bodo sestavili naročilnico s tem, da bodo na tiskovino napisali šifro kupca, šifro naročenega artikla, naročeno količino pa se prodajne zahteve. Obrazec pride potem v

roko pomožnemu osebju elektronskega centra. Po podatkih, ki so na njem, izklujujajo kartice, s pomočjo teh pa potem sistem napiše spodbudne naročila. Potrebni so trije izvodi. Enega bo oddelak, ki je sprejel kupčovo naročilo, odpisal kupcu, tako imenovano dobavitnico pa bodo v skladščini priložili blagu ki ga odposiljejo naročniku. Svar s tem se ni opravljena, saj morajo potem na podlagi skladščinske naloga — v katerem je zdaj že natanko vpisana odposilna količina blaga — sestaviti račun. Spet ga strojno napišejo v treh izvodih. Original oddajo kupcu, en izvod oddelku, ki je prejel naročilo, tretjega pa finančni direktorji podjetja. Zanimivo, da avtomatski pisalni stroj v elektronskem računskem centru napiše tudi nastov naročnika, ki bo moral plačati blago. Račun je treba torej samo še vtiskati v pisarniški oviček sprozorno prvo stranjo.

Mar je res pomembno, da ste tako mehanizirali administrativno delo, ki ga je bilo treba prej ročno pripraviti, sem vprašal Lea Smejkal, inženirja, ki je direktor Metalkinega elektronskega računskega centra.

— Vsak dan je treba napisati nekako 600 do 1000 računov, najpomembnejše pa je seveda tisto, kar elektronski možgani opravijo vzporedno — hkrati s tem, ko pišejo račune. Prav te vzporedne funkcije, ki jih ob pisanju faktor opravljajo elektronski računski center, so za nas najpomembnejše. Tako stroji v svojih spominskih centrih avtomatsko zmanjšajo zalogo blaga za toliko, kolikor blaga smo pač poslali iz skladišča. Hkrati se že registrira novo količinsko in vrednostno stanje. Elektronski stroji pa registrirajo tudi rabat, in sicer posebej za prodano vrsto blaga in posebej za oddelek, ki trguje s tem blagom. V istem času je tudi že registriran dodatni promet, ki ga je opravil oddelek oziroma trgovski davek, ki ga je treba plačati, in stroške, ki so nastali s pakiranjem in z odpremo blaga.

Odgovori na veliko vprašanj

Očitno je, da potem elektronski računski center ob taksem sprotnem vnašanju vseh knjigovodskih sprememb lahko vsak dan napiše tudi operativna poročila; kakšen promet

so imeli posamezni oddelki v podjetju, kakšna je vrednost zalog, kolikšna je bila razlika med nabavno in prodajno ceno. Elektronski center lahko napravi tudi pregled, kateri račun so do določene datuma že zapadli v plačilo. Elektronske stroje pa je mogoče tudi povprašati, kako poteka prodaja v posameznih republikah oziroma na področjih posameznih predstavništev oziroma trgovskih potnikov. Ob takšnih podatkih seveda potem ni težko sprejeti odločitve, kje bo treba povečati komercialno prizadevanost ali pa kje bo zaradi velikega prometa treba dopolniti zalogo.

Razumljivo, da je mogoče vse tiste podatke — s katerimi lahko elektronski center postreže odgovornim uslužbencem vsak dan sproti — zbrati tudi kumulativno, za ves mesec ali pa se daljše obdobje.

50 tisoč predmetov bodo uvrstili v seznam

V Metalki so razlagali, kako so pravzaprav najprej začeli v elektronskem centru z največjim delom: s pomočjo centra opravljajo in registrirajo vse nabavne in prodajne operacije. Laže bi bilo, da bi sprva vodili samo saldakonte. No, tega, kar je manj zahtevno, se bodo v elektronskem centru kasneje lotili.

Prihodnost pa obeta še marsikaj drugega. Ni odveč in preveč iluzionistično pomisliti na to, da bi v podjetju vpeljali avtomatsko naročanje blaga. Potem bi namesto referentov določali elektronski možgani, kolikšna bodo za posamezne vrste blaga optimalne zaloge in tudi v kolikšnih količinah bodo naročili blago, da bo to za podjetje najbolj gospodarno.

— Ze v kratkem pa bomo v elektronskem centru vseh blizu 50.000 artiklov uvrstili v seznam na tak način, da bomo videli, s katerimi vrstami blaga dosegamo največji promet in katero blago nam prinaša največji zaslužek. Ugotovili bomo torej, je pripovedoval inženir Smejkal, kaj se nam najbolj splača prodajati. Morda se bo izkazalo, da se bo skopno odmerjena obratna sredstva splačala potegniti iz zalog nekaterih vrst blaga, da bomo potem z drugimi vrstami blaga laže zadovoljevali naše kupce.

— Če bo tako, bo v redu. Samo, da vas ugotovite, katerim blagom največ zaslužite, ne bi zapeljale, da bi v svojih trgovinah in skladiščih preveč osiromašili izbiro.

— Naš cilj je seveda, da prepriča obratna sredstva kar najbolje izkoristijo in kar najhitreje obračamo — je odvrnil Leo Smejkal.

Ko se obiskovalci razgledujejo po Metalkinem elektronskem računskem centru, kar težko verjame, da so potem, ko so stekli stroji, lahko kar čez noč odpravili vse kartoteke. Njihovo funkcijo oziroma funkcijo kartic so prevzeli magnetni diski v elektronskem centru. Pa vendar so stroji tako zelo zanesljivi, da z vrtečih se magnetnih diskov iz velike množice izbirajo zares prav tiste podatke, ki so ob določenem času in za določeno operacijo potrebni. Se elektronski možgani ne morejo zmotiti?

Kaže, da se motijo le ljudje, ki pripravljajo podatke za elektronske stroje. Če, recimo, pri izpolnjevanju obrazcev, ki so potrebni za kasnejšo elektronsko obravnavo, ljudje pozabijo napisati datum ali pa števil-

ko artikla, ugotove napako že tisti uslužbenci elektronskega centra, ki lučnjajo kartice. Ni pa mogoče vizualno odkriti takšne napake, ko je recimo pri osemsternem številu — s katerim je šifrirana vrsta artikla — napačna le ena sama številka. Posledica pa tudi ne bo huda, saj bo v tem primeru stroj tisti, ki bo sam od sebe protestiral in bo izpisal opozorilo: »Oznaka artikla je napačna. Opozorilo pa bo lahko tudi drugačno. Recimo: »Artikel ne sodi v poslovanje navedenega oddelka!«

Na koncu sem še vprašal, koliko je elektronski center v podjetju dejansko izkoriščen in še nabavljane številke elektronskih računskih centrov le ni nekakšen modni krik. Po tistem, ko je Metalka naročila opremo za svoj elektronski center — torej od decembra 1967 — je namreč naročila IBM elektronske centre še za 15 slovenskih podjetij. — Povem lahko le to, je dejal inženir Smejkal, da je naš elektronski center že zdaj močno izkoriščen, saj obratuje v dveh delovnih izmenah. Čez dve leti pa računamo, bo za nas že postal premažen. Podobno je tudi v nekaterih drugih podjetjih, ko jim je že žal, da se pri naročanju opreme za svoje centre niso odločili za večje enote.

FRANCE JERAS

BERN: FEDERALNA PALACA

Švica intenzivno išče novo ustavo

Moderni glavoboli stare konfederacije

V devetdesetih letih sedemdeset dopolnitev

Svetla tradicija demokratske Švice se vse bolj spreminja v brene in oviro hitremu gospodarskemu razvoju. V sedanji državni ureditvi so razen liberalnorepublikanskega duha 19. stoletja v obilni meri prisotni še ostanki srednjeveške tradicije federalizma. Konfederacija se spoprijema z dilemo, kako uskladiti staro z novim, kako na novo razdeliti pristojnosti in suverenost med zvezo in kantoni. Evropska integracija sili helvetske pragmatičarje v resna in načelna razmišljanja o ustreznejši ustavni ureditvi.

Prvega januarja letos je potekel rok, ko bi mesna vladno-parlamentarna komisija morala predložiti analitično poročilo o stališčih strank, sindikatov, javnih organizacij in institucij, kantonov in združenj njihovih vprašalnikov o novi ustavi. Toda — kar se v Švici tako redko dogaja, se je dogodilo. Odgovorov ni. Le neznan del vprašanih se je izjasiil.

Za praktičistične Švicarje je takšna načelna politična diskusija zelo nenavadna. Odgovorni politični krogi se zavedajo, da tako ne gre več naprej, da je treba stvari temeljito premisliti in urediti — da se bo treba tudi tedaj odločiti za to ali ono rešitev. Pišejo stari po vsaki časopisni, izdajajo zbornike, organizirajo javne razprave — vse na temo revizija ustave.

Kaj je v bistvu s to ustavo toliko narobe?

Konglomerat ustave, zakonov in odločb

Formalno gledano sodi švicarska ustava med najstarejše v Evropi. Čeprav sedanja nosi letnico 1874, je v bistvu precej starejša. Rodila se je hkrati, kot se je prvič po dolgih stoletjih zivotarjenja v nekakšni zvezi držav formalna prva švicarska enotna država. In to je bilo leta 1848.

Nova konfederacija je nastala na izkušnjskih male državljanke vojne, temeljitega političnega spopada konservativne katoliške reakcije, ki se je združila v posebno zvezo sedmih kantonov, in naprednih liberalnih krogov, nosilcev ideje o enotni dravi. Liberalci so se formalno zgedovali pri ameriški ustavi, z druge strani pa iz ustave napravili prvi kodeks sodobnih človekovih pravic, kot ga je izoblikovala francoska revolucija.

Ta isti liberalni krogi se niso dosti obotavljali, ko je nova oblika postala kmalu pretresna: 1874. leta so ustavo prilagodili tako, da je zvezna prevzela tudi vojsko, predvsem pa iniciativno v prometu (železnice, ppt) in drugih splošnozgodovinskih področjih.

Razvoj pa je kmalu prinesel nove pojave, ki jim je bilo spet treba najti mesta v ustavi (socialno zavarovanje, delovna zakonodaja, tuji, usklajevanje pravnih sistemov v enotnega, avtomobilizem in podobno). Konec stoletja pa so liberalci že v defenzivi pred rastočimi levčarskimi silami. Pod pritiskom se vendarle morajo sprijazniti s spoznanjem, da bo tudi njihovo idealno zgradbo treba modernizirati. Takrat se začne obdobje praktičističnega kompromisa: ustava spreminjajo del za delom, pač tako in takrat, kadar je to potrebno. In pri tem so Švicarji prekosili morda vse, celo nas Jugoslovane; v nekaj več kot devetdesetih letih so ustavo dopolnjevali nič manj kot (70 — sedemdesetkrat!).

Kakšna je še sploh lahko taka ustava? Sprejeta v imenu boga vsemogočnega pristojnosti zveze. »Zveza ima za cilj: obrambo neovisnosti domovine navzven, čuvanje miru in reda v notranjosti, zaščita svobode in pravic državljanov in gojenje njihove občestvinske — prvi npr. člen 2. V precej skopih izobilih predpisuje ustava sestavo in način izvolitve obeh domov parlamenta in vlade, pri čemer ne postavlja nikakršnega ključa za razdelitev ministrskih položajev, s edino omejitvijo, da sme biti iz enega kantona samo en član vlade. Vsa druga pra-

glavjarja ali poslanca, kakor tudi za gradnjo mostu ali vaške ceste.) To so sredine, ki se najbolj krčevito upirajo vsaki misli na emancipacijo ženske kot volivke, na uvedbo posredne, torej parlamentarne demokracije tudi v kantonu — skratka vsemu, kar bi lahko ogrozilo njihove folklorne politične pravzike. Seveda se cerkev, predvsem katoliška, tudi v polni meri poslužuje tej konservativnih elementov za svojo politiko.

Zvezna vlada lahko dela to, kar ji dovoljuje ustava. Z drugimi besedami: konfederacija mora na skrivaj, po ovinkih krasti kantonom njihovo sveto suverenost. Če se ji to ne posreči — in to se ji je še marsikdaj posrečilo — ostane pri starem. Tako siromski kantoni postajajo še bolj siromski; zadolžujejo se, vračati pa ne morejo. Če pričakuje od zveze, morajo zvezi najprej dovoliti, da jim pomaga. Zveza nima niti skladov niti zakonskih možnosti za planiranje ali intervencijo v gospodarstvu. Zveza se mora pogajati s kantomom, leta pa z občinami, za vsak kilometer avto ceste, ki jo želi zgraditi. In če se kanton ne strinja, se avto cesta konča točno na kantonalni meji.

Velike križe in težave imajo občine. Mala Švica jih ima še zdaj več kot tri tisoč. Podobno kot kantoni se tudi marsikatera majhna občina ne more ponahati z ničemer drugim kot — občinskim grbom. Več sto občin šteje manj kot petdeset občanov; najmanjša samo enajst. Ne glede na velikost pa mora vendarle vsaka občina izpolnjevati obveznosti, ki jih nalaga tradicionalna občinska avtonomija. Občina mora imeti vsaj svojega matičarja in šolnika, predsednika in davkarja, je le-ta pa vsaj eno pisarno.

Občinska avtonomija se kot kantonalna suverenost izkazuje za registrom načinov in oblik demokratskega življenja. Občan mora venomer voliti, glasovati in obiskovati zbornice. Dober del občin neguje neposredno odločanje, kar pomeni, da se vsi volilni občani sestanejo v občinski dvorani za vsako pomembnejšo priložnost in z dviganjem rok odločajo o vsem, za kar statut občine predpisuje, da je potrebno občestvinsko večino občanov. Tu pa se kaj rado zatakne! Švicar je prvič, zelo utrujen in len občan in komaj vsak drugi do tretji se redno odziva svojim političnim občinskimi in kantonalnim obveznostim. Težave s kvorumom so v Švici večine. Nič večje pa niso s prostorom v občini, ki so v bližini večjih mest. Na zelo hiter prirastek prebivalstva občine počasi reagirajo, vse dokler se ne znajdejo v slepi ulici. Takrat morajo spremljati vse sistem in se posloviti od stare tradicije.

Kriza stare demokracije

Švica ima torej nenehne težave s svojo demokracijo. Fedvalizem, kantonalna suverenost, občinska avtonomija, referendum, zakonski iniciativi, najrazličnejše volitve — vse to se tudi v našem opazovalcu v obdobju domačemu občanu pa pogosto že v nadlego.

V deželi vladata mir in blaginja. Za mir se Švicarji vsak dan zahvaljujejo modrim predvojnimi sindikalizmom, ki so se pobotali z delodajalci in se domeniili, da se bodo v bodoče za vse nove probleme sestali za okroglo mizo in jih rešili. To jim je dobro uspelo.

Blaginja pa temelji na tem idiličnem miru in na izredno dobri gospodarski konjunkturi, ki je neopusteni švicarji omogočila, da se je po vojni hitro dvignila na sam vrh bogatih dežel. Vsaka delovna roka je pri tem roka tujega državljanca.

Na videz in za tradicionalnega varčevalca sploh ni problemov. Toda politika postaja vse manj mobilna in vse bolj rastejo na švicarskih mejah gospodarski in politični velikani, ki ji kažejo njeno majhnost. Zibelka demokracije celo ne more podpirati mednarodnih konvencij o človekovih pravicah, ker ji to onemogoča — lastna ustava.

ANTON RUPNIK

Velika sprememba

Les Halles so umrle, živel Rungis!

Pariz je preselil tržnico za živila

Pariz je po več kot sto letih preselil svojo dosežajočo veletržnico za živila, znamenite Les Halles v samem središču mesta, daleč proč v južno predmestje, v novi Trg nacionalnega pomena (M.I.N.), v Rungis. Nekaj dni prej so se od starih železnih paviljonov okrog cerkve Sv. Eustahija in Louva poslovili trgovci s ovčetimi. Te je bilo najlažje preseliti, ker imajo pač — najlažje blago. Pa ne samo to: ovcice so lepe, a če so; če jih ni, življenje vendar lahko teče dalje. Teže pa je bilo z drugimi paviljoni, v katerih so se desetletje prodajali na debelo meso, ribe, sadje, zelenjavo, mleko, maslo in jajca. To je bil vsakdanji stribuh Pariza in operacija selitve je bilo treba opraviti hitro in učinkovito, kajti sicer bi deset milijonov pariških železov zastakalo: »Joj, kaj pa je dames...« Več kot 30.000 ton blaga je bilo treba prepeljati tako rekoč v hipu. Najprej so mislili, da bo šlo vse z elektronskimi računalniki in z organiziranim prevozom. Potem pa so se odločili po francosko: vsak trgovec naj seli svoje blago sam, kot ve in zna, da bo pa vendar vse teklo v roku, na vsjo operacijo vodi izkušen upokojen general, ki so ga v ta namen znova mobilizirali.

V starih Les Halles sem bil že nekakrat, saj sodijo v pravo folklorno in turistično zanimivost. Zlasti ponudi, ko so kamioni od vseh strani dovažali sveže, skrbno sortirane in embalarane pošiljke iz Francije, Španije, Italije, Maroka, Danske in drugih dežel, in ko so najeti delavci, med njimi tudi mnogi brezposelni, bohemi in klošarji, zaklane živili, vrece, zaboje in košare raztovarjali ter zlagali pred poslovalnicami grozističnih trgovcev. Skladovnice živila so se tako kopičile po pločnikih tudi po pet metrov visoko in medtem, ko so zapoznili ponudnjaki hkrati s premirni nosači srebrali po bližnjih bistrih vročo čobulno juho in toplo kavo, so začeli proti jutru trgovci na drobno blago odvažati v svoje trgovine po vsem Parizu. Da ne govorim o ogromnih količinah mesa, ki jih vsak dan popolne Pariz! A poleg tega so v Les Halles na leto sabelčili promet okrog 1 milijon 200.000 ton

sadja in zelenjave, 260.000 ton surovega masla, jalc in sira ter 120.000 ton rib in školjki. Kot je bil ves ta tržni dirandaj v samem sruu Pariza zelo zanimivo, je seveda vse bolj postajalo jasno, da bodo morali tržnico le preseliti nekam ven iz centra.

Razlogov za to je bilo več. Pariško prebivalstvo se je od časa, ko so stari tržnico postavili, povečalo od enega na deset milijonov. Hrano so začeli dovažati iz vse bolj oddaljenih krajev. Spremenila in modernizirala so se prevozna sredstva; vse večjo vlogo je prevzela železnica, ki v starih pariških Les Halles sploh ni imela dostopa, in pa težki tovornjaki s priklopcami, ki so postali za oske, zatrpame uličice mestnega središča pravzaprav breme. Urbanisti so sklenili, da mora središče Pariza dobiti drugačen, sodoben, zračen videz in v razburjenem natečaju se je rodila vrsta precej drznih modernističnih načrtov za novo zasedavo prostora, ki bi ga pridobili, če bi podrli dotrajane paviljone sedanjih Halles. Mnogič podgan in druge golazni, ki se je zaredila v četrti Halles, je začela ogrožati ne samo higieno, ampak tudi zdravje tam živečih prebivalcev. Nove in nove skladiščne tehnike so terjale, da postavijo novo tržnico na širši površini; hkrati pa sta dejstvo, da se Pariz širi predvsem vse bolj proti jugu, in pa to, da pretečni del živilskih dobav prihaja v Pariz z juga, vplivali na končno odločitev. Torej: Rungis, doslej malo pomemben kraj z velikimi površinami državnih zemljišč, dobrih osam kilometrov stran Pariza, nedaleč od letališča Orly.

Ko sem bil malo pred preselitvijo tržnice s skupino drugih tujih dopisnikov v Rungis, sem ugotovil, da se dejansko tudi tu naj Pariz zelo zanimajo za to francosko novost. Tiskovni predstavnik novega centra v Rungisu, Paul Chamrillon, nama je pred ogromno, mislim da vsaj 15 metrov dolgo, maketo novega Rungisa z vrsto stavb, skladišč, prog in cest, izjavil, da bo nova pariška tržnica Rungis v kratkem največji grozistični trg s živil na svetu. S svojimi več kot 200 hektari površine ter za 15 do 50 od-

stotkov povečano tonažo letnega prometa posameznih vrst... »Rungis tako prehitel tržnico v ameriški Filadelfiji in japonskem Tokiu. Pri tem pa je treba upoštevati še to, da bo v Rungisu samo trg s sadjem in z zelenjavo, maslom, jajci in s sirom, z ribami in s školjkami ter ovčetimi in z rastlinjem, medtem ko naj bi trgovanje z mesom prevzela klavnica in sosednjem La Villette, kjer so prav tako zgradili nova skladišča in hladilnice. O ogromnem delu, ki so ga opravili že doslej, govorijo že številke, kot: prekopal so več kot tri milijone kubikov zemlje, vzidali več kot 30.000 ton jekla, napeljali žice 3000 telefnih žic itd. Na novem tovornem železniškem kolodvoru s peroni, ki je videti kot veličanske tehnične orgle s mnogimi piščalci, je prostora za 500 do 800 vagonov; na novem avtomobilskem parkirišču za 10.000 vozil.

Trgovci so odkupili oziroma vzeli v najem različno velike prostore, vendar tako, da je cela dvorana razdeljena na posamezne enake dele. Vsak trgovec, ki se je po svojih možnostih in potrebah odločil za eno, dve ali tri take enote, ima na voljo kakih 36 kvadratnih metrov široko ploščad pred svojim lokalom, samo skladišče, v prvem nadstropju pisarno, v kleti pa hladilnik. Zdalj se preselijo so se seveda v lokal čez noč nenadoma napolnili in — začeli.

Ali pa se bodo trgovci in kupci hitro navadili na veliko spremembo? Vsekakor; za turiste bo Rungis bolj od roka, kot so bile nekod Les Halles. Ne turističnega značaja pa tudi Rungis ne misli povsem izgubiti. Rasen kakih dvestoletnih malih buffetov in kavarn v modernih, skatlastih paviljoni, ki pač le težko zamenjajo nekdanje priljubljene gostilnice v halki četrti, že gradijo tudi mogočen, mostu podoban obok čez avtomobilsko cesto, kjer naj bi uredili prostrano restavracijsko s francoskimi in z ruskimi specialitetami. V daljši perspektivi pa mislimo celo na dva meseja in gledišča, s jedoval tiskovni ataki nove živilske veletržnice.

BOGDAN POGAONIK

V kolesju praškega procesa

(16)

Artur London
Priznanje

Sile so mi posle, zrušim se. Spet umivnik potapljanje glave v vodo in peklenski ples se začne znova: zasliševanje ob spremljavi udarcev in posovk pa grozijo moji družini. Zlasti merijo na mojo ženo. Grozijo mi, da jo bodo dali zapreti. Odgovarjam mehanično, kot avtomat. Ne vem več. Ne razločujem zasliševalcev, ki se menjajo. Na posledje se zlijajo v eno samo osebo. Ne vem več niti za dan. Govorim v različnih jezikih. Presenečeno zaslišim, da me sprašujejo v španščini, v francoščini, potem v ruščini in nemščini; preskakujem iz enega jezika v drugega.

Nazadnje sploh ne govorim več z referentom. Pogovarjam se pravzaprav s svojim prijateljem Wagnerjem. V Moskvi vsa leta 1936, za časa velikih čistk. On dela pri Kominterni. Prišel me je obiskat v mojo sobico v hotelu »Sojuznaja« (mlajhen hotel na ulici Korogea, blizu hotela »Lux«; tam so živali sodelavci mladinske komunistične internacionale, sodelavci Rdeče pomoči, uslužbenci zaščite za tuje jezike itd.). Potrži in demoraliziran je. Spodil so ga iz službe, ker so v novem življenjskem, ki ga je moral napisati — vsaj deseti let nazaj — našli droben razloček v novi verziji o davnem dogodku iz časa, ko je živel v Mandžuriji. Njegov oče, železniški uradnik carske Rusije, je bil prenežen v Mandžurijo in je tam živel z družino. Wagner je bil ilegalni aktivist kitajske komunistične partije. Pozneje je delal v aparatu Kominterne, kjer je skrbel za zveze s Kantonom, Sanghajem in drugimi kitajskimi središči in pomagaj aktivistom komunistične partije Koreje pri ilegalnih prehodih čez sovjetsko-kitajsko in kitajsko-korejsko mejo. Ko je položaj v Mandžuriji postal nevaren, je prišel v Moskvo.

Njegovega neposrednega šefa so aretirali med zadnje čistke sodelavcev Kominterne. Številne biografije Wagnerja so tedaj na novo preštudirali. S čim in s katerimi svinovnikom so podčrtali odkrite v posameznih verzijah, mi je dejal. Potem so ga odpuščili, vželi so mu osebne dokumente, partijsko izkaznico in ga spodili iz sobe v hotelu »Lux«. Kjer stanuje večina uslužbencev Kominterne. Brez denarja, brez partijske izkaznice, brez osebnih dokumentov se je znašel zapuščen na cesti. Takrat me je prišel obiskat. Skušam ga potolažiti: dobro znan in cenjen je, saj se bo še vse uredilo! Zdal je tu pred menoj v sobi za zasliševanje, s sklonjeno glavo, njegove oči pa izražajo globok obup. Pogovarjala se. Pravim mu: »Leži na svojo posteljo, pri meni boš spal! Nič si ne stori, tudi jedel boš pri meni. V mojo sobo boš zlahka prihajal, nihče ne bo vedel, da si tukaj. Tako boš počel, kar pride. Vse se bo še uredilo. Zberi se! Taka je fantazija, kot si ti, menda ne bodo postili kar tako medtem ko razpisujejo tvojo položaj, ti bodo pač morali dati kako delo in pravico do stanovanja.«

Potem se nama na lepem pridruži rojak, ki me je seznanil z Wagnerjem. Brez roke je. Takrat je končal novinarsko solo v Harkovu in čakal odhod na Češko-Slovaško, kjer bo vodil partijsko gibanje za Podkarpatsko pokrajino. Tisti dan smo na dolgo razpravljali o atentatu na Kirova, o aretaciji o procesa zoper Zinovjeva in Kamenjeva, o nestabilnih preverbah, ki so si sledile, o čistkah, ki so se razmahnile, o mladinskih internacionalnih in o Kominterni.

Zdal sino tu vsi in ne morem razumeti, zakaj se referent ves čas vrtka v naš pogovor. Zakaj pravi: »Govorite česko, govorite češko! Iz koga se mislite norčevati? Kaj se vendar ta vrtka v naše stvari? Saj ni bil v Spaniji. Sicer pa, od kod se je vzel? Od kod me pozna? Zakaj me tako stresa in me vleče k umivalniku? Zakaj mi potaplja glavo v vodo? Pravim Wagnerju: »Samo pogledj, kaj počne! Znorel si! Tako zelo si zdelim, da bi se lahko mirno pogovarjal s prijateljem, a ne dajo mi in kar naprej me vprašanja, da vprašanja! Spanija, Spanija... Vprašanje vendar v Moskvi s prijateljem in pravkar jima pripovedujem, da se mišlim prigrasiti za mednarodne brigade. Zakaj ta človek preskačuje obdobje? Slišim, kako tuli, toda smisla njegovih besed ne dojemam...«

Kako je mogoče, da se še danes tako živo spominjam vseh trenutkov razosebljenosti in izčrpanosti, ki sem jih preživljal v sobi za zasliševanje?

Nekdo pravi: »Kajže, da se vam bo zmešalo! Niste več pri pravilu! Nataknejo mi masko in me spet odpeljejo v jamo. Ko mi odvežejo oči, si ogledam novo ječo. Nekaj večja kot prejšnja. Nekaksen požirnik kanalizacije izteče sredi sobe in kratkih razmakih črno, srdnično vodo, ki zeliva tla. V tej brozi moram stati. Puznik ponavlja referent: »Hodite! Premikajte se kot mesečnik. Pred oči se ni mede, ničesar ne razločujem, ne vidim zidov in se zaletavam vanje. Padem. Vidim, kako se vzpletem v ogromne pajčevine, skušam se braniti zoper veikle črne in žametaste pajke, ki me napadajo, toda zmeraj se spusti med moje roke in pošastne živali belo-črna resетка. Vstanem. Ne morem več presojati razjale. Butam ob zidove, potem me zagrne tema.«

Enkrat se mi zmedeno zazdi, da slišim, kako se odpirajo vrata in kako nekdo pravi: »Pustite, naj sedi, saj ga bomo takoj zveličali! Običeja je premočena. Po bliatnih deskah me vlečejo v kot celice. Naposled me odpeljejo nekamo, kjer doblim na svezem zraku čudovit pridi: v Montecaru sem (a nikoli nisem bil tam), na silno lepi obali, razsvetljeni s tisočimi lučmi. V pristanišču so vojne ladje, celo brodovje. Prižalgi so umetni ledeni. Pritajana godba igra dunajske valčke. Ladje, zasidrane v pristanišču, streljajo s topovi...«

Potem se zavem. Jutri je. Ležim na golih tleh. Luč, ki prihaja skozi deske, kaže, da je dan. Koliko časa sem spal? Stiri ure, pet ur? Dobim menažijo juhe in kos kruha.

Popoldne se zasliševanje nadaljuje. S koledarja na referentovi mizi spet zveem za dan: petek je. Torej je minil še en teden domala brez hrane in pijače, brez spanja mimo teh starih ur, ves čas na nogah, ves čas z vklebenimi rokami, prepričan, da ne prekinjenju zasliševanju. Tako bo šlo do noči od nedelje na ponedeljek.

Referenti postajajo bolj in bolj nasilni. Zdal me zaslišujejo že po dva ali trije na hla. Kadar me tolečijo s pestmi, kadar me butajo z glavo ob zid, mi navadno pravi: »Zdaj oči. Zakaj? Da ne bi vedel, kateri

od trojice je tako podivjan? Da bi bil še bolj zmeden?

Zmeden me dva referenta zgrabita in me pod masko vlečeta po hodniku. Spuščajo me se po stopniščih in snajdem se sunaj na svezem zraku. Cutim, da so mi natakneli okrog vratu sanko. Mogoče past? Vlečejo me naprej kot psa na povodu. Dušim se, toda vlečejo me naprej. Teči moram. Spotikam se ob mehko zemljo. Padam, toda dvignejo me, ko še bolj zategnejo sanko. »Naprej! V korak! Korakam.« »Zdal te!« Padem, končno me zgrabijo močne roke. Spet hodimo po stopnicah navzdol. Zrak je leden in po duhu plesnobe spoznam: spet sem v jami. Glas me zmerja po rusko: »Svinja! Bandit! Troickist! Ze v Sovjetski zvezi se začel svojo umazano troickistično delo. Priznaj! Zdal nam boš povedal, kdo so bili tam tvoji pomagači? Ustrelil te bom kot troickista.« Ta, ki govori, ni Rus, češki naglas ima. Odgovarjam: »Nisem troickist in nikoli nisem bil. Ne boste me prisilili, da bi govoril nerenečno.« Tepejo me. Zmerjajo me še naprej po rusko, toda vem, da imam opravka s Čehi. Znova me vlečejo na zasliševanje. Še vedno imam masko čez oči. Vsakič, kadar zanikam, me neznane roke obsujejo z udarci. Padem. Postavijo me pokoncu, sledi nov naval udarcev, vse se vrta okrog mene. Obseden sem od ene, edine misli: spiti! V noči od nedelje na ponedeljek pride v sobo Smola in poskuša z novo strategijo. Mirno se pogovarja z menoj in me skuša omeščati: »Dozela oditno je, go spod London, da je bilo vodstvo komunistične partije Francije obdano s sovražniki. Njegova politika po porazu (1940) to dokazuje in zelo zasluži boste, če nam jih boste pomagali razkrinkati. Dobra priložnost za vas, da se odkupite za svoje sličine. Ali pa mar nečete pomagati partiji in Sovjetski zvezi? Ali ste padli tako globoko, da nam trmasto odklanjate sodelovanje?«

Tako trka na moje partijsko zavest, na moje vdanost Sovjetski zvezi, na moje vest komunistična, da bi dobil od mene tisto, česar mu niso prinesle fizične muke in duševna tortura.

Po teh treh dneh in treh nočeh neprekinjenega zasliševanja sem do konca izčrpan. Znova padem v privede. Slišim glasove, s hodnika, zaslišim glasove Lise in otrok, pogovarjam se z navideznimi osebami, blodim. Večkrat padem. Zaspim in se zrušim kot kup snovi. Smola misli, da je zdaj pravi trenutek, da mi izpiše podpis. Natiptka zapisnik o političnih napakah, ki naj bi jih bila zagrešila komunistična partija Francije. Kljub svojemu stanju protestiram zoper formulacije, ki mi jih bere. Privoli v popravke in omilnice, da bi se mu boljji nekar ne skazil! V svojem delu sem zagrešil nekaj napak, ki so posledica napak vodstva francoske partije. Bil sem v stikih z Alice Kohnovo, z Vlasto Veselo, s Pavlikom in Feiglom, ki so bili že vsi obsojeni zaradi svojih zvez s Fildom (razven Vlaste Veselo, ki je med preiskavo pravih v Ruznuju samomor, za podtalno delo partije sem vzel denar od ameriških imperialistov.« (Tako si torej državna varnost razlaga darila, ki smo jih dobili na začetku okupacije od Feigla.)

Ne spominjam se več natančno vsebine teh izjav, kajti moje tedanje stanje je bilo tako, da se ne morem vsega spomniti. Pripravljen sem podpisati karkoli o sebi, samo da bi prišel do treh minut spanja! Ves ponosen na svojo veliko zmago me ukazuje Smola kmalu odpelja v celico, kjer me pustijo spati nekaj ur. Drugi dan, na začetku novega zaslišanja, je moja skrb da umaknem svoje podpis na zapisniku prejšnjega večera. Izjavljam, da so mi ga izsilili v stanju nezavesti, pod fizičnim in moralnim pritiskom.

Smola pobesni od jeze: »Mar mislite, da je ta zapisnik priznanje? Ne velja niti toliko kot samokritika na sestanku partijske celice. Kaj, hudiča pa nam mar ta vaša izjava! Šele zdaj boste začeli res govoriti in govorili boste!« Zasliševanje sledi zasliševanju in eno je bolj silovito od drugega. Moje fizično stanje je zaradi pomankanja spanja, hrane in vode obupno. Pri tem pa vsi dobro vedo, da sem hudo bolan! Takoj, ko se me aretirali, sem jih obvestil, da se zdravim in da moram nujno dobiti pnevmotorak. Toda to jim ni mar: »Zdravili vas bomo, ko boste priznali svojo troickistično dejavnost in vohunstvo — je edini odgovor, ki ga doblim. Od lisc, v katerem sem ves čas vkleben, so se moje roke spremenile v ogromne boleče krpe. Sprašujejo me kar naprej, brez hrane, stojčega, referenti pa se redno menjajo. Včasih me v dvojce ali troje oglašujejo zasipajo z vprašanji in s psovki. Kdaj pa kdaj me odpeljejo v celico ali v popolnoma golo jamo. Razloček je samo eden: lisc nimam več zaklenjenh na hrbtu, temveč mi jih puščajo ves čas spredaj, da jih pazniki ni treba smetati in zaklepati spredaj, kadar moram pred njim na potrebo. Če je paznik sočuten, mi pomaga zapeti hlače.

Menaško postavljajo na tla, in ker ne morem uporabiti rok, poklekem in poskušam jesti, toda je z veliko težavo. Te metode, ki poskušajo srušiti v človeku njegovo dostojanstvo, so nasprotje socialistične morale. To so barbarični postopki srednjega veka in fašizma. Kdor jih okusi, čuti, da je ponižan, oropan človeške imena. A vendarle hočem živeti. Sklenil sem, da se bom boril! Umaknil sem svoj prvi podpis. Če me bo konac, naj me bo! Ne dam se! Ne bodo me dobili! Boriti se moram zase, za svoje preteklost, za svoje prijatelje. To sem dožal svojim tovarišem, svojimi družini.

Ni več ne dneva ne noči. Razločujem samo še šume: korake v sosednjih prostorih, ihtenje, ženske glasove, udarce po vratih, hrup pretepanja in brutalni ukaz: »Hodite! Nekoga vlečejo po tleh.« Kadar referenti začnejo me zasliševanje zdenati in se pretegovati, uganem, da se noč nagiba v jutro. Pred zoro vlada neko omotično ozračje. Zdi se mi, da živim zunaj časa, v nerenečnem. Vendar v tem svetu prividov in more le veljajo neki zakoni. Od časa do časa se vrata odprejo, referentu primesejo prigrizke. So tudi trenutki, ko referenti izgubijo tla pod nogami in ne razumejo ničesar več.

Človek, ki ga izprašujejo, jim odpira obdojbe, ki ga ne poznajo in ki ga morajo priti volji obudovati.

Kdaj se spoznali Oskarja Valeša? — Enkrat, ko je bil na dopustu v Barceloni.

»Prav nič čudno ni, če ljudje s tako pisano preteklostjo kot in postanejo izdajalci. V Spaniji je celo zapustilo svoje enoto mednarodnih brigad.«

— Res je, odšel je iz svoje redne enote, da bi se prostovoljno prijavil za veliko nevarnejši nalogo. Postal je eden tistih ljudi, o katerih pripoveduje Hemingway v svojih knjigah: »Komu zveš. S prostovoljci vseh mogočih narodnosti je hodil čez fašistične

črte na sabotažne akcije na sovražnem ozemlju. Nekoga dne leta 1938 je dobila njegova skupina gverilcev nalogo, naj prodre 15 kilometrov globoko v nasprotnikovo zaledje. Bilo je na sektorju pri Trempu. Njihova naloga je bila, ujeti štab fašistične divizije.« Pripovedujem, kako so se ponči približali stabi zunaj vasi, kjer je bil štab. Del gverilcev naj bi vdrl v hišo, drugi pa naj bi nastavili mine, da bi potem vrgli sgradbo v zrak. Valeš je bil v skupini, ki je ščitila akcijo in ki naj bi omogočila umik. Noč je bila zelo jasna, gverilci so ležali v jarku nekaj metrov od stražarja. Tisti trenutek, ko je eden od stražarjev opazil Valeševu skupino in hotel dati znak za alarm, se je napad na štab začel. Stražo in del štabnih oficirjev so pobili. Enega so ujeli in gverilci so se brez izgub skupaj v Valešem vrtni čez republikanske črte.

»Valeš je vse do konca vojne sodeloval pri takih akcijah. To je najbrž tisto, čemur vi pravite najboljša pot k vohunstvu za Intelligence Service.«

— Kako pa boste razložili, da Laco Holdo ni ubogal povelja komande brigad o umiku prostovoljcev z vseh front in njihovo pregrupiranje v Kataloniji? Kako to, da je Holdo ostal v Spaniji, ko so bili drugi češko-slovaški prostovoljci že v Franciji? Kako, da se je lepega dne pojavil v severni Afriki?

— Laco je leta 1939 sprejel predlog Giuliana Pajette, pomočnika Luigijske Longe, generalnega inspektorja mednarodnih brigad, naj na različni postaji v Aranjuezu bliži Madrida organizira oddaje v slovaščini. Ker pa je Društvo narodov med tem že sklenilo, da se morajo prostovoljci umakniti iz Spanije in ker je španska vlada sklep sprejela, je Laco dobil španske osebne dokumente. V Madridu so ga aretirali in zaprli, čez da je vohun, kajti enote, zapiseane v njegovih papirjih, sploh ni bilo. In tako je v mestu, ki ga je branil skupaj s svojim prijateljem Josefom Majekom, ki je novembra 1936 padel ob njem med boji, Jaime Guanter Coll — to je bilo njegovo izmo ime — čakal, da ga bodo ustrelili, ker ni hotel povedati, zakaj je ostal na osrednjem bojišču in kdo mu je dal ponarejene papirje.

V zadnjem hipu ga je resil neki anarhistični vojaški poveljnik, ki ga je spoznal, ko je bil še komandir baterije Goltwald na levanski fronti. Ko je bil končno osvobodjen, so ga poslali v Valencijo, kjer je prevel vodstvo skupine tujih prostovoljcev, ki so se čakali na repatriacijo.

Ko je izbruhnil Casadov protirepublikanski puč, se je Holdo povezal s komunistično partijo v Valenciji, da bi pomagal reše-

vali vojaške in politične kadre komunistične partije španije, na katere so organizirali pravcati lov.

Frankistične čete so že preble fronte. Zastave casadistov in falange so že vzhvale na strehah, ko se je Laco z lažnimi papirji posrežilo spraviti v kasarno, kjer je stanoval s svojo skupino, več moških in žensk, čez da so mednarodni prostovoljci. V dramatičnih okoliščinah so se prebili do pomoča v pristanišču v Alicanteju in se vsi vkrcali na sadno ladjo, ki je odplula, na »Stambrook« pod angleško zastavo. Tako so Laco in njegovi tovariši zapustili Spanijo, ko so italijanska letala metala na pristanišče sadnje bombe in tako so prišli v taborišče v Severni Afriki.

Referent začudeno posluša mojo zgodbo. Zani so človek, ki je pred njim, in vsi, o katerih govori, aretirani na ukaz partije in so torej lahko samo sovražniki!

Opazim, da so nekateri, ki ravno za nami kot opisujem, prepričani, da opravljajo častno nalogo: da pomagajo partiji, ki nas hoče razkrinkati. Vzgojili in prepričali so jih, da je zoper sovražnike partije dovoljeno uporabiti vsa sredstva za dosego priznanja, kakršno zahtevajo njihovi šefi. Menim, ki jih uporabljajo v ta namen, okleje, skrivnost, moralni in fizični pritisk in celo provokacije se jim zdijo docela normalne in zakonite.

Večina referentov so novinci. Nekateri so izbrali med delavci v tovarnah; so produkt nagle in površne vzgoje, katere so bili deležni pri službah, ki jih uporabljajo.

Kako je mogoče, da so ljudje, ki sprva sploh niso bili slabi, postali tako vojno in slepo orodje? Zdi se mi, da je zanje partija abstrakten pojem; da niso povezani z njenim življenjem in da nimajo čuta odgovornosti pred njo. Zanje so bili partija njihovi šefi in sovjetski svetovalci. Ali, še boljše, tisti, ki so bili nad partijo. Njihovi ukazi so bili sveti in brez priliva. Tako gledanje je nujno vodilo v duh samozadovoljstva; po malem so se sami začeli smatrati za nadljadi s pravico nadzorstva nad vsem in vsem v partiji in v državi.

Kadar referent povzame zasliševanje od svojega tovariša, dobi kosček papirja z enim vprašanjem in z odgovorom, ki ga mora doseči. Ure in ure, celo dni se ponavlja isti vodilni mot: »Malo pridnež... baraba... govorite... tiho... govorite... molčite... ne lažite... lažete... kurba... govorite... govorite... govorite...« In kadar se kje drugje odpre vrata, je slišati isto krikanje!

Posameznik med njimi pozna samo del zgradbe obtožb, ki so jo sestavili njihovi

SKUPINA PRASKIH ŠTUDENTOV, KI SO SE BORILI V ŠPANJI

Šefi proti nam. In o tej točki morajo za vsako čemo dobiti naše priznanje. Potem jim zaujajo novo točko in tako naprej. In če že zelo nizka politična raven, ki je značilna zanje, razkriva, da imam opravili z novinci, so nekateri med njimi resnično primitivni in omejeni.

Teško, celo nemogoče, jim je dopovedati najbolj preproste stvari o borbi ilegalnih komunističnih partij in njihovi politiki ljudske fronte:

»Kdaj ste po okupaciji Francije vzdrževali zveze s češkim konzulatom v Marseilleu, ki so ga vodili Beneševi ljudje? Zakaj se takrat niste obrnili na sovjetsko veleposlanstvo v Vichuju in tam dobili potrebni denar za vaše podtalno delo?«

Ko potem opisujem, kako je v Franciji nastala nacionalna fronta češko-slovaških emigrantov, v kateri so bili beneševci, komunisti in nepartijski, vidi referent v tem opuščenju komunističnih načel: »Kako je vendar mogoče, da bi komunisti sodelovali z beneševci? Vi mislite, da smo neumne!«

Ko razlagam gibanje FTPF (podtalna borbeno organizacija KPF) v Parizu, pride do novega izbruha jeze: »Menda ne mislite, da bom verjel, da so partizani lahko operirali v mestih in še posebej v Parizu? Partizani so bili samo na deželi in v gozdovih...«

»Kdaj ste se videli, da bi se partizani družili v skupine treh ali petih ljudi? Da bi delali posamične atentate? Kako si le upate izmišljati take laži, da ste organizirali akcije sredi Pariza in pri belem dnevu? Mar res mislite, da se boste izmazali s takimi debelimi zgodbinami in da boste stope spal?«

Eden mirno, brez pomisleka zanika smisel oboroženega odpora v zahodnih deželah, kajti »vedno, kar je bilo v tej vojni res pomembno, je delež Rdeče armade, ki bi bila dosegla iste rezultate tudi če gibanj odpora ne bi bilo.«

Drugi spet ne morejo razumeti, zakaj komunistična partija Francije po izkrcanju Angolameričanov ni prevzela oblasti.

Zahtevajo nesmiselna priznanja, kot na primer: »MOI je bila v Franciji vodilni organ četrtice internacionalne za celo Evropo.« Kljub razlagam, ki bi jih bilo prav lahko preveriti pri francoski partiji, da začetnice MOI pomenijo Main-d'Euvre-Immigrée (priseljena delovna sila), vztrajno razlagajo začetnice tako kot pred njimi nacistični okupatorji, to je, Mouvement Ouvrier International (mednarodno delavsko gibanje).

Nič hujšega kot če se znajde razorožen, osamljen pred neukostjo in slepoto. In to cele ure, cele dneve in mesece.

Gluhi so za sleherni trezno razpravo, za vsak, celo najbolj očiten dokaz.

(Se nadaljuje)

Tragična zgodba

Smrt v Viareggio

Med pravimi paradami socialnih razločkov se je zarodilo zlo

OD NAŠEGA RIMSKEGA DOPISNIKA

ko ga je spet on opravil za pogreb, ki ga je s solzami spremljala vsa Italija.

Nekaj osumljenjav so zaslišali in enega izmed njih, lastnika morskega kopališča v Viareggiu, so prebravili hoteli linčali. Kdo je prijel zelene baletne v letoviskem mestu, ki pozimi zeva in je udeleževal in kdo je ubil Ermanno, še vedno ni povedano. Le ubijanje je veliko in tudi namigovan na ljudi iz vsike družbe. Prav tako ni povedano, kdo je od Lavorinjeve družine po telefonu zahteval odkupnino s očitnim namenom, da bi preiskavo zavedel na krivo sled. Kdo je skoval in kdo še vedno vodi pekleniški našrt, ki naj bi prikrl reanico, ko že ni mogel prikrliti zločina? Ali pa bo zgodbo treba zasukati tako, da trije izrabljeni in pošlej do kraja sprjeni napol mladeniči skušajo Ermannovo smrt le preveriti na svoje odraše, tudi še postarane prijatelje, da bi jih na ta način vsaj oni israbili in izsiljevali.

Preiskovalci in tudi psihologi so v zadregi, ko si Marco, Andrea in Rodolfo še cele tedne navidez brez skrbi izmišljajo vedno nova priznanja, polna turboh in polastni prizorov. Ali so v njihovi fantaziji popestle vse človeške vesti? Ali lažejo iz samozavesti ali pa lažejo zato, ker jih je nekdo z nasilno smrtjo, ki so ji bili priča, in z neznanimi grožnjami do dna prestrašili?

Pravzaprav je še čisto vseeno, kako se bo primer razvozil. Človeška ali bolje nedolžna vsebina izjemne grozljivosti je bil, da se v mladosti, moralna in socialna dejstva so postavljala v luč, ki je noben las in nobena rassodba ne moreta spreminjati ali omiliti. Hkrati je treba reči, da nam zgodbe Ermanna Lavorinija in njegovih mladih rojakov v svetu in njegovih hudinah ne pove nič novega. Res se je v njej nakopilo nesnavedno mnogo sila. Toda to gotovo še ne bi bil povod za to, da bi hrgarili obsemenjave in izmedabenzami in z množicami predstvari. Dolžnost poročevalca je, da upiše, k-

ko zločinski dogodek in njegovi široki odmevi prodirajo v italijansko javnost. Vsakere od osemdesetih italijanskih časopisov se cele mesece objavlja vsak dan niseobesed o dogodku v Viareggiu. Tisku se nekajkrat na dan pridružita radio in televizija. Ni se težavno zamisliti, kaj vse so v tem času in na ta način privlekli na dan. Kar je treba iz tega povzeti, je gotovo slika socialnega okolja. Vtem ko je bil mali Ermanno sin spoštovanih staršev in je imel mirno in do tistega dne varno mladost, so Andrea, Marco in Rodolfo zaznamovani s svojim poreklom. Andrea je sin propadlega trgovčiča, Rodolfo je v mrliškem podjetju našel kruh, s katerim je moral preživljati mater in sestro, in Marco je bil nezakončni sin nepremone matere. Krušni oče res ni grdo ravnal s njim in ga je postal v šolo, v zavod k numam. Toda kaj ved niso storili zanj, ko je pred dvema letoma obesil solo na kltn in začel postopati. Videti je, da je hitro postal mali vodo vdelekovi in pinjevega gajaz, kot so novinarji kratkili krdelece števle deške prostitucije v Viareggiu.

Na drugi strani družina poverzanečev iz petičnih krogov, morda uglednih domačinov, morda tudi rednih gostov iz bližnjih večjih mest, ki so se skrivali za težko zavese družbene hipokrizije. Viareggio živi od turizma in eden prvih pomislekov je bil, da za smatno skrivnostjo Ermannove smrti tiče sločinski tujei. Osuplost, opočenje in občutek poraženosti so bili tema večji, ko se je izkazalo, da je treba storilce iskati med domačini. Švedeja da se k temu, da se je v Viareggiu zarodilo zlo, gotovo pripomnijo dejstvo, da življenje tudi naha med plimo potepnega turističnega vrveja in malomeščansko osebo nesposobnih mesecev. Tod se ponujajo prave parade socialnih razločkov, ki steti v mladih očeh ustvarjajo razumljive vzorce in spodbujajo k nezavestnim smbičljanom.

Nikoli ni nastajalo, da so prav v Viareggiu na Novo isto doživeli slikovito demon-

stracijo Studentov, ki so hoteli grdo osramotiti goste luksuznega nočnega lokala. V spopadu s policijo, ki se je razvil iz tega incidenta, je bil eden izmed demonstrantov hudo ranjen iz nezname pištole. Tudi sodni proces, ki naj bi dognal resnico o silvestrovi noči, še vedno traja.

Desetnam italijanskih kronistov daje preiskava o Ermannovi smrti obilo snovi z nešetimi morbidnimi podrobnosti. Obenem prihaja v dolgin stolpcih do izraza silna moralna prizadetost in človeška indignacija. Pridružujejo se razpravam o psihologiji zločina in o družbenih koreninah zla grobrije. Ne manjka polemik. Če vidi vatikanski »Observatore Romano« osrednji vzrok pokušanja mladine v spročenih navadah in spolni obsedenosti, ki stopa iz sodobnega filma in množičnih publikacij, tudi komunistična »Unità«, da je italijanska meščanska družba zgrozena nad podobo, ki jo nudi skandal v Viareggiu zato, ker je v njej zagledala svoj obraz.

Nemara se zdi čudno, da preiskava tako počasi napreduje in da preiskovalci nikakor ne morejo izluščiti resnice in laži ali zlobe treh mladoletnikov. Se bolj čudno pa je nemara, da je bila vesoljna italijanska javnost vsak hip sproti obveščena o vsem podrobnostih in nedopustnem, kar je na zaslišanjih prihajalo na dan. Vsakdo, ki zna prebrati črke, lahko pase ravednost na ponavljajočih se, cedalje grozljivijših rekonstrukcijah zločina, na utemeljenih in netemeljenih obtožbah, na imenih, portretih in intimnih biografijah osumljenjav. Mogoče pa vedenje treh mladih nesrečnikov, ki so zapleteni v Ermannovo smrt, vendarle ni tako nedoumljivo ko vidijo, da s svojimi zgodbinami in fantazmagorijami držve v zvejadi napočesti milijone svetlih ljudi. Ali bo njihova hudo prizadeta zavest, čeprav po dolgih letih poboljševalno ali če, lahko presrečala še spomin, da so bili nekoli prvi junaki tista, našla in televizije?

Naš (ne)kulturni vsakdan (XIV)

Antimladi in antistari

Konflikt generacij, odhajajočih in prihajajočih, vsakokrat sodi v te zapiske o naših vsakdanjih (ne)kulturnih odnosih. Res je, da beseda konflikt prav v tej zvezi ni posebno priljubljena. Še več radi nekatere probleme omilili ali kar zanesočali. Vendar se mi zdi koristno, da spomnim na nekatere probleme odhajajočih in prihajajočih v starih pogledih in ljudi dejstev. Objektivne opazke na račun antimladih in antistarih lahko zato kar izpustimo. V bistro gre za neurejene človeške odnose, pri katerih smo vsi udeleženi z delom krivde. Svar se ni ne spremeni, če mladi ali stari to krivdo sanikajo.

Vsaka generacija skuša dati življenju in družbi pečat svoje navzočnosti. Miado kipeenje pri tem dostikrat zavrta vse, kar je, hoteč spremeni svet po svoji volji. Marsikateri generaciji se je zdelo spreminjanje sveta poglavitni smoter. Ravno to se ustavi, če bi ga neželno ne hranile mlade sile, to je zapisano v zgodovini in nesčetokrat potrjeno. Vsaka mlada generacija se postara, potem ko je nasrdom razmala s svojimi močmi tako, kot da bi bile te neželjene in večne. Kar je napravila dobrega in trajnega, ostane kot dediščina naslednjim rodovom. Človeška zrelost posamezniku na koncu obrusi ekskluzivno in nestrpne nazore in spet se ona generacija vrsti med stare, da odstopi svoje mesto novi.

Znana je anekdota o Marku Twainu. Neki mlad človek se je pritoževal pri njem nad svojimi starši, čes da njihove neumnosti ne more prenašati. Mark Twain mu je odvrnil: Prav imate, mnogi starši so zelo neumni. Tudi jaz sem imel silno zabite starše. Ko sem bil petnajst let star, z njimi sploh ni bilo mogoče govoriti, tako starokopitni in nevedni so bili. Prav sramoval se se jih. Pri mojih petindvajsetih letih pa se mi starši niso zdeli več tako neumni, tako so se spremenili, da sem včasih celo napravil kakor reč po njihovemu nasvetu. Ko pa sem dopolnil trideset let, so postali moji starši tako pametni, da sem jih vselej vprašal za nasvet. Vidite, mladi prijatelj, da še ne smete obupati. Tudi vaše starše bo še spregla pamet.

Pregrada med generacijami ne nastajajo zgolj zaradi velikih razlikov v izkušnjah. V sedanjem stoletju otrokovi ustvarja te pregrade tudi drugačen sistem vzgoje, ki daje otroku hitrejši in boljše možnosti za razvoj. Gmotne in duhovne razmere so se precej spremenile v dobro otokro, toda hkrati so narasle tudi zahteve do starih. Dobrine, o katerih sedanjim staršim v svojih mladih letih med obema vojnoma niso mogli niti sanjati, so postale nekaj vsakdanjega. Družba daje mlademu človeku na voljo vse, čes naj imajo vsaj naši otroci lepo mladost, če je že ni mismo imeli. Kakor je ugotovil že Goethe, ki je imel zelo stroge starše, se pravila izmenjujejo sčasoma in sponstivljenja generacije v odnosu do otrok so izmenjavljali otroci (po Goetheju v »Dichtung und Wahrheit«) postanejo v zreli dobi strogi starši in narobe. S tem da se nekako vzdržuje navzočnost v družbi.

Tehnološka revolucija je temeljito opravila v mnogim stariimi nazori. Večja svoboda omogoča mlademu človeku, da prej dalečno dozori ter da prej začuti potrebo po uveljavljanju v svetu. Sedanjim zapleteni in na dolge roke preračunani sistemi delovnih razmerij, spričo podaljšane povprečne življenjske dobe in spričo stalnega narasčanja svetovnega prebivalstva, marsikateri otežujejo mlademu človeku prav to uveljavljanje. To je gotovo eden izmed vzrokov mladinskih protestnih gibanj, čeprav se daleč ne edini. Mladina je nezoprosen sovražnik družbene konvencionalnosti, njene hipokrizije in frazerjanja in najbolj iskrena zagovornik miru, saj ve, da v vsaki vojni plača najtežji davek ravno ona, ki se želi posvetiti ustvarjanju. Mladina ljubi resnico in ne razume, da je ta resnica največkrat daleč od njenih želja. Hkrati hoče živeti z vsemi svojimi močmi, pri tem pa jo ovira nezaupanje do starih, za katere ve, da marsikaj eno govorijo, drugo pa delajo.

Današnji mladii očitrno nekatere, da je silaba in pokvarjenost. Tak odtok je brez podlage. Če kdo obžuje beatniško glasbo, nosi dolge lase in poje protestne pesmi, je v tem prej gledati spontan upor proti družbi, ki kljub mnogim deklaracijam ne kaže vedno pravilne poslušnosti za mladega človeka. Poznavalec menijo, da današnja mladina ni ne boljša ne silaba od prejšnjih mladih rodov, nasprotno, zdi se, da nekatere prejšnje mlade rodove celo prekosa po iskrenosti, po večji družbeni angažiranosti in še po svobodnem vzdušju, ki za širi okoli sebe.

Odnosi med stariimi in mladimi, ki jih nekateri označujejo kot kritične, zlasti ker mladi, v želji, da bi uredili svet po svoji volji, zavrtaajo vse koncepte starih in se zato zatekajo v upor, so napeti in bodo napeti vse dotlej, dokler človeštvo kot celota ne bo napravilo svojega zrelostnega izpita, po katerem bo vsakemu človeku, ne glede na leta, zagotovljeno primerno mesto v družbi.

V sklopu odnosa med mladimi in stariimi igra, kot povsod, tudi pomembno vlogo zaupanje. Ni skrivnosti, da je to zaupanje redko; kjer pa ga nade, se tudi počutimo čisto drugače, sproščeno in človeško. Rekl bi, da »konflikt generacij ni nujno prisoten v našem vsakdanjem življenju, če si ljudje med seboj zaupajo. Stari prenašajo svoje izkušnje na mlade in jih s svojo zrelostjo podpirajo v njihovem razvoju; prav tako kot so se znali žrtvovati tudi v času njihovega dozorevanja, so jim tudi pripravljeni izročiti odgovornosti in dolžnosti.

Včasih vidimo, da je velik problem med mladimi in stariimi prenehanje spoštovanja, največkrat v odnosu do starih. Mladino je treba zato že zgodaj naučiti, da so tudi njih mladi dnevi natančno sesteti in da mora tudi njena kipeča moč izraziti spoštovanje osebnosti starih. Kajti, na koncu nam od vsega ne ostane nič drugega kot izdelana osebnost z izkušnjami in spoznanji kot seme za prihajajoče rodove. Spoštovanje osebnosti je zato bistveni vzemi člen tudi med antimladimi in antistariimi.

FRANCE NOVŠAK

Zapiski iz LR Kitajske (VI)

Videti pomeni verjeti

Zemljevid sveta - V bolnišnici - Dvoje zdravljenj - Akupunktura in obžiganje - Nekolika kitajščine

Enkrat samkrat sem na Kitajskem videl zemljevid sveta. Gruha ljudi je stala in sedela ob mizici, po kateri je bil razgrnjen, in živahno razpravljala.

Bil je iz čiste svile in zasto so tradicionalne zemljepisne barve bile še ostrjeje kot ponavadi na političnih zemljevidih. Morja so bila skoro črna, sredi njih pa se je v samem centru, kot na naših zemljevidih Evropa, lesketala živo rumena Kitajska. Nad njo so se v travnatu zeleni barvi še razočevali obrisi Sibiriije, pod njo pa rdeče dežele Daljnega vzhoda in Jugovzhodne Azije. Severna Amerika in evropska Rusija so bile še komaj zaznavne ter zelo izkrivljene oddaljene celine, Evropa, Afrika in drugi svet pa so se izgubljale v nerazločnih svetlinih niti, kjer so meje predstavljale samo še klobčič vijug. Na tem zemljevidu bi zaman iskal razlike med Švicco, Avstrijo pa tudi Italijo, Francijo in Jugoslavijo. Skratka, po naših pojmih je stal zemljevid na zivji. Kot da bi mi moral vedeti, kje so Honan, Junan, Šečuan, Kiangsi, Šensi in še vrsta drugih kitajskih dežel, nič manjših od dveh Nemčij, treh Italij in petih Jugoslavij.

Kitajci svojo državo imenujejo Dzun Guo Osrednja država. Sami pa se imenujejo Dzun Guo Ren, Ljudje Osrednje države. Rusi so jim napravili ime, pod katerim jih mi poznamo - verjetno po kitah, ki so jih nosili v starih časih: Angleži pa so jih krstili Chinese, po izgovorji besede čaj.

V tem dejstvu pravzaprav tliči prvi nesporazum med vsemi drugimi narodi in njimi. Do današnjih dni jim še nihče ni priznal, da so Osrednji ljudje, njihovega statusa osrednosti, centra, temveč v najboljšem primeru statusa najmočnejšega prijatelja, izvečine pa le položaja kolonije, emporija, življenjskega prostora ali strategijskega zaledja. Teža se vsak posamezni Kitajec dobro zaveda, tega pa se ravno najboljše ne zavedamo mi, t. j. vsi drugi.

Kaj je skupina ob okrogli mizici mogla razumeti iz svetlih vzolov na levem zgornjem robu zemljevida, kjer naj bi bila Evropa? Saj se za ta del, videl sem, niti ni zanimala...

Ko sem v spremstvu zvestega vodnika in tolmača Lija obiskal vaško bolnišnico, sem zopet doživel to odsotnost kontakta, ki sega čez politične, ekonomske ali tehnološke ovire, odsotnost, ki se zdi večina, nepremagljiva.

Stopili smo v anonadstropno hišo, najprej po levih stopnicah. Pogledali smo v ambulanto, v prostor s posteljami, v porodnišnico, v lekarno. Vse je zijalo prazno, brez pacientov in zdravnikov. Razen tega mi kazalo, da se v teh prostorih odvija kakka večja dejavnost. Bolnišnica je bila kratkoma zapuščenka. Ko pa smo se povzpeli po desnih stopnicah, sem videl čisto drugačno sliko. Bolnikov je bilo na pretek, tudi

vsaki, potem popijete zeleni kitajski čaj in semna je gotova. Za uspešno zdravljenje jo je treba najmanj desetkrat ponoviti. Akupunkturo uporabljajo pri vseh možnih notranjih boleznih terapija pa je odvisna od tega, kam vam zdravnik zabada igle. Najbolj pogosta mesta so senca, tihnik, trebuh, kolena, komolci ter ob hrbtenici. Niti kaplje krvi ne pretučite pri vsaj kuri in tudi bolečin ne čutite. Diagnozo vam zdravnik postavi izključno z odipavanjem pulsa. Vsaka bolezen ima natanko določena mesta za ubod, ki stimulirajo živce in posredno tudi vse organe v telesu bodisi k močnejšemu, bodisi k oslabilnemu delovanju. Akupunktura se je v novejših časih razširila iz Kitajske po vsem svetu. Nekateri zdravniki na Dunaju, v Londonu, Parizu se izključno posevčajo tej metodi. Bajje tudi pri nas v Novem Sadu nedko ordinira po kitajsko. Akupunktura je zelo uspešna v nekaterih individualnih primerih celo za rakasta obolenja.

Razen zdravljenja z ubadanjem imajo tudi tole metode: telesne diake obžiganje s tlehimi drevesnimi skorjami, o kateri sicer ne vem veliko povedati ni pa nič manj uspešna kot akupunktura. Tu je treba kombinirati pravo vrsto drevesa s pravo ploskvijo človeškega telesa. Stimulacija ali destimulacija, ki ju tako dosežemo, sta ba še je popolnejši.

Vsak dan sem na Kitajskem srečeval take in podobne prijeme, nam popolnoma tuje, čudne, največkrat nerazumljive. Kitajčevo življenje pa je prežeto z njimi, spremljajo ga že od malih nog in mu usmerjajo reflekske na nam nenavadne načine.

Ko Kitajec govori, se izraža popolnoma svojstvemo. Stavke, v katerih izpoveduje svoje misli, je treba šele razvoljati. Dobeseden prevod teh stavkov bi za nas bil nemiseln, zato sta pravzaprav potrebni dve operaciji: prevod in tolmačenje.

Najenostavnejši primer, morebiti nekoliko približen, bi je navedel iz svoje prakse. Izgovarjajo KAN pomeni gledam, HAO pomeni dobro. Oba skupaj HAO KAN pa ne pomenita dobro gledam ali dobro vidim, temveč pridreknj lep. Za pisavo bi bil, seveda, potreben še tretji prevod, ki je spet šestkrat bolj odvisen od intuicije kot pa od slovnice.

Otdod izraeli, ki našim usesom delujejo pompozno, včasih kot farsa, v resnici največkrat sploh niso taki. Kakoz zvene v kitajskem jeziku, pa mi ne vemo posebej še, ker prevodi pogosteje niso intuitivni in smiselni, temveč težijo le k silikovitosti originalnega izraza.

Kitajsko izrazoslovje bi še najlažje primerjali s izrazoslovjem katoliške liturgije, vendar z enim bistvenim razlikom. Katoliške pripodobbe, kot je npr. stolpi slonokoenišni, so zdavnaj mrtve in jih razen specialistov nihče več ne razume, vtem ko zročniki kitajski izrazi še vedno žive v isti obliki.

pevati revolucionarne pesmi. Takrat, ko se je dvesto, tristo ljudi zgnelo okrog mene, da bi me gledali, ko sem kupoval čajno skodelico. Takrat, ko sem v folklorni delavnici videl čudeno slonokočno kroglo, ki jo je delavka-umetnica izrezbarila med petmesečnim delom. Takrat, ko sem opazoval Kitajca, kako je z urnimi prsti s neznanjsko hitrostjo množil, seševal, odšteval, delil in korenil šeststevilčne kombinacije - s pomočjo lesene računalne škatle. Pa tudi takrat, ko sem spet izstopil iz vlaka onkraj meja največje dežele sveta.

SMILJAN PEČJAK

Konec prihodnjt: KONSTANTINOPEL NA RUMENEM MORMU

MARAKEŠ: »KNIJIGARNA« NA ULICI

Na zahodnem vogalu Afrike (VI - konec)

Marakeš je rdeč in zelen

Maroko - „otok“ med Sredozemskim morjem in peščenimi sahariskimi valovi

Eni prisegajo, da je najlepše maroško mesto Fes, drugi, da je še lepša Casablanca. Tretjim pa je najbolj všeč Marakeš. Kakor koli - Marakeš je silkovito, za naše predstave bi dejal orientalsko mesto. V starih časih je bil Marakeš maroška prestolnica, tako kot v dolgi zgodovini te dežele še Fes, Meknes in zdaj Rabat.

Prične nekdanje slave so palače v zabah starih bivših maroških prestolnic. Tudi stare palače v Marakešu, kamnite priče stare slave Maroka so lepe, silkovite, vse v mozaičnih in ornamentnih, doklkat tudi iz suhega zlata. Nekod slavstokrat maroško kraljestvo je nekaj časa vladalo celo nad delom Španije. V velikih mestih te afriške države so zgradili veliki prelepi palači, v njih so bile tudi še pred tisoč leti univerze. Z nastopom Turkov in odkritjem Amerike je je Maroko začel izgubljati svoj stari sijaj in moč. Turški vojaški obroč na vzhodu pa ceneno zlato iz Amerike so skoncurali stare zlate karavanske poti iz črne Afrike čez Maroko v Evropo in Malo Azijo. Maroko se je zapri vase, začel ljubosumno čuvati tradicije in kot poslednja afriška dežela šele leta 1914 prišel pod francoski protektorat.

Marakeš je rdeč in zelen. Zelen je kak kilometer širok venci palm, s katerimi se je opasala stara prestolnica. Zeleni so vrtovi in parki v mestu samem. Rdeča pa so tla in mogočno obzidje mesta, rdeče so vse stare palače in mošeje. Zelena zvezda v rdečem polju - taka je tudi državna zastava. Tako Marakeš ni dal Maroku samo imena, ampak tudi obe državnji barvi.

Turizem je tisti fenol, s katerim so konservirali to starodavno maroško prestolnico. Celo avtomobilov je kot občutno marj kot v Rabatu ali Casablanci. Zato pa vozijo po ulicah kočije, nekakšni pisani križanci med našim zapravljevom in staro ekipavo. Vsak kočijaž je hkrati tudi cicer. Pocaši drenčljaje ter za razmeroma mal denar ti razkaže vse mestne znamenitosti - ter nezgreljivo popelje prav v hotel, ki je najbolj primeren za tvoj žep. Nas je vodnik - kočijaž ocenil za italijanske turiste. Ni bil prvi, ki nas je imel za Italijane. Kdo ve, čemu? A pomenilo je, da si želimo hotel B ali pa boljši hotel C kategorije. Zato nas, ko se zibamo mimo nekdanje kraljevske palače Marumije, ki je zdaj hotel za ameriške, no, za vse petične turiste, le opozori, da je notri sicer zelo lepo, a da stane turška kava sedem dirhamov, torej skoraj dva stara tisočaka.

Ko zapravljevalec drda ob mogočnem rdečem zidovju že domala deset minut, zlasti smo onstran zidu divje bojanje. Kmalu smo na glavnem trgu. Tu se vse tare ljudi. Kočijaž nas odloži skoraj v naročje starega možiča z rdečim tesom nad žalostnimi očmi in nosom, ki mu vi si do brade.

»Io sono cicero. Parla italiano.« pove možič. Zaupamo se njegovemu varstvu. Z izsušeno roko zamahne v diagonalni čes človeško mrvljišče in začne odvirati ljudi: domačine prav krepro, tiste, ki nosijo foto aparate in karliste klobože, pa prav na raho in z mnogimi nasmehi. Italijansko zna toliko, da razumemo približno vsak tretji samostalni, pri tem pa je vsak peti, šesti samostalni pravzaprav francoski. Vodi pa nas dobro.

Mambin poljub

Tam-tam, tam-tam-tam, tam-tam-tam grozljivo pojo in drdirajo bobni, lirčne strojne na rdečih tleh glavnega trga, iznad katerih tisočere bobe in obute noge dvigajo male grmice rumenega prahu. Krog tojih teles gledalcev se pod sunki in nasmehi vodnika razmakne. Na pelah čepi sredi človeškega kolobarja na rjavorumeni preprogi možak, ki

mu svetli točki v črno modrih očeh žarijo izpod očlega spleta gostih, enako črnomodrih kodrastih las kot dva žareča oglja. Pred njim je svetlomodro pobarvan zabojček iz lesa. Z viharinami kretinami mož potegne pokrov z sabojo in kardinalsko rdeči otlačni rokavi mu zaplapolajo kot dva velika netopirja. Mož nato otrpne. Iz zaboja se dvigne kačja glava. Hudobno zabliškajo srepe kačje oči in nasačarja, dolga skoraj dva metra, se počasi vzpene ter odvijuga iz zaboja. Nenadoma moč z obema rokama spet seže v zaboj. Iz njega prišede okoli onega zapetaja ovitega modrasa, meter dolgega čoklatega, rumenkastega plaščica, opasnega s termozavrnimi programi ter s triknotno, ogabno, sikajočo glavo s rogljem nad očmi, v drugi roki pa še eno mambino, nemara celo daljšo od prve. Odvije ju predse na preprogo. Modras se zvrže v klopič, nocački pa zasikata in se začeta naphiavati. Glavi z velikima klobukoma pod vratom dvigneta meter nad tla. Tam tam odsekanu stopnjujejo grozljivi ritem. Nocački se zibata sem in tja, krotilec togo zdrkne na kolena, bobni tolčejo v pravi ekstazi. Prastari strah pred kačami se spoji z ritmom tamov in kot uročeni vrenje v demona s kačami. Ta stegne obe roki, popede silkajoči mambini, ju dvigne do obraza in izplazi krvavo rdeč koničast jeziki. Mambini, ki se jima sinje tuske svetiljajo v nizkem soncu, se sikajoč s triknotnimi smrkici dotaknejo njegovega jezika. »Mambin poljub, mambin poljub, mojstrovina nad mojstrovino« zasepeče vodnik.

Ritem tam tamov samre, krotilec se izpomoči sprost in vrše kači k vrtumu modrasu. Bobnarja pa z narobe obravnanom bobnom v stegnjemih rokah obhodita krog gledalcev, ki mečejo novce v bobna. Ljudje se razhajajo. Vodnik me blago potegne za rokav. Odhajamo. Še enkrat se ozrem čes ramo in vidim, kako krotilec - z navešanimi kretajnami člači strašne plaščice nazaj v zaboj, kot gospodinja vrvi v košaro s perilom. Uzaeljen nad to »banalnostjo« se iztreznim.

Mambe navsezadnje niso slepi. V to ne verjamem. Krotilec jih tudi ni hipnotiziral z nihanjem piščali, kot ugibajo potopisci za indijske krotilce nocački, saj piščali sploh ni imel. Resnica bo dosti bolj preprosta. Kače, leni plaščici, so udomačene, site in navajene toplih krotilečevih rok, ki jih hranijo. Zbudil se mi tudi sum, da zob strupnikov te kače sploh nimajo več. Stavil bi, da jim jih je krotilec kratičomalo odlomil, saj je znano, da so kačji strupniki zelo krhki. Le kaj se mi je bilo treba ozret čes ramo.

Spet nas zajame vrvež na tem prostornem trgu. Nikačrni semarjji dan ni, a na trgu je ljudi kot na najbolj živahnem sušaku, maroškem tedenskem sejmu. Pri zorih je več. Vsako je obkroženo z venec gledalcev, domačinov in turistov, v sredi kroga gledalcev pa se dogaja to in ono. V enem krogu pleše skupina črnih dečkov iz Senegala, starih od osem do kakih šestnajst let. Njihov umenčerec, morda pa tudi kar njihov lastnik, kdo bi vedel, je zavaljen Arabec. Z nekakšno butarico šib jih priganja, da visoko skačejo v ritmu tam tamov, se hitro sučejo in pri tem vriskajo.

V večini krogov pa so pripovedovalci, pravljikanji. Največkrat sta po dva: prvi pripoveduje, drugi pa mu pavilhočno vsakakeje v besedo in dopolnjuje pripoved z raznimi publicisti, ki odtiro silno zabavajo prisotne. Arabščo ne masno in pripovedi ne razumemo, toda na obrazih poslušalcev lahko natanko sledimo smiselu pripovedi: zdaj se bučno smejejo, zdaj napeto čakajo, kako se bo zgodba končala, zdaj od jeze kolnejo in se tolčejo po kolentih, zdaj se v zadržanem smehu spogledujejo med seboj... Tudi pripovedovalci si niso podobni. Eni so starejši možaki. Pripovedujejo resno,

zavzeto in tako je tudi njihovo obninstvo. Drugi so pavline in mladi gledalci se smejejo njihovim očitno plehkim šalam, ki so večkrat tudi prav živahno odigrane. Tu pa tam se celo zdi, da nekateri pravljikanji pripovedujejo poglavja iz korana. A okoli pravljikanjev, kakršni koli so že, se vedno tare največ ljudi, več kot okoli krotilca kač ali senegalskih pisalcev. Očitno so Marokanci zavzeti poslušalci zgodb.

Sredi manjših krogov zija so vrači, zaklinjalci in prodajalci vražnih obeskov, brvici, ki hkrati tudi dreje zobe in pušajo kři, svoj medicinski pribor pa imajo razložen kar lepo po tleh. Nadaje so tu poklični igralci na srečo, ki največkrat love aršeb v nekašne pentlje, v katere je treba utakniti prst in staviti: če se zanika zadnje okoli prsta, tisti, ki je tvegal, pobere vižek in stavo, sicer pa oboje dobi poklični pentljari. Nadaje so tu prodajalci vsega mogočega, celo starih knjig, ki jih nepismeni kupci očitno ne kupujejo zato, da bi jih prebrali, saj bi jim enako nepismeni knjigotračaji tudi ne znali prebrati naslovov...

Tako se prepustimo turistični bolezni nakupovanja spominkov. Hotel sem kupiti staro vrsto leno zakrivljeni nož. Ko sva po dolgem barantanju s prodajalcem cenno znižala točno na polovico, me je cicer spet skrivaj potegnil za rokav in odkimal. Malo kasneje sem videl, kako je mlad Arabec kupil skoraj enak mož se za precej nižjo ceno od tiste, ki sem jo sam pribarantal. Tako je povsod v Maroku. Barantanje je pravilo, kar obred. Kdor ne baranta dovolj, je ali važič ali pa neroda in zato v obeh primerih zasluži, da se ga pošteno ocigani. Naprodaj pa so zares čudoviti izdelki. Obdelovalcev raznih kovin, podragega kamenja, barvastega usnja, razne lončevine in pisarnih volnenih tkanin in oblačil. Vsi spominki so izdelani z zlahkimi očusom, čeprav je vmes še tudi dosti konfliktojske robe. Mi pa smo z našim vodnikom spredli oklih uličic s stotimi prodajalnimi psočaki veliko, zelo evropsko urejeno trgovino z napisom stalne cene in res po označenih cenah nakupili nekaj lepih reči. To, da nas je odtegnil odiranju, kateremu bi kot neizkušeni turisti iz »Italije zagotovo podlegli, si je štel naš vodnik očitno za največjo zaslugi, ki nam jo je izkazal. Prav je imel.

Srečna zvezda?

Resnica je zavita v brežestvilne tancice. Malokdaj uzreš njen pravi obraz. Kar je na prvi pogled morda slabo, je dobro, in narobe, dobro je v bistvu slabo... Morda je imel tvoj naš vodnik prav še v neki drugi stvari. »Če ga ne bi prodali, bi pri materi, ki se ga je v obupu in v upanju odrekla, umrl, preden bi dorastel. Tako pa je upanje, da ga bo kupil premožen, morda celo dober človek.«

Te besede tiho izreče naš cicer z rdečim tesom nad žalostnimi očmi. Mi pa strminno v štiri drobne otroke, ki so tu na glavnem trgu v Marakešu - na prodaj. Najmlajšega, še ne leto stara, je bil pravkar kupil mož v beli džezabi. Daje ga v naročje vitki ženi v modri halji. Zelo nežno, ko krhko rožo, jemlje žena otroka k sebi. Morda je otroku zasijala srečna zvezda?

To gre globlje od mambinega poljuba. Trgovina z otroki - na glavnem trgu v Marakešu. Res napol prikrita trgovina nečje na dnu trga. Res nikdar nikoli posneta v barvah za turistične razglednice, kot tisočkrat fotografiran mambin poljub.

Tuja dežela, tuji običaji. Pri nas pa gredo nezazeleni otroci v zavode, v organizirano rejo...

BOGDAN FINZGAR

Kitica Mao Ce Tungove pesmi

Mao Ce Tungove pesmi so zgovoren primer silkovitosti kitajskega izrazoslovja. Ze sam prevod je tvegana zadeva, tolmačenje je pa lahko zelo težavno, včasih celo dovmonno. Prva kitica izmed njegovih zadnjih pesmi se glasi:

Na našem majhnem svetu se nekaj muk zaletava v zid. Brečnijo, druge se pa na glas pritožujejo, tretje jočejo. Mrvilje se vzpenjajo po cetočnem drevesu in se bahajo s svojo veliko dolejo. Vendar pa je mrviljam o strešanju dreves laše govoriti kot pa jih premikati. Prav sedaj zahodni veter meče suho listje na Changan, spinjajo ostre puščice skozi zrak.

Tolmačenje:

Svet je majhen, to pomeni, da je majhen tudi v očeh proletarskega revolucionarja, ki ga s svojo akcijo lahko popolnoma spremeni. Zid je zid pravega marksizma-leninizma, proti kateremu se zaganjajo muhe imperializma in revizionizma, vendar zaman. Mrvilje iz naslednjega verza so vsakokrat Rusi, če vemo, da je Žen Min Zi Bao pred letom dni pisal: V svojem nemotenem naporu, da bi oblikili tovariša Mao Ce Tung in njegove ideje, voditelji KPSZ kot mrvilje poskušajo streliti veliko drevo, smešno precejujajo same sebe. Changan, stara prestolnica, pomeni Kitajsko, listje, ki odpada, pa reakcionarne sile, ki padajo pod udarci revolucije. Spinjajoče puščice so marksistično-leninistične resnice, s katerimi Kitajška odgovarja svojim sovražnikom.

strežnikov in zdravnikov, ki jih je sicer težavno razločevati. Dol v lekarni je, čakal kup ljudi, da bi jim na podlagi receptov izdali zdravila.

»Kaj pa to pomeni?« sem vprašal Lija. »Levo so prostori za kemijsko medicino, desno pa za kitajski način zdravljenja.«

»Ali se nihče ne zdravi na zahodni način? Ali je ljudem predpisano, kam morajo iti?« sem poizvedoval.

»Ne, vsakdo se lahko opredeli za en ali drugi način zdravljenja ali pa tudi za oboje,« je dejal Li. »V tej vasi so pač bolj za tradicionalno kitajsko medicino, ki je na podlagi vztrajnega študija Mao Ce Tungovih misli doživela nov vzpon po revoluciji. Nakupil sem si tradicionalnih kitajskih zdravil za gripo, za nahod, za vročino, za poživljanje krvnega obtoka in podobno. Pilule, ki sem jih dobil za glavobol, so zelo pomagale meni in delu mojega širokega sorodstva, čeprav sestava pilul nima nobenih znanih kemičnih elementov, samo zelišča in korenine ter praš iz zmlatih antilopinih rogov. Bajje je tudi sredstvo za pomlajevanje, ki sem ga prinesel prijatelju, že dalo prve sadove kljub temu, da tudi to sredstvo nima latinskih imen, temveč samo znake za kitajška olja in semena. Vse, kakor sem prepričan, da je to sredstvo veliko bolj učinkovito od kladanske vode, saj vemo, da se vsakih šest sekund rodi nov Kitajček!«

Se bolj originalna metoda kitajskega zdravljenja je tako imenovana akupunktura. Zdravnik vam enkrat na teden nabode v razne dele telesa po deset do stopenetdeset igel, približno pol centimetra globoko. S temi iglami v telesu lešite kako uro na di-

Li mi je ob neki priliko zročil: »Vidiš videti in nič ni prepričljivejšega od osebnih izkušnje.« Videti sem res je, česar mnogi niso videli. Tudi verjamem, v kar mnogi niso hoteli verjeti. Pa vendar sem se včasih moral vzdržati, da se mi ne bi zdelo, da sanjam. Takrat, ko so me cariniki po prestanem podrobnejšem telesnem pregledu na mejji pogostili z bogato pojedino. Takrat, ko je letalska posadka zapustila svoja mesta in začela v kabini za potnike na vs glas pre-

Dr. Nikola Nikolić

Luburić in njegove „mednarodne komisije“

Iz knjige „Ustaško taborišče Jasenovac“

V petek, 25. aprila, je Dj. Milošević poročal v Delu o ključni smrti enega največjih vojnih zločincev, prave zveri v človeški podobi in »prvaka« med ustaškimi klavci Vjekoslava Luburića-Maksa. V španskem mestu Carcagente v bližini Valencije ga je zaklal z nožem neki delavec iz njegove tiskarne. Dr. Nikola Nikolić je v svoji knjigi »Ustaško taborišče Jasenovac«, ki bo v kratkem izšla v založbi »Borec«, posvetil temu ustaškemu krvoloku posebno poglavje. Takole pripoveduje o njem:

Vjekoslav »Maks« Luburić je bil poveljnik ustaške obrambe, predstojnik razpisa VI. ustaškega urada, pooblaščenec zbirnih taborišč itd. Z gestopom se je bil povezal že v tujini in postal je eden njegovih najboljnih agentov. Za gestopovskega zanjuna je bil kot ustvarjen. Šlo mu je samo za to, da se kakorkoli dokoplje do oblasti, do visokega položaja in sveda tudi do denarja, da bi lahko razkošno živel in užival vse sladkosti življenja. Po nalogu gestapa je tesno sodeloval s Pavelićem in sodil je med prave ustaške krvnike. Gestapo mu je zaplale celo bolj kakor Paveliću, ker je bil kot nacistični hlapec tudi bolj zanesljiv.

Prikrat sem videl Luburića 16. julija 1942. pred komando jasenovskega taborišča. Njegova zunanost me je presenetila. Nizke, zakrmele postave s kratkim zakrivljenim nosom, s sivimi, nemirnimi, toda bitrni očmi se je na vsi moči trudil, da bi bil že na znanj videti dostojanstven in pomemben. Narava je bila skopa, ko mu je odmerjal zunanost. Še bolj skopa pa je bila pri odmerjanju njegovih človeških lastnosti. V zvrhani meri mu je dala samo negativne, po katerih se je odkloval tako, da ni čudno, da je postal gestopovski agent in zanjuna in da je v Pavelićev »državni kmet« zaslovel kot eden najbolj okrutnih krvolokov. Bil je slavohopen in brž ko je gestapo to opazil, ga je začel spodbujati, češ da se mu obeta visoka kariera, da bo povisan v generala in da mu bodo dali takšno oblast in pooblastila, kakršnih v okupirani Jugoslaviji še nihče ni imel. Od njega pa so zahtevali nacisti samo brezpogovorno vdanost in pokorščino.

Čez nekaj dni sem ga spet srečal v »3-C«, kjer sem z medicinskim Satlerjem prevzemal kozarske kmete. Takrat pa sem opazil, da ga vendarle nekaj grize. Iz oči mu je seval strah. V bistvu je bil strahopetec in bal se je kazni za svoje zločine, ki jih je po številu pokolnih žrtvi imel na vesti več kakor katerikoli drug ustaš.

Neki dan se je pogovarjal z interniranci, ki jih je še isto noč pomagal pobijati. — Partizani! Borite se proti Nemčiji, najmočnejši državi na svetu, in proti naši NDH. V gozdove bežite.

— Saj bi tudi vi bežali pred oblastjo, ki zagrablja človeka za vrat in ga zakolje. Mar ni tako? — Kdo vas je pa zgrabil za vrat? Vi ste začeli prvi je jezil Luburić na nekoga kozarskega kmeta.

Luburić je bil tudi v tesni zvezi z ubijanjem uglednih ljudi. Sam Pavelić se je rad skrivaj za njegov hrbet, saj je vedel, kako velika je njegova veljava v očeh gestapa. Vesti o množičnih pokolih v jasenovskem taborišču so šle tudi v zunanji svet. Povsod so vzbudile ogorčenje. Nacisti so se zmašili v neprijetnem položaju. Zato so organizirali tako imenovano »mednarodno komisijo«, ki naj bi preverila resničnost teh vesti. Ves dnevi tiste v NDH ter v Nemčiji in satelitskih državah je obširno pisal o tem.

Pred prihodom komisije je Luburić poiskal internirance in jih poučil, kako se morajo vesti pred njo in odgovarjati na vprašanja njenih članov.

— Če te bodo vprašali, kako ti je ime, moraš odgovoriti: Ime mi je številka ta in ta. Ste razumeli?

— Smo. — Ze prav. Če vas bodo vprašali, kaj delate, kakšno hrano imate, ali vas pretepajo in ubijajo, morate odgovoriti: Mi smo številke in te, in ni nič drugega. Ste razumeli?

— Smo! — Ze prav. Zdjaj pa pogledimo, Luburić je stopal od enega interniranca do drugega. — Kako se počel? I. od kod prihaja? Je vprašal prvega, ko da se nisi slišal, kaj sem rekel. Strahar, odčen ga v »vonanar«, tam naj razmisliš o Kozari in partizanih! In Luburić izbere drugega, ki se mu zdijo njegov obraz neumen. Pant topi bulji predse.

— Ti si pa gotovo mizar, a? — Mizar? Ne, mizar pa res nisem. — Kaj pa si? — Jaz? Crevar sem, dreva sušim in iz njih izdelujem violinske strune. Tu pa delam na ekonomiji.

Luburić stopi na prste in bulji vanj. Drugi močje in izpod čela ozogleduje na uboga fanta. Zbegan je, ker še ne razume za kaj pravzaprav gre. Luburić stopi k njemu in mu prisoli krepko zaščitno.

— Creva ti potesnem iz trebuha in stru ne naredim iz njih, da ti bomo v Gradini igrali na javorove gosli. Malopridneč grdi! Luburić izbere tretjega, po obrazu podobnega prvemu dvema. Topoglavje kmete pozna že iz svojega Ljubuškega, ko so iz gorskih vasi prihajali na sojem. In vpraša tudi tretjega:

— Hrano imate tu slabo, kajne? Povej po pravici. Nič se ne boj, kar povej. — Jaz sem številka ... in pogleda na trak na rokavu — Jaz sem številka 4021.

— Kaaaaj? Na moje vprašanje nočeš odgovorjati? Stopi k njemu in mu strepo pogleda v oči.

— Jaz sem številka 4021. — Odgovori: Na moje vprašanje, butec! Luburić zamahne z bikovko. — Jaz sem številka 4021.

— Tako je prav! Kar poslušajte, mrhc, tako se odgovarja. Pred komisijo mora vsak odgovorjati tako, sicer bomo izdelali iz njegove kože jermena.

Prva »mednarodna komisija«, sestojala iz »spostehna« častnikov, je prišla v taborišče 11. februarja 1942. Bili so sami tajniki: Hitlerjev, Mussolinijev, Horthyjev, Pavelićev, Pétainov in še nekaj civilistov in oficirjev.

— Kaj delate tu? — Jaz sem številka 13. — Kako se pišete? — Jaz sem številka 13. — Nesrečna številka! Se nasmehe na cist.

— Kaj pa hrano imate dobro? vpraša nek Pétainov duhovnik. — Jaz sem številka 279.

Zal je bilo med interniranci tudi nekaj takih, ki so iz strahu pred terorjem hvallili hrano in ravnaje ustašev z njimi. Bolnišnične ustaši niso mogli pokazati komisiji take, kakršna je bila v resnici, marveč so jo na Luburićev ukaz prej temeljito preuredili in očistili. Zlasti pa se ji niso upali pokazati bolnih internirancev, ki so umirali od lakote, prenapornega dela ali od izčrpanosti. Pokazati ji se niso upali tudi tisti 250 astarcev, od lakote spopadlih mladih internirancev, ki so komaj vlačili noge za seboj po taborišču. Luburić je pa kaj hitro našel izhod iz zadrege: bolnike in astarce je dal prepeljati v Gradino in pred prihodom komisije pobiti.

Toda bolnišnica ni smela ostati prazna in ustaši so se hitro znešli. Izmed novih internirancev so izbrali 100 zdravih, ki se niso bili okužili dobrot jasenovskega taborišča. Poučili so jih kako morajo odgovarjati članom komisije, potem pa so jih položili na bolniške postelje. Odeli so jih s čistimi odeljimi in položili na nočno omarico k vsaki postelji po nekaj kock sladkorja in po dve limoni, ki pa se jih nihče ni smel dotakniti, če je hotel obdržati glavo na ramah.

Luburić je pripeljal komisije v bolnišnico. Njeni člani so kar zijali od presenečenja: čistoča, limone, sladkor, zdravi, zadovoljni obrazi.

Francoz je vprašal, za kakšnimi boleznimi bolehalo interniranci, zdravnik, ki ga je bil prej poučil Luburić, pa je odgovoril: — Pri delu onemorejo, srce jim nekoliko popusti, drugače pa ni nič hudega. Pétainov odposlanec je bil navdušen, čestital je Luburiću in krščanskemu in humanemu ravnanju z »nesrečnimi ljudmi«.

Kolikor je v naših močeh, jim skušamo olajšati položaj. Saj sami veste, vojna je pač vojna. Treba je biti boj, srditi boj, sicer bi vsi tu živeli ko v rajju. — Prevedl mu to, prevedl dobesečno, je vele Luburić tolnatru.

Tolmač je dobesedno prevedel besede svojega gospodarja, v tem ko je Luburić v pogovoru z madžarskimi oficirji lovil madžarsčino, ki se je bil za silo naučil v Janka Pustu in po bordeljih v Segedinu od posebnega inštruktora, madžarskega oficirja iz Horthyjevega generalštaba. Luburić jim je v samih hvahninah opisal ta je senovski raj. Svedea so Madžari dobro vedeli, kaj se dogaja v njem. Ko so gledali največja Pétainovega duhovnika, so se komaj premozgali, da niso počili v smeh.

— Imenitno, imenitno! Čestitam vam k tako velikemu uspehu! mu je zaklical madžarski oficir.

— Hvala! Prizadevali si bomo, da bo naš uspeh še večji! Zvečer je Luburić priredil svečan banket v »Zborstvu v Jasenovcu na čast komisije, ki bo sobjektivno sporočila svetu, da je ogorčenje nad Jasenovcem posledica gole komunistične izmišljotine in obrekovanja. Vsi dirigirani člani v »vropskem redu« bodo objavili uradno sporočilo »mednarodne komisije« in skušali zaščititi »nedolžne« ustaške klavce pred napadi komunistov in njihovih zavestnikov.

Na banketu so se vrstile napitnice in priložnostni govori, v katerih so člani »mednarodne komisije« hvallili vzoren red, čistočo in zdravje internirancev. Pétainov duhovnik je s solzami v očeh govoril o človečnosti, o samaritanskih, krščanskih čustvih in usmiljenju, o taboriščni bolnišnici, o veselih obrazih v njej, o limonah in kockah sladkorja, o belih, čistih blazinah. Pétainov abbé je sedel kraj fratra Filipovića, ki je mežikal z očmi in se sanjavo oziral na Luburića. Celo objela in poljubila sta se. Pečeni purani, pečeni odojki, premoženje zaklanega srbskega kmeta iz Košutarice ali iz Mlake, s temi in drugimi dobrotami se je mastila »mednarodna komisija«.

Po njenem obisku so bili ustaški častniki z nacistično »Deutsches Zeitung in Kroatien« vredno neznamni, da so trdili, da je Jasenovac pravi »sanatorij« in da ni prav nič podobno drugim koncentracijskim taboriščem. Za vzoren red, človeško ravnanje z interniranci in krščansko usmiljenje je Pavelić nagradil jasenovske klavce z višji mi čini.

Jesen 1942 je obiskala Jasenovac druga »mednarodna komisija«, njeni člani pa so bili drugi. Ustaši so imeli že dovolj izkušelj, da so improvizacijo opravili še hitreje. Luburić je odstranil iz taborišča vse, ob kar bi se bila utegnila spotakniti še tako širokogruda komisija. Jaz sem delal v am-

bulanti, ko je Luburić pripeljal komisijo. Medicinac Satler je nameril mikroskop na navaden preparat. Vstopilo je več civilistov in en domobranski in en mornariški oficir in visok cerkveni dostojanstvenik (baje je bil poljski kardinal Hlond). — Glej no, tudi mikroskop imate! — Da, vse imamo. V kratkem dobimo iz Vinkovcev tudi rentgen, je odgovoril Luburić. — Rentgen! Bravo! Kaj takega nima nobeno koncentracijsko taborišče na svetu. Videti je, da skrbi za vaše taborišče človek s čutom za pravico in usmiljenje. Kaj pa gledate pod mikroskopom? je rekel cerkveni dostojanstvenik navdušeno.

— Malarijo — Malarijo? Mar imate tu malarijo? — Da, svet je močvirnat, je odgovoril Luburić, dostojanstvenik pa se je sklonil nad mikroskop. — Kaj pa je to?

— To je malarija, je odgovoril Luburić, ki ni imel pojma o mikroskopu, kaj šele o mikroskopiranju mikrobov in parazitov. Pod mikroskopom je bilo videti grobo belo krvničko, ki je bila ostala po preiskavi krvi in ki je bila neprimerno večja od drobnega parazita malarije. — Imenitno, imenitno! Mikroskop vidi vse, tudi malarijo. In zdaj dobite še rentgen, se je navduševal cerkveni dostojanstvenik. Komisija je sobjektivno, na svoje oči videla red, vzorno čistočo, mikroskop, bolnišnico, zadovoljne bolnike in internirance. In spet so ustaški častniki pisali o komunističnih klevetah o Jasenovcu. In spet je svet nasedel net lažem.

Jasenovski taborišče je obiskal leta 1943 tudi delegat mednarodnega Rdečega križa v Zagrebu Smidlin, ki je z dovoljenjem ustašev napravil v njem nekaj fotografskih posnetkov. Preden so mu to dovolili, so dobili od te ustanove zagotovilo, da bo objavljeno o taborišču samo isto, kar bodo odobrile ustaške oblasti. Ta privilegij je dobil delegat mednarodnega Rdečega križa samo prek gestapa. Brat bivšega predsednika te ustanove Bruckharta je bil visok esovski oficir, pa tudi nekateri drugi člani komisije so imeli zveze z nacisti. Lahko bi domneval, da je dobil Smidlin to dovoljenje samo prek Zeneve. Mi nismo mogli ugotoviti, na čigavo pobudo so dobili informacije o Jasenovcu. Ker sta delovali dve vohunski centrali, je najbrž angloameriška služba zahtevala dokumentacijo o jasenovskem taborišču. Samemu Smidlinu ni bilo do tega, da bi z obiskom v Jasenovcu obrnil nase pozornost gestapa. Vse kaže, da so mu to naredili iz centralne v Zenevi.

Ko so se partizani leta 1942 že nevarno približali Dubici, je postavil Luburić na noče cel ustaški bataljon in udrl z njim nanje. Hodil je in zdaj in podil svoje ustaše naprej. Toda ustaška hrabrost je bila tu-

di v tem primeru na trilih nogah. Brž ko so zregljale partizanske brede, se je Luburićev vojska razbežala. Ustaši so bežali in metali orožje proč. Najbolj uren je bil na begu Luburić. Na begu je moral preskočiti jarek in prav tedaj ga je zadela partizanska krogla, in sicer v peto. To je bila sveda sravnatna rana, ki je pričala o njegovi strahopetosti. Obvezal in zdrvil ga je skrivaj sam gestapovski vojski zdravnik iz Novske dr. Jonda. V taborišče ga ni bilo, dokler se mu rana ni zaočila. V boj s partizani pa se ni nikoli več apostil.

Po naročilu gestapa je Luburić iz »varnostnih razlogov« že konec leta 1941 in spomladi 1942 ukazal podgati vse vasi v bližini Jasenovca, njihove prebivalce pa pobiti. Ta usoda je doletela vasi Mlako, Košutarico, Ušice, Gradino, Jablanac, Jasenovac in še nekatere. To zločinsko delo je opravila »ustaška obramba«, ki sploh ni bila vojska enota, marveč so njeni pripadniki nosili samo vojaške uniforme in bili kot likvidatorska skupina pod komando gestapa. V letih 1942 in 1943 so jo popolnile vojaške snote iz legije, določene za vojaško obrambo Jasenovca, ki so nanj edine bolj pritiskali partizani.

Ko so partizani v maju 1942 pregnali ustaško obrambo pri Drakseničih, se je Luburić na begu obračal in z brzostrelok ubil za njim bežeče ustaše. To nam je pripovedoval bolničar Dragoljo Trifunović, ki ga je bil vzel Luburić s seboj kot ranocelnika, da je prevezoval ranjence, v resnici pa osebno zase, če bi bil ranjen.

Luburić je menda streljal svoje ranjene ustaše samo zato, da ne bi prišil v roke partizanom in da le ne bi zvedeli od njih, kaj se dogaja v Jasenovcu, kako je taborišče utrjeno in kje so bunkerji in druge utrdbe.

Ob tej priložnosti je izgubil življenje tudi internirano zdravnik dr. Gasparini, fant visoke postave, ki ga je dal Luburić ubiti, ker je skušal sbežati k partizanom. Gasparini je dobil krogli v hrbet in tlak, kar je videl Dragoljo Trifunović, ki nam je to pripovedoval.

Hrvatska javnost je že ob koncu leta 1942 dobro vedela, kdo je pravzaprav Luburić in da stoji za njim gestapo in ustaška oblast. Vse je bilo na nogah in ljudje so govorili o nezaljšanih zločinih v jasenovskem taborišču. Nobene komisije niso pomagale, da bi z njihovimi sobjektivnostjo prikriili te zločine. Reakcija hrvatske javnosti je bila prevlekla in preostara. Gestapo je dobro izpeljal svoj načrt, ker je ves odj za njihove zločine pravzaprav padel na ustaše kot izpolnjevalce njegovih ukazov, posebno na Luburića kot najzvestejšega ustaškega hlapca. Takrat je gestapo odredil premor v ubijanju ljudi in imenoval Luburića za »časnega komandanta mešane ustaško-domobranske divizije v Travniku, da bi pomiril razburjeno javnost.

Nekoga popoldne se je Luburić, zdaj kot komendant divizije, sprehal po travniških ulicah v ustaški uniformi. Mimo njega je šel mladi Ante Sojnica iz Doča pri Travniku, ki majhnega, zakrmelega »komandanta« Luburića niti opazil ni. Luburić je kar pobesnel, ko je videl, da ga fant niti ne opazi. Gotovo zaradi moje nizke postave, je pomislil tako.

— Hej, ti, zakaj me pa ne pozdravljaš kot ustaškega oficirja? se je zadiril nanj Luburić in segel po revolverju. — Zakaj pa naj bi vas pozdravljal, saj nisem ne vojak ne ustaš. Nikjer ni rečeno, da vas moram pozdravljati, mu je odgovoril fant mirno.

— A tako, nikjer ni rečeno. Zdjaj ti bo pa krogla povedala, da morajo ustaša na ulici pozdravljati tudi civilisti.

In Luburić je z več krogliami ubil fanta vprčo njegove matere, da se je ves okrvavljen mrtev zgrudil.

Na strelce so prihitali ljudje, toda Luburić jo je bil že popihal in se tako rešil, da ga razburjeni Travničani niso linčali. Ves Travnik je bil ogorčen, tudi ljudje, ki so bili dotlej lojalni do ustašev in svabov. Ogorčeni so bili tudi domobranci. Da bi pomirila duhove, zlasti med domobranci, ker Nemcem ni šlo v račun, da bi bili le-ti demoralizirani, je hotela nemška komanda Luburića aretirati, pa so mu namignili, naj rajši izgine iz Travnika. In res je zbežal v Zagreb, od tam pa v Mostar, kjer se je sopolričeval svajimi kmetci iz Ljubuškega. Opravičeval se je, da je tistega fanta ustrelil zato, ker se ni odzval mobilizaciji v domobrance.

Kmalu se je spet znašel v Zagrebu, kjer je bil nekaj časa »brezposeln«, ker delati sploh ni znal in ni bil izučen nobene obrti, razen svoje klavske. Hranil ga je gestapo, ker se je bal zaposliti ga kjerkoli, tako je bila hrvatska javnost ogorčena proti njemu. Gestapo ga je imel za vsak primer v rezervi, ker je bilo teško najti njemu podobnega hlapca. V tem času je imela v jasenovskem taborišču glavno besedo skupina Ivica Matkovića, ki jo je Luburić mrzil, pač pa je bila dobrodošla gestapu, ker je ustrezala sporazumu med Hitlerjem in Mussolinijem.

Polkovnik Moškov, komendant poglavničkove telesne straže in Luburić sta dvorila dvema sestrama: »tabornici«, visoki funkciozarki ustaške mladine Vikici Melhior in Nadi Melhior iz Požege. Luburić se je oženil z Vikico, Moškov in Luburić sta se tedaj sprijateljela, v resnici pa ju je kot svoja agenta tesno povezal gestapo.

Luburić je stalno poročal o razmerah v taborišču posebnemu nacističnemu referentu iz varnostne službe, dobro zakamufiriranemu in »skrivnostnemu« tipu, ki je imel eno oko prevezano s črno ovanzo. V Jasenovac je prihajal dvakrat tedensko, včasih pa je prišel tudi v taborišče, kjer smo ga več-

krat videvali. Bil je nacistični inšpektor, ki je kontroliral tudi Luburića. Med »zlato afero« je Luburić v maju 1942 obiskal v bolnišnici Pajtaša in njegove pajdaše, ki jih je bil njegov sorodnik Ljubo Miloš zvrnoval v mučninici. Mučili jih je, da bi izdali še druge, ki so skušali z njimi kraviti Ciganom dukate, in povedali, kam so jih pošiljali. Potem jih je poslal v bolnišnico in odredil, naj jim dajo masno oficirsko hrano, da bi si opomogli, da bi jih lahko še mučili, dokler ne bi zvedeli od njih vseh podrobnosti o dukatih.

Luburić je v bolnišnici takoj poiskal Pajtašo in njegove pajdaše.

— Okrevate, jel? Kar pridno jejite, da si boste čimprej opomogli, ker vas čaka še mučenje. Jejite čimveč. Saj menda ne mislite, da bi se še mogli ogniti zasluženim kazni. Boljše hrane vam ne dajemo iz usmiljenja in sočutja. Ne gre več za smrt, marveč za počasno umiranje v najstrašnejših mukah. Neomejeno sem vam zaupal, pa močega zaupanja niste znali ceniti. Zapeljal vas je pohlep po zlatu, ki ga skrivate pred nami. In prav tu ste našli mesto za svoje zločinsko početje. Mar mislite, da se bom ko ga bal, ko bom pobil pet strahopetnih zločincev? Niti trohice upanja ne smete gojiti. Pred smrtjo v strašnih mukah boste morali povedati, kdo je bil še vaš pajdas.

Po tem nagovoru se je obrnil in naglo odšel iz bolnišnice.

V taboriščni komandi je imel Luburić posebno sobo in njegova oblast v pogledu ubijanja ljudi je bila praktično neomejena. Najbolj se je bal komunistov. Komunistična osumnjena interniranca je takoj po njihovem prihodu v jasenovsko taborišče poslal v Gradino, kjer so jih ustaši pobili. V službi gestapa je hitro napredoval. Iz gestapovskega agenta je napredoval v agenta SID (Sicherheitsdienst), najvišje policijske službe ustašev, ki je bila celo nad gestapom. Iz nje je postal poročnik, potem stotnik, podpolkovnik in polkovnik. Ko je tretjemu zvezda že zahajala in ko so bile tretjemu rajhu zadnje ure, je bil še vedno zvest svojim gospodarjem. Po Vokić-Lorkovičevem puču v septembru 1944 so Nemci vso oblast izročili njemu.

V novembru istega leta se je po zlomu tega puča polastil oblasti tudi v Zagrebu in skupaj z znanima klavcem Lisakom in Herenčićem zavaladal tudi v drugih krajih NDH, kolikor je bilo te klavne Paveličeve »države« še ostalo. Ob obletnici ustanovitve NDH leta 1945 ga je Pavelić na zahtevo gestapa povzal v generala. Do zloma NDH in konca ustaškega režima je manjkalo takrat samo še nekaj dni. Na begu pred partizani je pobil oziroma dal pobiti v Sisku še mnogo ljudi. Na umiku je nameraval ob pomoči ustašev pobiti še 4.000 Zagrebčanov, kar pa mu je preprečila narodnosvoobodna vojska, ki je naglo zavzela Zagreb.

Henryk Bardijewski

Lopov

Pol noči sem se premetaval brez sna, ostala mi je se druga polovica. Postelja je skripala, ura je tikala ko traktor, pohišje je pokalo v zlepljnih. V modrem pravokotniku okna so majhale zvezde in vsak trenutek bi moral vziti mesec. Toda sna ni bilo.

Stel sem one in se neprestano motil. Poskušal sem z ovcami. Isto. Pač neumne živali. Polje sem začel šteti znanice in prijatelj. Prijateljji so mi pomagali, saj me je pri osmih uel spanec. Zal sem pri enajstem ugotovil, da me začne manjkovati in sem trznil.

Kakšen človek sem neki — sem pomislil — nič se mi ne ljubi, šč spati ne, čeprav bi moral. Slednje se mi ni ljubilo niti misliti.

Topo sem strmel v okenski pravokotnik, v katerem so klubovalno svetile zvezde. Nenadoma se mi je zadelo, da jih je nekaj manj, predvsem v spodnjem delu okna. Neke glava jih je pokrila. Glava — sem pomislil in divje začel šteti ena glava, dve glavi, tri glave ...

Glavo pa je nekaj potiskalo navzgor, tako da je kmalu prekrla polovico Mlečne poti. Izpod glave pa so po vrsti zrasti vrati, noge in slednje cel lopov.

Stel sem: en lopov, dva lopova, trije lopovi ... Preštel sem petdeset lopovov, on pa je stal in me poslušal, saj sem štel na glas. Pri šestdesetem lopovu mi je postal dočasen in skočil je v sobo. Pod noge je bil upognil, pohišje je zaškripalo — in znova sem se zbudil. Ves napor, da bi zaspal, je bil zaman. Besno sem začel kleti. Pa tudi on, kajti nekaj mu pač ni bilo všeč. Ponovno sem zaklet. On se je mirno praskal po glavi in prav nič ni kazal, da se mu mudi.

Tedaj sem se spomnil, da je ta lopov gotovo gluhi. »Toda tudi gluhi morajo žive tte — sem pomislil.

Stopil je do omar in jo odprl s počasno, nič kaj moško kretnjo. Bil je plešast, mesečeva svetloba se je odbijala od njegove glave in padala na omaro. Za trenutek je brskal po njej in si izbral nekaj temnega.

Lahko bi zavljal na pomoč — sem pomislil — saj lopov tako in tako ne slisi.

Lopov pa je stopil k meni in mi snel uro. Disal je po mlečni kaši. Ena ura, dve uri, tri ure — sem začel neprijetljivo šteti. Gibanje mojih ustnic ga je delalo nervoznega, zato jih je skušal z umazanim kazalcem umiriti. Udari se na po roki. Zamahnil je z roko in odšel v kot, kjer je stalo mizica s pisalnim strojem.

me je spremljal z očmi. Bil sem edini predmet, ki ni bil še zavil in povezan.

Lopov je nekaj trenutkov menal, polje je zamahnil z roko in odprl okno. Najbrž mu je bilo hladno, kajti vrnil se je, odprl koček in prišel na dan domačo haljo. Bila mu je predloga, vrvice na pasu sta mu komično bingljali in ga udarjali po kolenih.

— Prevelika vam je, sem dejal.

— Saj tako in tako ni zame, je odgovoril mirno.

— Mar vi slišite? sem bil presenečen.

— Samo po končanem delu. Med delom sem gluhi. To pomaga.

— Saj se niste končali z delom ... jaz sam zlagam in pakiram. Obračunana in nosi drugi kolega.

— Pred policijo beži tretji kolega, a v zaporu sedi četrti kolega. V naši združgi imamo delo razporejeno. Ne gremo več v to, da bi vsi delali vse.

Njegova iskrenost in neposrednost me je osupnila. Kot gostitelj sem hotel nadaljevati pogovor.

— Gotovo tudi dobček delite po istem principu.

— Prezirnno je zamahnil z roko.

— Dobček, dobček ... Trenutno imamo deficit. Kajti vzdrževati moramo administracijo, nadzorni aparat, zavarovanje ... Nam skoraj nič ne ostane.

— Mar honorarno ne morete nič zaslužiti?

— Kdo nam bo, prosim vas, omogočil honorarno zaposlitev.

S težavo sem se dvignil.

— Koliko zahtevate za te zavojce, če mi jih pustite?

Povedal je številko. Strinjal sem se. Ko je menjal denar, je žalostno rekel: — Lopov sem, lastno zadržgo sem okradel ...

Odšel je skozi vrata, ker ni hotel srečati svojih kolegov.

Pri slabih organizaciji lopovi propadajo — sem pomislil ves zaspan. Iz tega človeka ne bo nikoli nič.

(Prevedel Branko Šömen)

KULTURNI KOLEDAR

Gledališča - Ljubljana

DRAMA SNG
Ponedeljek, 12. maja, ob 16. uri: Tom Stoppard: ROZENKRANC IN GILDENSTERN STA MRTVA.

Mladinsko gledališče
Sobota, 10. maja, ob 15.30: Erik Vos: PLESOČI OSLIČEK.

Mlada drama SNG
Ponedeljek, 12. maja, ob 20. uri: Ivan Mrak: REVOLUCIJSKA TETRALOGIJA.

Opera in balet SNG
Sobota, 10. maja, ob 19.30: Prokofjev: ROMEO IN JULIJA.

Opera in balet SNG
Sobota, 10. maja, ob 19.30: Prokofjev: ROMEO IN JULIJA.

Opera in balet SNG
Sobota, 10. maja, ob 19.30: Prokofjev: ROMEO IN JULIJA.

Opera in balet SNG
Sobota, 10. maja, ob 19.30: Prokofjev: ROMEO IN JULIJA.

Mestno gledališče ljubljansko
Sobota, 10. maja, ob 20. uri: A. Miller: CENA.

Mestno gledališče ljubljansko
Ponedeljek, 12. maja, ob 15.30: Erik Vos: PLESOČI OSLIČEK.

Mestno gledališče ljubljansko
Sobota, 10. maja, ob 15.30: Erik Vos: PLESOČI OSLIČEK.

Mestno gledališče ljubljansko
Sobota, 10. maja, ob 15.30: Erik Vos: PLESOČI OSLIČEK.

Mestno gledališče ljubljansko
Sobota, 10. maja, ob 15.30: Erik Vos: PLESOČI OSLIČEK.

Mestno gledališče ljubljansko
Sobota, 10. maja, ob 15.30: Erik Vos: PLESOČI OSLIČEK.

Mestno gledališče ljubljansko
Sobota, 10. maja, ob 15.30: Erik Vos: PLESOČI OSLIČEK.

Mestno gledališče ljubljansko
Sobota, 10. maja, ob 15.30: Erik Vos: PLESOČI OSLIČEK.

Mestno gledališče ljubljansko
Sobota, 10. maja, ob 15.30: Erik Vos: PLESOČI OSLIČEK.

Narodni muzej Ljubljana
Odpri so stalne arheološke razstave.

Narodni muzej Ljubljana
Odpri so stalne arheološke razstave.

Narodni muzej Ljubljana
Odpri so stalne arheološke razstave.

Narodni muzej Ljubljana
Odpri so stalne arheološke razstave.

Narodni muzej Ljubljana
Odpri so stalne arheološke razstave.

Narodni muzej Ljubljana
Odpri so stalne arheološke razstave.

Narodni muzej Ljubljana
Odpri so stalne arheološke razstave.

Narodni muzej Ljubljana
Odpri so stalne arheološke razstave.

Narodni muzej Ljubljana
Odpri so stalne arheološke razstave.

Narodni muzej Ljubljana
Odpri so stalne arheološke razstave.

Narodna galerija
Razstava »Stari mojstri iz Ermitaža«.

Narodna galerija
Razstava »Stari mojstri iz Ermitaža«.

Narodna galerija
Razstava »Stari mojstri iz Ermitaža«.

Narodna galerija
Razstava »Stari mojstri iz Ermitaža«.

Narodna galerija
Razstava »Stari mojstri iz Ermitaža«.

Narodna galerija
Razstava »Stari mojstri iz Ermitaža«.

Narodna galerija
Razstava »Stari mojstri iz Ermitaža«.

Narodna galerija
Razstava »Stari mojstri iz Ermitaža«.

Narodna galerija
Razstava »Stari mojstri iz Ermitaža«.

Narodna galerija
Razstava »Stari mojstri iz Ermitaža«.

Naša ulica - Vse je domače

Oglasil sem se pri prijatelju Dolžetu...
»Pol litra cvička.«
»Dobila sva rdečo obarvano tekočino, ki je po okusu spominjala na kis, in kisto sva se držala.«

ŠAH

Rezultati problemskega turnirja »Dela« in »Tovariša« za leto 1968
Problemski rubriki v »Delu« in »Tovarišu« sta januarja 1968 razpisali natečaj v sestavljanju šahovskih problemov za leto 1968 in sicer: dvopoteznikov, tripoteznikov, študij (te tri skupine sodijo v ortodoksn del problemskega šaha) ter pomožnih matov, samomatov in serijskih pomožnih matov — kot heterodoksnega dela problemskega šaha, kjer za zadnje tri skupine število potez ni bilo omejeno. V celoti se je našega natečaja udeležilo 54 avtorjev z 97 problemi, od tega 17 tujih problemistov z 26 problemi, ter 14 slovenskih problemistov z 29 problemi.

Izid natečaja študij
Našega natečaja v sestavljanju študij so se udeležili trije avtorji s štiri-matolagami, od katerih št. T. 41 in št. T. 57 (obe M. Miljanic), nista bili poslani sodniku na oceno, ker ju avtor ni pravilno popravljal (bili sta nekorrektni). Ostali dve: št. T. 28. F. Branišelj, in št. T. 39 B. S. Milošević in Z. V. Mihajlovič, je neutrudni sodnik natečaja Ljubomir Ugreš postal brez podatkov o avtorjih glavnemu sodniku za skupino študij dr. Tomislavu Petroviču v Negotin, ki je priznanja razdelil takole:

PRVA NAGRADA FRANC BRANIŠELJ
Skofja Loka

Problemski šah
Sahovski problem št. 116
ZIVOTA STANIĆ
Lehina (SR Srbija)
Original

Filatelija

Naša nova znamka

Skupnost jugoslovanskih FIT je dala 8. maja 1969 v prodajo priložno pošto znamko za 0,50 din, s katero so počastili 100-letno rojstvo makedonskega socialističnega revolucionarja Vasilja Glavinova. Naklada 2 milijona znamk.

Filatelistične prireditve v Slovenskih Konjicah

Filatelističnemu društvu Slovenske Konjice, ki je že dve leti najboljšo filatelistično društvo v Sloveniji, je započela letnišnja organizacija zvezne pionirske filatelistične razstave. Razstava bo ob letošnjem dnevu mladosti 25. maju istega dne bo v Slovenskih Konjicah tudi letošnji občni zbor Filatelistične zveze Slovenije, hkrati pa tudi proslava 20-letnice njenega obstoja. Na dan otvoritve razstave bo pošta Slovenske Konjice uporabila priložnostni poštni žig, iz katerega je razvidno, da se mladi filatelisti vključujejo s to raz-

Vasil Glavinov se je rodil leta 1869 v Velasu. S socialističnimi idejami se je seznanil v Bolgariji, kamor je prišel leta 1907 in tu postal član ustanovitelj makedonsko-socialističnega skupstva. Po vrnitvi v Velas je leta 1904 ustanovil prvo proletarsko delavsko društvo v Makedoniji. Leta 1905 se je z nova vrnil v Sofijo, kjer je začel izdajati list »Revolucija« s zahtevami po ustanovitvi neodvisne makedonske republike. Po radikalni ilindensko-